

INNOVATION IN MODERN SCIENCE

BOOK 12.
PART 2

MONOGRAPHIC SERIES «EUROPEAN SCIENCE»

Bagriy M.A., Kaliuha Y.V., Lukashenko A., Pabat V.O., Tykhomirova Y.B. et al.

INNOVATION IN DER MODERNEN WISSENSCHAFT
WIRTSCHAFT, MANAGEMENT, TOURISMUS, JURISPRUDENZ, PÄDAGOGIK,
PHILOLOGIE
INNOVATION IN MODERN SCIENCE
ECONOMICS, MANAGEMENT, TOURISM, JURISPRUDENCE, EDUCATION, PHILOLOGY

*Monographic series «European Science»
Book 12. Part 2.*

*In internationalen wissenschaftlich-geometrischen Datenbanken enthalten
Included in International scientometric databases*

MONOGRAPHIE
MONOGRAPH

Authors:

Kaliuha Y.V. (1), Pabat V.O. (1), Krimkova A.S. (2), Manachynska Y. (3),
Lukashenko A. (4), Tykhomyrova Y.B. (5), Muliar V.I. (6), Halatsyn K.O. (7),
Borys U.Z. (8), Tkachivska I.M. (9), Bagriy M.A. (10), Skydanchuk O.M. (10),
Mitina L.S. (11)

Reviewers:

Olena Moshkovska, Doctor of Economics (Ph.D.), Professor, Sute University of Trade and Economics (3)
Volodymyr Yevdoshchak, Associate Professor, Ph.D., Department of Accounting and Taxation, Chernivtsi Institute of Trade and Economics of Sute University of Trade and Economics (3)
Martin Knoll, Doktor Habilitation, University of Salzburg (4)
Karpchuk Nataliya Petrivna, Doctor of Political Sciences, Professor, Volyn National University named after Leci Ukraïngu (5)
Honcharuk Olha Valeriivna, Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education, Doctor of Pedagogical Sciences, Lesya Ukrainka Volyn National University (7)

Innovation in der modernen Wissenschaft: Wirtschaft, Management, Tourismus, Jurisprudenz, Pädagogik, Philologie. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft». Buch 12. Teil 2. 2022.

Innovation in modern science: Economics, Management, Tourism, Jurisprudence, Education, Philology. Monographic series «European Science». Book 12. Part 2. 2022.

ISBN 978-3-949059-60-5

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-12-02

Published by:

ScientificWorld-NetAkhatAV

Lußstr. 13

76227 Karlsruhe, Germany

e-mail: editor@promonograph.org

site: <https://desymp.promonograph.org>

Copyright © Authors, 2022

Copyright © Drawing up & Design. ScientificWorld-NetAkhatAV, 2022

ÜBER DIE AUTOREN / ABOUT THE AUTHORS

1. *Kaliuha Yevheniia Vasylivna*, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Doctor of Economic Sciences, Professor - *Chapter 1 (co-authored)*
2. *Pabat Viktor Olekciovux*, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, doctor of agricultural sciences, Professor - *Chapter 1 (co-authored)*
3. *Krimkova Alexandra Sergeevna*, Mukachevo State University, graduate student, - *Chapter 2*
4. *Manachynska Yuliya*, Chernivtsi Trade and Economics Institute of the State Trade and Economics University, PhD in Economics, docent - *Chapter 3*
5. *Lukashenko Alisa*, University of Salzburg, Doctor of Historical Sciences, docent - *Chapter 4*
6. *Tykhomyrova Yevhenya Borysivna*, Lesya Ukrainka Volyn National University, Doctor of Political Science, Professor - *Chapter 5*
7. *Muliar Volodymyr Illich*, Polis National University, doctor of philosophical science, Professor - *Chapter 6*
8. *Halatsyn Kateryna Oleksandrivna*, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", PhD in pedagogical sciences, docent - *Chapter 7*
9. *Borys Uliana Zinoviivna*, Kolomyia Pedagogical Proffecional College of the Ivano-Frankivsk Region, PhD in pedagogical sciences, Senior Lecturer - *Chapter 8*
10. *Tkachivska Inna Mykhailivna*, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, PhD in pedagogical sciences, docent - *Chapter 9*
11. *Bagriy Maria Antonivna*, Ivano-Frankivsk Vocational College, doctor of pedagogical sciences, Senior Lecturer - *Chapter 10 (co-authored)*
12. *Skydanchuk Olena Mykhailivna*, Ivano-Frankivsk Vocational College - *Chapter 10 (co-authored)*
13. *Mitina Lubov Sergiivna*, Kharkiv State Academy of Culture, PhD in Philology, docent - *Chapter 11*

Inhalt / Content

CHAPTER 1

STATE OF SOCIAL SECURITY IN DIFFERENT COUNTRIES OF THE WORLD AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT IN UKRAINE

Introduction	7
1.1. Assessment of the state of pension provision in the world.....	8
1.2. Assessment of the state of pension provision and ways to improve it	14
Conclusions	16

CHAPTER 2

MODELS OF REMOTE EMPLOYMENT IN THE ECONOMY

Introduction	17
2.1. Space for remote employment development in the economy.....	17
2.2. Remote employment models in the economy and their typology	19
2.3. Functionality of remote employment models in the economy. The basic questions that provide functionality of the remote employment model in the economy	21
2.4. Conditions of formation of remote employment models in the economy of Ukraine. Advantages and disadvantages of remote employment models	23
Conclusions	26

CHAPTER 3

VALUATION OF NOT CURRENT ASSETS AT PRESENT VALUE

Introduction	27
3.1. Methodological aspects of discounted assessment	27
3.2. Valuation based on the weighted average cost of capital	30
Conclusions	33

CHAPTER 4

FEATURES AND PROBLEMS OF CREATION OF CLIMATE-NEUTRAL AWARENESS IN THE CULTURE OF PRODUCTION AND CONSUMPTION OF TOURIST SERVICES (USING THE EXAMPLE OF HOTELS IN THE FEDERAL STATE OF SALZBURG)

Introduction	34
4.1. Research status	35
4.2. The concept of climate-neutral consciousness.....	36
4.3. Comparative characteristics of hotels in the Federal Land of Salzburg in the context of climate-neutral consciousness formation.....	40
Conclusions	47

CHAPTER 5

THE CONCEPT OF CLIMATE DIPLOMACY IN MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE

Introduction	49
5.1. Essential characteristics of climate diplomacy	49
5.2. Main elements and features of climate diplomacy	54
5.3. Communication strategy of climate diplomacy	59
5.4. Main directions climate diplomacy of EU	65
Conclusions	68

CHAPTER 6

THE IDENTITY OF THE PEOPLE AND ITS POLITICAL CONSTITUTION

Introduction	70
6.1. Concept of system. Society as a system.....	71
6.2. The problem of organizing social life and power as the dominant function of the social organism.....	75
6.3. Identity as a phenomenon. National identity	77
6.4. The political system of society and national identity: the problem of conformity	83
Conclusions	89

CHAPTER 7

SELF-EDUCATIONAL ACTIVITY IN THE FORMATION OF THE COMMUNICATIVE CULTURE OF APPLICANTS FOR HIGHER TECHNICAL EDUCATION

Introduction	90
7.1. The essence, structure and functions of the communicative culture of the individual	90
7.2. The role of self-education in the formation of the communicative culture of a future specialist.....	102
7.3. Features of the formation of the communicative culture of a future engineers.....	108
Conclusions	119

CHAPTER 8

SCIENCE COMPETENCE AS A COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS'

Introduction	120
8.1. State of problem research.....	121
8.2. The formation of the natural science competence of the future teacher in the process of studying natural sciences "Fundamentals of Natural Science" and "Teaching Methodology in the Field of Natural Science Education"	122
8.3. Practice is one of the most important components of the professional training system of the future specialist	124

8.4. Educational and research work in the system of professional training of future primary school teachers	126
Conclusions	128

CHAPTER 9

DIDACTIC COMPETENCE AS A NECESSARY COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

Introduction	129
9.1. State of problem research.....	130
9.2. The state of formation of didactic competence of future physical education teachers	132
9.3. Model of didactic competence of the future physical education teacher.	134
Conclusions	135

CHAPTER 10

FORMATION OF PEDAGOGICAL KNOWLEDGE OF FUTURE TEACHERS USING LITERATURE

Introduction	136
10.1. Educational topics in literature.....	137
10.2. Literature for children	139
10.3. Literature as a source of historical knowledge.....	140
Conclusions	143

CHAPTER 11

PSEUDONYMOUS DIACHRONY AND SERIAL DETECTIVE SYNCHRONY: JOANNE ROWLING AND STEPHEN KING

Introduction	145
11.1. Analysis of recent research and publications.....	146
11.2. Pseudonymous diachrony.....	147
11.3. Synchrony of series	152
11.4. Synchrony of translations.....	158
11.5. Synchrony of screen adaptations.....	160
Conclusions	163

References	164
------------------	-----

KAPITEL 1 / CHAPTER 1¹**STATE OF SOCIAL SECURITY IN DIFFERENT COUNTRIES OF THE WORLD AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT IN UKRAINE****DOI: 10.30890/2709-2313.2022-12-02-021****Вступ**

У І столітті до н. е. Юлій Цезар після завершення служби запровадив для військових державне забезпечення. На протязі розвитку держав, змінювалася й ідеологія пенсії. Спочатку вона була символом привілеїв та обраності, пізніше набула широкого соціального значення. Протягом майже двадцяти століть кожна держава забезпечувала людей, які завершили державну та військову службу, землею і грошовими коштами. Першим офіційно для всіх працюючих запровадив солідарну державну пенсію канцлер Німеччини, Отто фон Бісмарк у 1889 році. Через 20 років солідарна державна пенсія ведена в Великобританії та Австралії, а Сполучених Штатах Америки - в 30-ті роки ХХ століття. В колишньому СРСР надано народу право на отримання пенсії за віком лише у 1956 році.

Стан системи пенсійного забезпечення впливає на рівень життя однієї з найбільш незахищених верств населення – пенсіонерів. Покращення параметрів функціонування складових пенсійної системи необхідне задля підвищення благополуччя людей похилого віку та інвалідів, впевненості у майбутньому працездатної частини населення України, що сприятиме економічному та соціальному розвитку держави.

На протязі тривалого часу Пенсійний фонд України (надалі - ПФУ) є дотаційним і на покриття коштів ПФ постійно виділяють кошти з бюджету та казначейства.

Проведений аналіз пенсійного забезпечення в Україні (рис.1) свідчить, що переважна більшість пенсіонерів – 4,59 млн людей (41,2%) – отримують від 2,0 тис. грн. - до 3,0 тис. грн. пенсії.

Метою статті є оцінка рівня системи пенсійного забезпечення України, існуючий досвід його в провідних країнах світу і визначення заходів щодо покращення діючої ситуації.

В процесі підготовки статті поставлено завдання:

- вивчити досвід системи пенсійного забезпечення в економічно розвинених

¹*Authors: Kaliuha Yevheniia Vasylivna, Pabat Viktor Olekciovux*

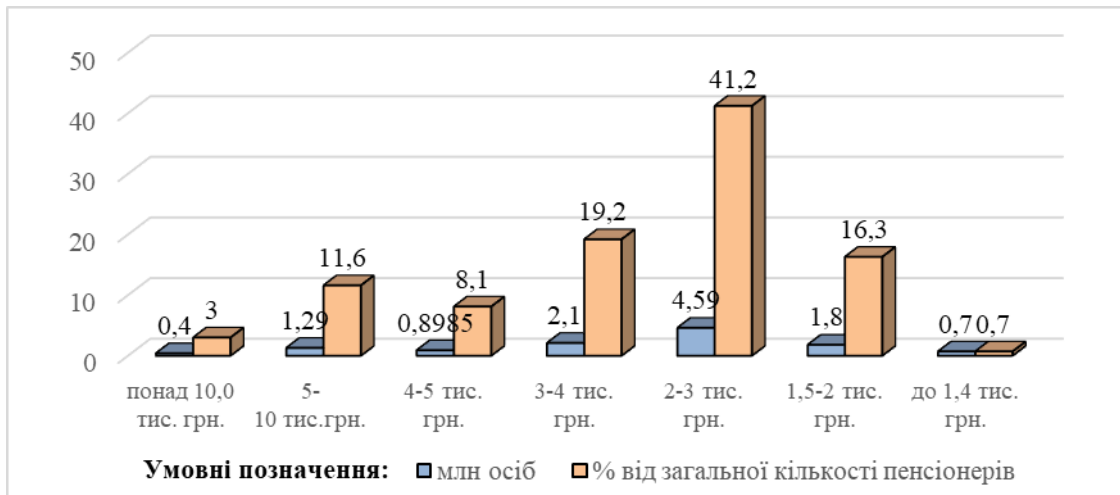

Рисунок 1 – Рівень пенсії сплачених пенсіонерам станом на 01.01.2022р.

країнах Європи;

- внести пропозиції щодо реформування пенсійної системи в Україні.

В економічній літературі систему пенсійного забезпечення досліджували: Гізатуліна Л., Ловінська Л., Медвідь А., Огійчук М., Терехов А., Палій В. та інші, але без її критичної оцінки та пропозицій щодо її реформування.

Предметом дослідження є порівняння, оцінка вітчизняної і зарубіжної систем пенсійного забезпечення та внесення пропозицій щодо її удосконалення.

Теоретичною та методологічною базою є загальнонаукові та конкретно-наукові методи вивчення явищ та процесів, що досліджуються : порівняння - діючих систем пенсійного забезпечення; балансового методу - із застосуванням мінімального і максимального розміру пенсійного забезпечення; абстрактно-логічний – надання пропозицій щодо удосконалення другого рівня пенсійної системи.

1.1. Оцінка стану пенсійного забезпечення у світі

Проведений аналіз свідчить, що у світі існують різні моделі пенсійних систем, що ґрунтуються на трьох основних стратегіях: солідарній, накопичувальній і змішаній (або недержавний) [16].

Солідарна стратегія передбачає ті, хто працюють, утримують пенсіонерів.

Накопичувальна стратегія ґрунтується на функціонуванні державних, корпоративних і приватних накопичувальних пенсійних програм, для формування майбутньої пенсії громадянина і є особистою власністю пенсіонера.

Змішана стратегія поєднує комплексне використання в пенсійній моделі елементів солідарної і накопичувальної стратегій.

В країнах світу солідарна і накопичувальна стратегія в чистому вигляді застосовується дуже слабо, а відповідно змішана стратегія – використовує більше країн світу. Світовий досвід організації національних пенсійних систем забезпечення свідчить, що додаткові недержавні пенсії залучають матеріальний компонент у загальному рівні пенсійного забезпечення. В усіх країнах світу недержавні пенсійні фонди визнані приватними соціальними інститутами для покращення матеріального становища непрацездатних членів суспільства та мають високий рівень довіри громадян до пенсійної накопичувальної системи. Зауважимо, що недержавні пенсійні фонди не є нововведенням, ще з початку XVIII століття. Перший пенсійний фонд, організований за принципом «зароби собі на пенсію сам», було створено в Англії; згодом такий фінансовий інструмент прийшов до царської Росії, де називався «касою».

В Україні пенсійна система складається з трьох рівнів:

перший - солідарна, створена для забезпечення базових потреб пенсіонерів та соціального захисту кожного громадянина;

другий – накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, якою передбачається створення додаткових коштів для майбутніх пенсіонерів шляхом обов’язкової сплати внесків на індивідуальні пенсійні рахунки та їх інвестування;

третій - добровільне недержавне пенсійне забезпечення, завдяки якому кожен бажаючий може накопичити додаткові пенсійні кошти для себе, своїх близьких або працівників свого підприємства.

При цьому функціонують лише перший і не в повну міру, третій рівні системи пенсійного забезпечення. В Україні з 1 жовтня зросте розмір мінімальної заробітної плати щомісяця з 6500 до **6700 грн**, у погодинному з 39,26 до **40,46 грн**. Це впливає на збільшення єдиного соціального внеску, наприклад: **мінімального** (у тому числі й для ФОП за себе) з 1430 до 1474 грн (6700 грн x 22); **максимального** - з 97500 до 100500 грн (6700 грн x 15) [3].

В Україні пенсійні фонди третього рівня офіційно з'явилися на початку 2004 року після набрання чинності Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [18].

Наведена інформація з найефективнішими і передовими пенсійними системами різних країн: Великобританія, Казахстан, Німеччина, США, Швеції, Чилі.

У **Швеції** з 1999 році введено нову трирівневу пенсійну систему.

Перший рівень – розподільна система, рівень якої залежить від заробітної плати працівника, формується з внесків, що становлять 16% від заробітної плати. З цих внесків складаються умовні накопичення, тобто накопичуються не живі гроші, а зобов'язання. Умовні накопичення індексуються з урахуванням темпів зростання заробітної плати і демографічної ситуації в країні. Розмір пенсії визначається на підставі умовних накопичень та очікуваної тривалості життя.

Другий рівень – накопичувальна система- залежить від заробітної плати працівника, який відраховує 2,5% заробітної плати на індивідуальний пенсійний рахунок (вибирається приватний пенсійний фонд або кілька фондів, де розміщуються накопичення). На інвестиційну діяльність фондів накладено суттєві обмеження, міністерство фінансів країни здійснює нагляд та проводить щорічну фінансову перевірку і звітує про роботу фондів перед національним парламентом. Гарантована пенсія фінансується з державного бюджету, її виплачують після досягнення 65 років громадянам, які одержують дуже маленьку умовно-накопичувальну і накопичувальну пенсії чи зовсім їх не одержують. У повному розмірі встановлюється тим людям, які прожили в країні 40 років після досягнення 25-річного віку.

Третій рівень – добровільне пенсійне забезпечення набуло найбільшого поширення через добровільні професійні пенсійні системи, регульовані колективним договором між працівником і роботодавцем. Вони охоплюють близько 90% працівників і забезпечують додаткову пенсію. Поступово популярність набувають також індивідуальні добровільні накопичувальні пенсійні системи.

Казахстан – одна з передових країн колишнього Радянського союзу у галузі реформування пенсійного забезпечення, яка першою впровадила обов'язкову накопичувальну пенсійну систему. З 1 січня 1998 р. впроваджено багаторівневу пенсійну систему, що є поєднанням солідарної і накопичувальної

систем.

Солідарна пенсійна система. Право на отримання пенсії мають жінки, старші 58 років, за наявності 20-річного виробничого стажу і чоловіки, старші 63 років, за наявності 25-річного стажу. Допускається можливість виходу на пенсію для чоловіків і жінок у 55 років, якщо розмір пенсійних накопичень є достатнім для отримання мінімальної пенсії. Розмір пенсії в солідарній системі залежить від виробничого стажу і фінансується з бюджету (акумулює спеціальний соціальний податок та інші надходження). Крім того, введено державну базову пенсійну виплату, тобто з 2006 року пенсіонерам незалежно від стажу роботи, заробітку і розміру пенсії щомісяця виплачують базову пенсію в розмірі 20% прожиткового мінімуму, а надалі цю суму доводять до 75%.

Накопичувальна пенсійна система. Усі працюючі громадяни Казахстану в обов'язковому порядку відраховують 10% своїх доходів до накопичувального пенсійного фонду на ідентифіковані пенсійні рахунки. Водночас вони мають право здійснювати також і добровільні пенсійні відрахування. Накопичені засоби інвестуються в економіку, а після припинення трудової діяльності працівника йдуть на його особисте пенсійне забезпечення. Накопичувальна система Казахстану на поточному етапі складається з двох частин: державної і приватної.

Державний накопичувальний пенсійний фонд формує збір тільки обов'язкових пенсійних відрахувань вкладників і здійснює пенсійні виплати одержувачам у порядку, установленому Урядом. Після закінчення визначеного терміну планується приватизація фонду, тобто передача в приватний сектор.

Недержавний накопичувальний пенсійний фонд - юридичні особи (акціонерне товариство відкритого або закритого типу) відповідно до діючого законодавства має право самостійно обирати накопичувальний фонд: державний або приватний. Протягом останніх років ринкова частка державного накопичувального пенсійного фонду зменшується з 90% у 1998 році до 17,9%.

Великобританія – має багаторівневу сучасну пенсійну систему і вважається однією з найдосконаліших у світі. Вона поділяється на три рівні: базові державні пенсії, державні пенсії за вислугою років і недержавні пенсії.

Перший рівень - базова пенсія, яку виплачує держава всім британцям після досягнення ними пенсійного віку. Розмір цієї пенсії не залежить від стажу

роботи пенсіонера, його трудових успіхів і одержуваної зарплати.

Другий рівень - розмір державні пенсії за вислугу років, залежить від стажу працівника і заробітної плати, з якої сплачувалися внески. Працівник, який не бере участь у державній пенсійній програмі, може вийти з неї, при цьому він зобов'язаний брати участь у будь-якій схемі додаткового пенсійного забезпечення.

Третій рівень - недержавна професійна пенсійна система функціонує на підставі укладання колективного договору з роботодавцем для відрахування внесків. У Великобританії є безліч різних способів накопичення приватних пенсій страхових компаній. Недержавна пенсійна система користується найбільшою популярністю серед населення, поступово витісняє державну, дає змогу отримувати велику пенсію, розмір якої працівник регулює самостійно, із розрахунку своїх внесків.

Німеччина – має одну з найефективніших трьох рівневу систему Європи і дуже впливає її формування у багатьох країнах (Австрії, Італії, Франції та Західної Європи).

Перший рівень – обов'язкове пенсійне страхування функціонують на основі законодавчих норм. У Німеччині є чотири «обов'язкові системи» такого типу:

пенсійне страхування робітників, службовців та деяких категорій самозайнятого населення (діячі мистецтв і публіцисти; особи, які мають ремісничі спеціальності; працюють у дома тощо);

пенсійне забезпечення чиновників, яке є обов'язковою системою для державного апарату;

забезпечення старості для фермерів і для членів їхніх родин;

пенсійне забезпечення за професійними групами (лікарі, аптекарі, ветеринари, архітектори, адвокати, нотаріуси тощо).

Державна пенсія має розподільний характер і залежить від рівня зарплати і виробничого стажу. Працівник і роботодавець відраховують до державного пенсійного фонду (однаковий відсоток 19,4% від фонду оплати праці).

Другий рівень – «пенсії від підприємств» виплачують пенсії своїм колишнім співробітникам добровільно додатково до пенсій, зароблених у системі встановленого законом пенсійного страхування.

Третій рівень - турбота про свою старість приватним способом. При цьому

створюється приватний капітал (купівля нерухомості, створення фонду цінних паперів, укладання договорів про довготермінові ощадні внески, про страхування життя та ін.)

На підприємстві є самоврядний структурний підрозділ, що займається корпоративними та особистими пенсійними програмами працівників.

США – пенсійна система ґрунтується переважно на особистому пенсійному страхуванні населення та використовується в деяких країнах Латинської Америки, а також у Португалії. У США функціонують державні та приватні пенсійні програми, що працюють за принципом накопичувальних систем та виконують соціальну та інвестиційну роль.

Розподільні пенсійні системи є «обміном між поколіннями» (працюючі громадяни утримують пенсіонерів). Принцип «обміну» здійснюється в обов'язковому порядку і працює на державному рівні.

Державна розподільна система призначена не для інвестицій, а для гарантованої виплати пенсій пенсіонерам. Найбільша державна пенсійна система США (Загальна федеральна програма - ЗФП) побудована за розподільним принципом та охоплює майже всіх, хто працює в приватному секторі економіки.

Накопичувальні пенсійні системи - містять державні та приватні пенсійні програми. **Державні накопичувальні пенсійні програми** призначені для забезпечення громадян, які працюють на уряд і місцеві органи влади. Основним джерелом надходжень до накопичувальних пенсійних фондів є щорічні внески Федерального уряду, а також інвестиційний дохід фондів. Участь громадян у **приватних накопичувальних пенсійних програмах** є добровільною. Накопичувальні пенсійні фонди є найбільшим джерелом довгострокових інвестицій в економіку США.

Чилі має дворівневу пенсійну систему вже понад два десятиріччя, є найбільш зрілою та найкращою щодо фінансування пенсій. Для цього успішно проведено перехід на нову систему, оскільки уряд підкріпив реформи зміцненням бюджетної дисципліни і знизив податки на фонд заробітної плати.

Гарантується державна виплата, що доповнює обов'язкове накопичувальне страхування в приватних фондах.

Перший рівень – це обов'язкові відрахування коштів із заробітної плати працівника в один із приватних пенсійних фондів, суворо контрольованих державою.

Кожен працівник формує **особистий накопичувальний внесок**, який потім стає його майбутньою пенсією. Пенсійні фонди забезпечують мінімальну гарантовану прибутковість і захист від ризику своїх вкладників. Надано право переходу з одного фонду до іншого. При досягненні пенсійного віку застрахований одержує виплати накопиченої суми або використовує накопичений капітал для придбання довічної особистої пенсії. Якщо стратегія того чи іншого фонду не приносить достатнього прибутку, то пенсія за певних умов надається державою.

Другий рівень – це страхування на випадок настання інвалідності та втрати годувальника. Упровадження нової пенсійної системи в Чилі вплинуло на економіку країни і сприяло розвитку національної фінансової системи. Подібні системи діють в Аргентині, Перу і Колумбії.

Таким чином, всі розвинуті країни знайшли розумний компроміс між державною та приватною пенсіями у вигляді збалансованої, в основному, три рівневої системи. Кожна держава вибудовує власну модель пенсійної системи з урахуванням своїх національних особливостей, при цьому пропорції недержавної пенсії в пенсійній системі поступово збільшуються.

1.2. Оцінка стану пенсійного забезпечення та шляхи його удосконалення

Станом на 01.01.2022 р. чисельність пенсіонерів у країні становила 10,8 млн. осіб, а населення 41,2 млн. осіб (рис. 2).

Рисунок 2 – Динаміка загальної чисельності населення та пенсіонерів в Україні у 2010-2022 рр.

Джерело: [12;13;14].

Протягом періоду 2010-2022 рр. кількість пенсіонерів зменшилася на 4,7 млн. осіб, або ж на 10,2 %. Загальна чисельність населення України впродовж аналізованого періоду скоротилась на 4,7 млн. осіб та склала напочаток 2022 р. 41,2 млн. осіб. За період з 01.01.2016 р. по 01.01.2022 р. кількість населення зменшилась на 6,8 млн. осіб, кількість пенсіонерів – на 1,3 млн. осіб. На початок 2022 р. пенсіонери становили 26 % населення країни.

Відповідно до Закону про недержавне пенсійне забезпечення [18] п.2, ст.60, Розділ 9 можуть здійснюватися наступні види пенсійних виплат (рис. 3).

Рисунок 3 – Види недержавних пенсійних виплат

Розміри недержавних пенсійних виплат визначаються виходячи з сум пенсійних коштів, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, тривалості виплати та формули розрахунку величини пенсії на визначений строк.

В Україні цілеспрямована робота по запровадженню загальнообов’язкової (примусової) накопичувальної пенсійної системи проводиться з 2012 року, особливо в останній рік (2021р.) у зв’язку з прийняттям проектів нормативних документів. В останній період військові події призвели до різкого погіршення економічної ситуації. Хоча, у наших східноєвропейських сусідів (Польща, Угорщина, Чехія) в мирний час і при більш сприятливих економічних умовах не вдалося запровадити накопичувальну пенсійну систему. Фахівці міжнародних фінансових організацій (в тому числі МВФ і Світового банку) зазначають, що для застосування накопичувальної пенсійної системи повинні бути відповідні сприятливі умови, як то стає економічне зростання та значне збільшення доходів населення (хоча б декілька років поспіль). Доцільно погодитися з думкою А. Павловського [15], що інвестиційний дохід від інвестування пенсійних активів має перевищувати рівень інфляції за рік хоча б на 3% (інфляція в цьому році 30%, в 2023 уряд прогнозує 30%). Тобто дохідність має перевищувати мінімум 33%, проте в Україні легальних галузей економіки з такою інвестиційною дохідністю практично не має (максимум може бути 10-12%). Таку дохідність можна отримати тільки в кримінально-тіньових сферах діяльності, як то торгівля

наркотиками чи зброєю. Слід звернути увагу, що в Україні функціонують слабкі фінансові інститути, нерозвинутий ринок цінних паперів та обмежена кількість реальних інвестиційних інструментів порівняно з країнами західної Європи.

Висновки

Проведений аналіз діючої пенсійної системи України свідчить про те, що вона вже не у змозі виконувати належні їй функції, що зумовлено наявними негативними факторами впливу. Відповідно це призводить до погіршення рівня життя пенсіонерів та до ризику неспроможності їх забезпечити. У результаті даної негативної тенденції виникає додаткове, з негативною динамікою посилення, навантаження на Державний бюджет України, дотації з якого, на даний час, є єдиною можливістю мінімального виправлення ситуації за рахунок коштів, необхідних для інших соціально-економічних зрушень. Задля посилення ефективності функціонування пенсійного забезпечення необхідним є:

- завершення військового стану та покращення економічного стану в країні;
- напроцювання заходів посилення боротьби з тіньовою зайнятістю;
- забезпечення розробки стратегії розвитку суб'єкта господарювання, що сприятиме створенню нових робочих місць та підвищенню сум заробітної плати для працевлаштування безробітних осіб ,протидії трудовій міграції

Перелічені заходи забезпечать збільшення власних доходів що підвищить спроможність ефективного функціонування недержавного пенсійного забезпечення.

KAPITEL 2 / CHAPTER 2 ²

MODELS OF REMOTE EMPLOYMENT IN THE ECONOMY

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-12-02-018

Вступ

Системні кризові тенденції в економіці України, викликані розгортанням пандемії та негативними наслідками російсько-української війни, призвели до необхідності роботи значної кількості працівників поза робочими приміщеннями чи територією власника. Крім цього значна кількість вітчизняних підприємців перейшли на віддалений формат діяльності, особливо на територіях на яких тривають активні бойові дії. Фактично, нині характер діяльності громадян, яка пов'язана як із задоволенням особистих потреб, так і з господарською діяльністю задля досягнення економічних і соціальних результатів, які приносять дохід значно змінюється. Ці зміни є наслідком стрімкого розвитку віддалених форм зайнятості, їх легалізації, які у синтезі формують якісно нові моделі віддаленої зайнятості в економіці.

2.1. Простір для розвитку віддаленої зайнятості.

Нині зроблено ряд кроків для законодавчої легалізації віддаленої зайнятості та визначення правового простору для її розвитку. Зокрема, на законодавчому рівні: 1) передбачена можливість оформлення віддаленої роботи; 2) унормовано питання, щодо віддаленої зайнятості, як такої, що виконується за місцем проживання працівника або в визначених ним приміщеннях, забезпечених закріпленою робочою зоною, технічними засобами для виробництва продукції (послуг, робіт) або функцій, передбачених посадовими інструкціями; 3) ведено типологію віддаленої роботи та її системні ознаки.

Ці законодавчі зміни зумовлені не тільки діями держави, спрямованими на усунення проблем розвитку віддаленої зайнятості, що спостерігалися до 2019 р. (рис. 1), але й створенням простору для її розвитку.

²Authors: Krimkova Alexandra Sergeevna

Рис. 1 - Проблеми розвитку віддаленої зайнятості до 2019 р.

Джерело: [3; 4, с. 164; 7]

Простір для розвитку віддаленої зайнятості є площиною, у межах якої відбуваються зміни обов'язків та особливостей робочого простору громадян та підприємців. Фактично, такий простір сформувала системна дія Законів «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу». Фактично, оговорені зміни обов'язків та особливостей робочого простору запроваджено у межах двох самостійних форм такої зайнятості, серед яких надомна та дистанційна [2].

Простір для розвитку надомної зайнятості формується, якщо [2]: 1) працівник має фіксоване робоче місце, яке не може бути змінене (без погодження з власником або уповноваженим ним органом у спосіб); 2) на працівника поширюється загальний режим роботи підприємства. Такого простору потребують працівники, трудовий контракт яких визначає дім або інше місце поза підприємством-роботодавцем, як місце постійної роботи, неформальні телепрацівники та підприємці.

Простір для розвитку дистанційної зайнятості формується, якщо [2]: 1) працівник розподіляє робочий час на власний розсуд (фактично, на працівника не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не

визначено трудовим договором); 2) працівник орієнтується на інформаційно-телекомунікаційний зв'язок з власником або уповноваженим ним органом; 3) працівник не має фіксованого робочого місця. Такого простору потребують неформальні телепрацівники та підприємці (фрилансери, блогери, програмісти, репетитори тощо).

2.2. Моделі віддаленої зайнятості в економіці та їх типологія

За змістом просторів для розвитку надомної та дистанційної роботи, може бути сформована модель віддаленої зайнятості в економіці, яка має інтерпретуватися як така зайнятість, за якої:

1) робота або господарська діяльність (пов'язані з виробництвом, перероблюванням матеріальних і нематеріальних благ) виконуються за місцем проживання працівника/підприємця або в інших визначених приміщеннях з закріпленою робочою зоною та технічними засобами;

2) роботи або господарська діяльність, пов'язані з виробництвом нематеріальних благ та/або товарним обміном, виконуються дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (за допомогою різних типів вебсайтів електронної комерції, спеціалізованих онлайн-сервісів для взаємодії з замовниками, соціальних мереж тощо).

При цьому достатньо врегульованими наразі можна вважати наступні моделі віддаленої зайнятості в економіці: промислової надомної роботи або господарської діяльності; позаштатної та штатної дистанційної зайнятості; роботи або господарської діяльності на цифрових платформах.

За моделлю промислової надомної роботи або господарської діяльності може відбуватися:

- виробництво товарів (робіт, послуг), яке надомники/підприємці здійснюють у межах заводського виробництва або замість нього (у т.ч. на умовах краудсорсингу);

- кустарне виробництво товарів (наприклад виготовлення ювелірних прикрас або інших предметів - меблів за індивідуальним замовленням, дизайнерського одягу тощо).

Модель позаштатної та штатної дистанційної зайнятості орієнтована на роботу у межах якої залучені фахівці не мають повної автономії та

економічної незалежності (яка є достатньою, щоб вважати їх незалежними працівниками або підприємцями). За такою моделлю може реалізуватися діяльність або функції:

- з виробництва робіт та послуг, яке штатні надомні працівники здійснюють у межах інформаційно-комунікаційних технологій (наприклад накопичувальних та аудіовізуальних систем) у дистанційному режимі;

- з виробництва робіт та послуг, яке аутстафери здійснюють у межах інформаційно-комунікаційних технологій (наприклад, диспетчерських пунктів, серверних кімнат) у дистанційному режимі, орієнтуючись на робоче завдання.

Констатуємо, що у межах такої моделі віддаленої зайнятості в економіці відбувається робоча діяльність за напрямками:

- стрингеру (журналістики), в межах якого позаштатні журналісти працюють на місці події за спеціальним (одноразовим) завданням редакції;
- безпеки (фахівці з кібербезпеки та управління доступом до приміщень, диспетчери пультової охорони та відеоспостереження);
- модерації (модератори на сайті чи в спільності тощо).

Модель роботи або господарської діяльності на цифрових платформах специфічна, тим, що не передбачає постійної локації для зайнятого працівника. За такою моделлю може відбуватися виконання завдань у сфері послуг за власною ініціативою підприємця який:

- використовує телекомунікаційні технології для заробітку на життя і, загалом, веде своє життя кочовим способом;
- працює віддалено без постійної локації (наприклад, з-за кордону, з кав'ярень, з публічних бібліотек, кооперативних приміщень чи з транспортних засобів тощо).

Констатуємо, що у межах такої моделі віддаленої зайнятості в економіці відбувається робоча діяльність за напрямками:

- дропшипінгу (в межах якого позаштатні працівники або підприємці займаються посередницькими продажами товарів через B2B або роздрібні Інтернет-маркетплейси);
- фрілансенгу (в межах якого фахівці у сферах IT-послуг, SEO, маркетингу, а також вузькопрофільних спеціалізацій самостійно шукають собі проекти через маркетплейси для онлайн-аутсорсингу професійних послуг);
- блогінгу (в межах якого вільнонайманець реалізує регулярну публікацію

контенту в інтернеті з метою залучення цільової аудиторії, завоювання її довіри, популяризації брендів компаній);

- репетиторства (в межах якого вільнонайманець реалізує освітню діяльність за допомогою інтернет-телефонії);
- онлайн-консультування, ігропрактики тощо.

Відтак, є очевидним той факт, що нині на технологічному рівні:

1) наявна можливість ведення підприємницької діяльності та організації робочого простору за допомогою різних типів вебсайтів електронної комерції, спеціалізованих онлайн-сервісів для взаємодії з замовниками, соціальних мереж тощо;

2) наявна можливість використання віртуальних офісів (які є симплексом віртуальної адреси реєстрації фізичної чи юридичної особи та сервісів адаптивних послуг) або зайнятості без постійної локації.

Ці зміни зумовлені збільшенням використання широкосмугового Інтернету та технологій e-commerce [4].

2.3. Функціональність моделей віддаленої зайнятості в економіці. Базові питання, що забезпечують функціональність моделі віддаленої зайнятості в економіці

Значущість наявних моделей віддаленої зайнятості в економіці (зокрема, моделей промислової надомної роботи або господарської діяльності, позаштатної та штатної дистанційної зайнятості, роботи або господарської діяльності на цифрових платформах) пов'язана із їх визначною функціональною роллю в антикризових заходах, спрямованих на збереження бізнесу та робочих місць. Крім того, окреслені моделі нині є джерелом легалізованого заробітку для окремих категорій працівників, серед яких: вагітні або жінки з дитиною віком до 3-х р., особи які здійснюють догляд за дитиною відповідно до медичного висновку, працівники, які мають 2-ох або більше дітей віком до 15 р., батьки особи з інвалідністю. Можливість виконання наведених функцій забезпечило чинне законодавство (зокрема, Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу», Кодекс законів про працю України, Закон

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямоване на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)»).

Окреслені законодавчі акти наразі врегулювали базові питання, що забезпечують функціональність моделі віддаленої зайнятості в економіці (рис. 2), зокрема [1; 3]:

- оформлення або переведення на віддалену роботу;
- застосовуваних режимів праці;
- обліку та оплати праці;
- сплати податків.

Рис. 2 - Врегульовані базові питання, що забезпечують функціональність моделі віддаленої зайнятості в економіці України

*за ст. 60 Кодексу законів про працю України роботодавець має право на підставі наказу чи розпорядження перевести працівників на дистанційний графік роботи.

Джерело: сформовано автором на основі [1].

Подальший розвиток функціональності моделі віддаленої зайнятості в економіці України ймовірно буде зумовлений прийняттям Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення правового регулювання дистанційної роботи», що має врахувати:

- положення щодо правил охорони праці;
- матеріальної відповідальності;
- компенсації за використання власного або орендованого обладнання;
- супутні витрати (наприклад, проїзд з дому до офісу роботодавця й назад, витрати на Інтернет) тощо.

2.4. Умови формування моделей віддаленої зайнятості в економіці України.

Переваги та недоліки моделей віддаленої зайнятості.

До 2019 р. розвивалася переважно робота або господарська діяльність на цифрових платформах. Вона сформувала нечисельний прошарок «цифрових кочівників» або категорію зайнятих, яка використовувала цифрові телекомунікаційні технології для виконання своїх професійних обов'язків та вела мобільний образ життя. При цьому очевидними стали переваги та недоліки окресленої моделі віддаленої зайнятості (рис. 3).

Рис. 3 - Переваги та недоліки моделі роботи або господарської діяльності на цифрових платформах

Джерело: сформовано на основі [1; 2; 3]

Властивості наведеної моделі роботи або господарської діяльності на цифрових платформах призвели до її швидкої трансформації зайнятості в умовах кризової економіки, яка сформувалася за наслідками розгортання пандемії коронавірусу та агресії Росії проти України. Фактично, тільки з 2019 по 2020 рр. формальна зайнятість в економіці скоротилася з 16578,3 до 15610,0 млн. осіб, у зв'язку із запровадженням карантинних обмежень, що стосувалися господарської роботи цілого ряду закладів [6]. В таких умовах поширення віддаленої позаштатної та штатної дистанційної зайнятості, а також промислової надомної роботи або господарської діяльності стало вимушеним кроком, внаслідок якого виникли нові, унікальні моделі. За даними Міжнародної організації праці при ООН, на кінець 2021 р. в Україні могло нараховуватися приблизно 8 млн. 273, 3 тис. осіб віком 15-70 років, що повністю або частково працюють на умовах віддаленої зайнятості, у той час, як на вересень 2022 р. вже 9,176 тис. осіб. Під час війни або карантинних обмежень достатньо видати наказ про таку роботу та до її початку ознайомити працівників.

Забезпечення функціональності моделей віддаленої зайнятості в економіці за допомогою чинних законодавчих актів значно розширило їх переваги (рис. 4). Це призвело до їх застосування багатьма провідними вітчизняними роботодавцями, з яких [5; 6]:

- 44,7% - припадає на сільське, лісове або рибне господарство (виращування на продаж квітів, дерев, зелені, фруктів, ягід, грибів, риби тощо);

- 15,9% - припадає на оптову та роздрібну торгівлю (дропшипінг із використанням маркетплейсів, торгівлю через соціальні мережі, спеціалізовані інтернет-магазини тощо). Найбільшими за обсягом і найбільш розвиненими секторами електронної торгівлі в Україні є електроніка та одяг;

- 17% - припадає на будівництво (зокрема, будівництво модульних та каркасних домів);

- 5,6% - припадає на промисловість (зокрема, виготовлення керамічних виробів, прикрас, сувенірів, предметів домашнього вжитку, кустарне виробництво);

- 2,1% - припадає на транспорт, складське господарство;

- 2 % - припадає на поштову та кур'єрську діяльність;

- 2,5% - припадає на тимчасове розміщення (в будинках садибного типу,

віллах) та організацію харчування;

- 10,7 % припадає на інших роботодавців (зокрема, репетиторство, розваги та відпочинок, професійну, наукову та технічну діяльність, фінансове посередництво).

Є і більш наочні приклади застосування моделей віддаленої зайнятості.

Зокрема, на початку 2020 р., вітчизняна компанія EVO, в яку входять такі маркетплейси, як Prom, Crafta, Shafa та інші, оголосила про зміну формату роботи і його трансформацію у віддалену компанією [2].

У цей період на повністю віддалений формат роботи перейшли українські компанії WePlay, Monobank, IT-компанія Depositphotos.

Рис. 4 - Переваги та недоліки моделей віддаленої зайнятості в економіці України

Джерело: сформовано на основі [1; 2; 7]

Висновки

Наведені дані, а також статистика Міжнародної організації праці при ООН, свідчать, що моделі віддаленої зайнятості в умовах російсько-української війни мають всі шанси перерости у звичні явища, що за змістом будуть інтерпретуватися як такі формати зайнятості за яких:

- робота або господарська діяльність пов'язані з виробництвом і перероблюванням благ виконуються за місцем проживання працівника/підприємця або в інших визначених приміщеннях з закріпленою зоною та технічними засобами;

- робота або господарська діяльність пов'язані з виробництвом нематеріальних благ та/або товарним обміном виконуються дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

При цьому, фактично, врегульованими наразі є моделі промислової надомної роботи або господарської діяльності, моделі позаштатної та штатної дистанційної зайнятості, моделі роботи або господарської діяльності на цифрових платформах.

KAPITEL 3 / CHAPTER 3³

VALUATION OF NOT CURRENT ASSETS AT PRESENT VALUE

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-12-02-017

Introduction

Non -accurate assets include tangible, intangible and financial assets of a long - term nature according to paragraph 67 of the IAS 1 «Financial Reporting» [1] states that.

According to paragraph 15, the section «Assessment of the incompatible asset (or liquidation group)» IFRS 5 «Non-precision assets maintained for sale, and terminated activity» [2] stipulates that «an entity evaluates a non-current asset (or liquidation group)». A non -copious asset is classified as retained for sale, at the lower estimates: either at carrying value or at fair value with the deduction of sales costs. Accordingly, clause 17 IFRS 5 stipulates that: «If it is expected that the sale will be carried out longer than a year, the entity must estimate the cost of sale at their present value. Any increase in current sales costs that occur over time should be reflected in the income report as financial costs».

In accordance with item 4, the «General Provisions» of National Accounting Standard 11 «Obligations» [3] determined that:

The current value is the discounted amount of future payments (minus the amount of expected compensation), which is expected to be required to repay the obligation in the course of the ordinary activity of the enterprise.

Pursuant to clause 9, the «General Provisions» NAS 11 «Obligations» [3]: long-term liabilities are shown in the balance sheet at their present value, similarly data are shown in the actuarial balance (actuarial statement on financial condition). The determination of the present value depends on the conditions and type of obligation.

3.1. Methodological aspects of discounted assessment

«Long-term receivables is reflected in the balance sheet at its present value» according to § 2, item 12, section «Recognition and estimation of receivables».

The discount rate is based on the interest rate (before tax deduction) used in transactions with similar assets and liabilities. In the absence of a market rate interest

³Authors: Manachynska Yuliya

rate interest rate is based on a interest rate on possible loans of the enterprise or calculated by the weighted average cost of capital of the enterprise.

Rate of interest used in transactions with similar assets determining the discount rate at the market. If the company regularly, constantly using loans from financial and banking institutions, for discount rate only for such or similar loans it is possible to take interest rate at which such loans are received by an enterprise. The level of market rates during a certain period is also evidenced by the statistics of banks published on the official website of the National Bank of Ukraine.

If the market rate is problematic to determine the interest rate, you can take a interest rate on possible loans that a particular enterprise can receive.

The risk rate can be used as a risk rate of return on domestic bonds, interest rate on investments or bank deposits for a similar period and on similar conditions, (tabl. 1, 2).

Table 1 - Discount rate of National Bank for 2021 [4]

Period	% annual	Monetary policy decision
2021 pik		
10.12	9,0	Decision
22.10	8,5	Decision
10.09	8,5	Decision
23.07	8,0	Decision
18.06	7,5	Decision
16.04	7,5	Decision
05.03	6,5	Decision
22.01	6,0	Decision

Table 2 - The discount rate of National Bank of Ukraine for 1992 – 2021 [5]

Period	NBU discount rate	The weighted average rate for all tools
1	2	3
1992	80,0	...
1993	240,0	68,50
1994	252,0	124,90
1995	110,0	82,10
1996	40,0	51,80
1997	35,0	25,20
1998	60,0	52,70
1999	45,0	44,00
2000	27,0	29,60
2001	12,5	20,20

Period	NBU discount rate	The weighted average rate for all tools
1	2	3
2002	7,0	9,20
2003	7,0	8,00
2004	9,0	16,10
2005	9,5	14,70
2006	8,5	11,50
2007	8,4	10,10
2008	12,0	15,30
2009	10,3	16,70
2010	7,8	11,62
2011	7,8	12,39
2012	7,6	8,13
2013	6,5	7,15
2014	14,0	15,57
2015	22,0	25,22
2016	14,0	17,36
2017	14,5	15,92
2018	18,0	19,22
2019	13,5	18,35
2020	6,0	7,89
January	11,0	12,91
February	11,0	11,96
March	10,0	11,41
April	8,0	8,50
May	8,0	8,00
June	6,0	6,36
July	6,0	6,00
August	6,0	6,00
September	6,0	6,21
October	6,0	6,21
November	6,0	6,09
December	6,0	6,08
2021		
January	6,0	6,14
February	6,0	6,18
March	6,5	6,74
April	7,5	6,74

Period	NBU discount rate	The weighted average rate for all tools
1	2	3
May	7,5	7,84
June	7,5	7,50
July	8,0	7,75
August	8,0	9,13
September	8,5	9,75
October	8,5	9,50
November	8,5	9,50
December	9,0	9,92

3.2. Valuation based on the weighted average cost of capital

Instead of a rate on possible loans, you can take a bet, calculated by the weighted average value of capital. Such a rate shows the average profitability that the owners (investors) of the enterprise are expected by investing in it.

The cost of capital is recommended to calculate on the basis of the use of the so-called model of weighted average cost of capital (*Weighted Average Cost of Capital* = *WACC*) at the international practice of financial activity [6]:

$$WACC = Eq_c \frac{CA}{C} + (1 - S)Eq_{bc} \frac{BC}{C}, \quad (1)$$

Where: *WACC* – expected rate of equity value;

Eq_{bc} – expected rate of cost attracted and borrowed capital;

Eq_{cc} – total capital; *C* – the amount of equity;

AC – the amount of attracted and borrowed capital;

BC – income tax rate.

The discount rate may differ from the rate that the company has taken as a basis for calculation, to the size of risks. Types, the amount of risks in each case is different and is determined taking into account the size of the enterprise, the structure of its capital, the market of activity, the availability of competition, the level of profitability

and the predictability of profit. The risks inherent in business in 2020-2022 are, in particular, the risk associated with the impact of the SOVID-19 and martial law. In order to consider all these factors, the enterprise must constantly make financial payments and have relevant information.

The discount rate is one of the monetary instruments by which the National Bank of Ukraine establishes for banks and other entities of the monetary market a landmark about the value of the raised and placed funds for the relevant period. The discount rate is the basic interest rate on other interest rates of the National Bank of Ukraine.

The discount rate is used by the National Bank of Ukraine simultaneously as a means of implementing monetary policy and the landmark for money. The discount rate dynamics characterizes the main directions of changes in monetary regulation.

At the date of recognition of a long-term liability (long-term receivables), it should be estimated at the present (discounted) cost, and then the difference (discount) depreciate throughout the term of debt repayment (which is actually traced from the National accounting standard 12 «Financial Instruments» [7]. However, the justification of these conclusions is not perfect.

After all, the terms of depreciated cost, an effective interest rate, an effective rate of interest rate from the national position of accounting standard of NAS 12 «Financial Investments» [7], which have nothing to do with financial obligations.

It is safer to adhere to a «traditional» approach – that is, at the date of recognition of the debt, it is estimated at the present (discounted) value, and then during the entire «contractual» term of debt repayment to charge the depreciation of the discount. The present value is determined by the formula:

$$PV = \frac{FV}{(1+i)^n}, \quad (2)$$

where: PV – present (current) cost;

FV – the future cost;

i – discount rate (average annual refinancing rate of the NBU);

n – number of periods before the date of repayment or term (number of periods)

- the time period of existence of debt and corresponding cash flows.

The average annual discount rate of refinancing the National Bank of Ukraine (NBU) is considered frequent. The average annual rate is calculated by the NBU as a

result of the year.

PJSC «Agrofirm «Provesin» (Lviv) received a loan 15.10.20XX for 3 years in the amount of 8 034 045,00 UAH. It is necessary to calculate its present value on 15.10.20XX (using discount rate on 15.10.20XX) and depreciation of the discount for each period. To simplify the depreciation of the discount, we will only be introduced over a year (although those who report it quarterly, the calculation will have to be made quarterly). Disconsimentering rate – 9.92% (Table 3).

$$PV(15.10.2020) = 8\,034\,045,00 : (1 + 0,0992)^{1095 \cdot 365} = 8\,034\,045,00 / 1,328098111 = \\ = 8\,034\,045,00 \text{ UAH}$$

Table 3 - Balance value PJSC «Agrofirm «Provesin» (Lviv) [12]

Date	Balance value at the beginning of the period	%	Balance value at the end of the period	Date
15.10.20XX	8 034 045,00	168 714,95 (8 034 045,00 x 2,01 %*)	8 202 759,95	31.12.2020
* $((1 + 0,2 \cdot 0,092)^{77 \cdot 365} - 1) \times 100 = (1,020153443 - 1) \times 100 = 2,01$.				
01.01.20XX	8 202 759,95	813 713,79 (8 202 759,95 * 9,92%)	9 016 473,73	31.12.2021

In this case, in the Actuarial balance (Actuarial report on financial condition) long-term debt (row. 5047) will be 9 016 473,73 UAH.

Conclusions

The level and nature of the discount rate changes depends on the trends of the country's economic development, macroeconomic and budgetary processes, the state of the financial market, etc. The discount rate should be maintained at a positive level regarding the forecast level of inflation, which is determined by the Cabinet of Ministers of Ukraine for the respective year and is taken into account when drafting the state budget. The discount rate is the lowest rate among interest rates at which the National Bank of Ukraine can maintain the liquidity of banks. The size of the discount rate is approved by the decision of the board National Bank of Ukraine.

Discount is the process of bringing future cash flows to the present value. That is, the method of bringing the future value of cash to their value in the current period.

The current value is the discounted cost of future payments with money.

At the same time, the NAS contain the definition of the present value, but the discount procedure does not specify.

Therefore, according to National Accounting Standard 11 «Obligation»[3] and 10 «Receivables» [10] for each Balance sheet date (throughout the loan), the parties must estimate long-term liabilities/receivables at present value.

Moreover, the market rate of interest should be applied at the Balance sheet date and to take into account the remaining period. The difference between the estimates of the present value on the current and previous balance sheet date should be written off for expenses/income. The discount period is selected at its discretion. And it can be a year, quarter, month or even a day.

KAPITEL 4 / CHAPTER 4⁴**FEATURES AND PROBLEMS OF CREATION OF CLIMATE-NEUTRAL AWARENESS IN THE CULTURE OF PRODUCTION AND CONSUMPTION OF TOURIST SERVICES (USING THE EXAMPLE OF HOTELS IN THE FEDERAL STATE OF SALZBURG)****DOI: 10.30890/2709-2313.2022-12-02-003****Einführung**

Der Klimawandel ist eine Herausforderung für die Gesellschaft, die nachhaltiger Zukunft der Generationen in Frage stellt. Die Relevanz dieses Problems steht außer Zweifel, was sich in einer Reihe internationaler und nationaler Dokumente widerspiegelt. Fast alle Länder sind Mitglieder der Klimarahmenkonvention der Vereinten Nationen (8). Das Ziel der Klimarahmenkonvention ist die atmosphärischen Konzentrationen auf einem Niveau zu stabilisieren, das gefährliche menschliche Eingriffe in das Klimasystem verhindert.

Im Jahr 2010 haben die Mitglieder der Klimarahmenkonvention der Vereinten Nationen beschlossen, dass die zukünftige globale Erwärmung auf unter 2 °C im Vergleich zum vorindustriellen Niveau begrenzt werden sollte. Dies wurde im Pariser Abkommen von 2015 (36). Auch regionale und nationale Dokumente bestätigen die Relevanz und Bedeutung des Klimawandels (3,23,29,40).

Die Hauptaufgabe bei der Lösung dieses Problems besteht darin, die anthropogenen Emissionen von Treibhausgasen zu reduzieren, die die Atmosphäre erwärmen. Jeder Wirtschaftszweig sollte sich darum kümmern.

Aber der Generalsekretär der Weltorganisation für Meteorologie sagte während der Klimakonferenz in Madrid (3.12.2019): “Wir sind nicht auf Kurs, die Ziele des Pariser Abkommens zu erreichen. Wenn wir jetzt nicht dringend Klimaschutzmaßnahmen ergreifen, steuern wir bis zum Ende des Jahrhunderts auf einen Temperaturanstieg von mehr als drei Grad zu“ (39;41).

Es demonstriert unzureichendes Bewusstsein in der Richtung des Problems des Klimawandels. Die Realisierung von Klimazielen hängt auch stark von wirtschaftlichen und politischen Interessen ab. Diese Interessen tragen nicht immer klimaneutralem Bewusstsein, aber das klimaneutrale Bewusstsein breiter, gesellschaftlicher Kreise kann den Vektor politischer und wirtschaftlicher Interessen verändern. Der Tourismus als einer der profitabelsten Sektoren der Weltwirtschaft hat alle Möglichkeiten, zur Schaffung eines klimaneutralen Bewusstseins im globalen

⁴*Authors: Lukashenko Alisa*

Kontext beizutragen. Die effektive Nutzung klimaneutraler Technologien im Tourismus kann wichtige Rolle in dieser Richtung spielen.

Das Ziel des Artikels: die Rolle klimaneutraler Technologien bei der Bildung eines klimaneutralen Bewusstseins im Tourismus am Beispiel der Aktivitäten von Hotels im Bundesland Salzburg zu untersuchen.

Die Aufgabe: moderne Forschung im Kontext der touristischen Reaktion auf den Klimawandel zu analysieren, die Bedeutung des Begriffs „klimaneutrales Bewusstsein“ zu definieren, Hotels des Bundeslandes Salzburg im Kontext der Bildung klimaneutralen Bewusstseins zu charakterisieren; das klimaneutrale Erfahrung von Hotels zu vergleichen.

3.1. Forschungsstand.

Die Zahl wissenschaftlicher Studien zum Tourismus im Kontext des Klimawandels nimmt zu. Wissenschaftliche Forschung hat verschiedene Richtungen.

S. Groß analysierte in seinem Beitrag ausgewählte Determinanten der Verkehrsmittelwahl im Tourismus im Hinblick auf die Entwicklung einer nachhaltigen Mobilität (30). In diesem Schluss schrieb den Artikel D. J. Schmücker (32).

M. Bauer, M. Bischof und J. Schmude weisen auf die Möglichkeit hin, das Reiseziel und das Touristenverhalten aufgrund des Klimawandels zu ändern (24).

Über die regionalen Besonderheiten der Auswirkungen des Klimawandels auf den Tourismus schrieben B. Abegg, R. Steiger, L. Trawöger (1, 33).

H. Müller, und T. Lehmann Friedli zeigen welche direkten und indirekten Einflüsse der Klimawandel auf eine regionale Wirtschaft hat. Auch die Autoren betonen die Notwendigkeit wissenschaftlicher Erforschung dieses Problems (25).

N. M. von Bergner kommt zu folgendem Schluss: vom Klimawandel gefährdete Regionen müssen darauf achten, die negativen Auswirkungen abzumildern und die positiven Auswirkungen zu verstärken. Wettbewerbsfähigkeit durch Umdenken (27, S.85); einige Herausforderungen können in Zielmöglichkeiten umgewandelt werden. Dazu müssen wir die wichtigsten Eigenschaften der Destination kennen, den Überblick behalten und strategische Entscheidungen treffen. (27, S.86).

Der Artikel von D. Siegrist und S. Gessner ist über Befragung von 39 Experten aus den Alpenländern zu den Auswirkungen des Klimawandels auf den Tourismus.

39 Experten aus den Alpenländern meinen:

- Das Klima wirkt sich auf das touristische Angebot aus, aber die Touristen sind nicht bereit, das touristische Verhalten zu ändern;
- Die Experten weisen darauf hin, wie wichtig es ist, Leistungsanbieter und Gäste über die Auswirkungen des Klimawandels zu informieren (13).

Über die allgemeinen Auswirkungen des Klimawandels im Tourismus schrieben S. Becken, A. Strobl, M. Peters, S. Märk (4, 34).

A. Strobl, M. Peters, S. Märk beschreiben der Alpine Space Forschungsinitiative ClimAlpTour. Im Zuge dieser Initiative wurde in drei verschiedenen Destinationen in Tirol und Vorarlberg, mit insgesamt 65 Destinationsstakeholdern in Gruppeninterviews erstens über deren Wahrnehmung der Klimawandelauswirkungen und zweitens über deren Reaktionsstrategien auf diese Auswirkungen, diskutiert. Es zeigt die Diskrepanz zwischen Verständnis des Klimawandels und Verhalten (34). Also, die ungelöste Klimabedrohung schafft starke Voraussetzungen und den Bedarf an Forschung und Vertiefung des klimaneutralen Bewusstseins im Tourismus.

3.2. Das Konzept des klimaneutralen Bewusstseins.

Wir brauchen die Bedeutung des Begriffs „klimaneutrales Bewusstsein“ zu definieren. Die Dokumente der Europäischen Union werden uns helfen, diese Aufgabe zu lösen.

Am 3. Dezember 2019 wurde das Klimaschutzprogramm (Green Deal) auf dem zweitägigen Gipfel der Europäischen Union verabschiedet: „Klimawandel und Umweltzerstörung sind existenzielle Bedrohungen für Europa und die Welt. Mit dem europäischen Grünen Deal wollen wir daher den Übergang zu einer modernen, ressourceneffizienten und wettbewerbsfähigen Wirtschaft schaffen, die

- bis 2050 keine Netto-Treibhausgase mehr ausstößt,
- ihr Wachstum von der Ressourcennutzung abkoppelt,
- niemanden, weder Mensch noch Region, im Stich lässt“ (14).

Der europäische Grüne Deal hat viele Vorteile: „Der europäische Grüne Deal sichert uns und künftigen Generationen ein besseres und gesünderes Leben durch:

- saubere Luft, sauberes Wasser, einen gesunden Boden und Biodiversität
- sanierte, energieeffiziente Gebäude;
- gesundes und bezahlbares Essen;

- mehr öffentliche Verkehrsmittel;
- sauberere Energie und modernste saubere Technologien;
- langlebigere Produkte, die repariert, wiederverwertet und wiederverwendet werden können;
- zukunftsfähige Arbeitsplätze und Vermittlung der für den Übergang notwendigen Kompetenzen;
- weltweit wettbewerbsfähige und krisenfeste Industrie“ (14).

Maßnahmenpaket „Fit for 55“ ergänzt den Green Deal. Das Paket wurde am 14 Juli 2021 vorgestellt. Die Hauptaufgabe „Fit for 55“: Reduzierung der Netto-Treibhausgasemissionen bis 2030 um 55% im Vergleich zu 1990 sowie ein klimaneutrales Europa bis 2050 (15).

Auf der einen Seite sind das klimaneutrale Bewusstsein die Überzeugungen und Vorstellungen, die zur Verwirklichung der Klimaneutralität beitragen. Andererseits tragen konkrete Maßnahmen zur Erreichung der Klimaneutralität zur Bildung, Popularisierung und Vertiefung des klimaneutralen Bewusstseins bei.

In diesem Zusammenhang sind in diesem Artikel Klimaneutrales Bewusstsein im Tourismus die Überzeugungen und Vorstellungen, die zur Umsetzung der folgenden Aufgaben beitragen: *saubere Luft, sauberes Wasser, einen gesunden Boden und Biodiversität; sanierte, energieeffiziente Gebäude; gesundes und bezahlbares Essen; mehr öffentliche Verkehrsmittel; sauberere Energie und modernste saubere Technologien; langlebigere Produkte, die repariert, wiederverwertet und wiederverwendet werden können; zukunftsfähige Arbeitsplätze und Vermittlung der für den Übergang notwendigen Kompetenzen;*

weltweit wettbewerbsfähige und krisenfeste Industrie.

2019 wurde in allen Bundesländern eine Initiative zum Bewusstsein für eine nachhaltige Entwicklung im Tourismus in der Hotellerie gestartet: „Klimawandel, Umweltschutz und der Erhalt der Lebensräume nehmen auch im Tourismus einen immer größeren Stellenwert ein. Das Bundesministerium für Nachhaltigkeit und Tourismus (BMNT) und die Österreichische Hoteliersvereinigung (ÖHV) starteten daher die gemeinsame Initiative „Nachhaltigkeit in der Hotellerie – Zeichen setzen“.

Diese wurde von Bundesministerin Maria Patek und ÖHV-Präsidentin Michaela Reitterer präsentiert (28). Ziel dieser Initiative ist eine nachhaltige Unternehmensführung in der österreichischen Qualitätshotellerie. Erreicht wird das durch ein Bewusstmachen des hohen und steigenden Stellenwerts von Umweltschutz bei Gästen - speziell bei der jungen Generation.

Die Präsidentin der Österreichischen Hoteliervereinigung, Michaela Reitterer bemerkt: „Immer mehr Gäste wollen ihren Urlaub nachhaltig genießen“ (28). und sie ergänzt: „Schon mehr als ein Viertel der Hotels setzt bereits Maßnahmen um, aber wir wollen den Anteil gemeinsam mit dem Bundesministerium für Nachhaltigkeit und Tourismus noch heben“. (28).

Letzte, aktuelle Fakten erhöhen die Relevanz unseres Artikels. Nun erfahren wir, was die Hotels des Bundeslandes Salzburg im Rahmen der behördlichen Maßnahmen zur Erreichung der Klimaneutralität bieten. Eine der beliebtesten Hotellsuchseiten (biohotels.de) hat 13 Bio-Hotels gefunden, die sich der Klimaneutralität verschrieben haben. Biohotels.de ist Deutschlands größtes Portal für Ökohotels. Ziel: Förderung der Klimaneutralität von Hotels und des Umweltschutzes. Warum Deutschland? Ein Tourist aus Deutschland ist der häufigste Gast in Österreich. Außerdem haben wir die Website des Verbandes Biohotels analysiert (biohotel.info). Auf dieser Seite haben wir nur 2 Bio-Hotels im Bundesland Salzburg gefunden (Rupertus und Sommerau).

Wir vergleichen die Aktivitäten 15 Hotels untereinander und mit den Aktivitäten des nachhaltigsten Hotels Österreichs, Das Retter Bio-Natur-Resort, (Der Artikel schlug 10 Indikatoren vor, aber in Ermangelung von Daten wurden acht Indikatoren berücksichtigt). Das Retter Bio-Natur-Resort erweist sich als nachhaltigstes Hotel Österreichs (11). Die Website des Hotels und seine Erfahrung wird vom Ministerium als Beispiel verwendet (37). Informationen zum Hotel (Das Retter Bio-Natur-Resort) finden Sie in Tabelle 1.

Tabelle 1.

Indikatoren für klimaneutrales Bewusstsein in der Hoteltätigkeit	Das Retter Bio-Natur Resort (Pöllauberg in der Steiermark)
saubere Luft, sauberes Wasser, einen gesunden Boden und Biodiversität	Das Hotel Retter liegt im Naturpark Pöllauer Tal in der Oststeiermark Klimaneutral und ökologisch urlauben und tagen Die Benutzung der der Bokashi Methode, Unterstützung des brasilianischen Waldes (11).
sanierte, energieeffiziente Gebäude	„Die größte Ressourceneinsparung ist es, Energien nicht zu verbrauchen. Daher haben wir bei allen Baumaßnahmen großen Wert auf eine energieeffiziente Bauweise mit hochwertigen Materialien, wie Lehm, Glas und Holz und guter Wärmedämmung gelegt. Ganz bewusst haben wir die Hanglage genutzt und das Haus zum Süden hin mit Glasflächen geöffnet. Hohe ökologische Standards mit Biomasseheizwerk, Niedertemperaturheizung, Betonkernaktivierung, Wärmerückgewinnung, verbundene Fensterkontakte, eine visualisierte Regeltechnik, Regenwasseranlage und Photovoltaik waren das Ergebnis“. (11).
gesundes und bezahlbares Essen	30 Jahre Bio-Zertifizierung 100 %

Indikatoren für klimaneutrales Bewusstsein in der Hoteltätigkeit	Das Retter Bio-Natur Resort (Pöllauberg in der Steiermark)
	Biologische Küche natürlich regionale, saisonale und Bio-Lebensmittel (11).
mehr öffentliche Verkehrsmittel	„Nützen Sie die ökologische Anreise mit der Bahn oder dem Bus und lassen Sie sich lautlos mit dem Elektro-Taxi vom Bahnhof Hartberg“ (11).
sauberere Energie und modernste saubere Technologien	Energieversorgung mit Ökostrom; Elektromobilität. Den Gästen stehen im Hotelbereich 10 E-Tankstellen zur Verfügung (11).
langlebigere Produkte, die repariert, wiederverwertet und wiederverwendet werden können;	Das Retter Bio-Natur-Resort ist bereits seit 2019 Partner von ZERO Waste Austria (11).
Urkunden, Auszeichnungen	Austria Bio-Garantia, Bio-Austria, Green Globe Zertifikat (11).
CO ₂ -Fußabdruck	CO₂ neutral (CO₂-Verbrauch maximal 15 kg pro Gast/Nach) (20).

Das Retter Bio-Natur-Resort erfüllt weitestgehend die Anforderungen der Klimaneutralität, was bestätigt CO₂ neutral Fußabdruck. In der Tätigkeit des Hotels spielen die wichtige Rolle die Aktivitäten in Richtung Popularisierung des klimaneutralen Konsums und Bewusstseins. Zu diesen Maßnahmen gehören Unterstützung des brasilianischen Waldes und Popularisierung publik transport und auch:

- *Bank für Gemeinwohl*: „Das Retter Bio-Natur-Resort ist Mitglied bei der Genossenschaft zur Gründung einer Bank für Gemeinwohl. Die BfG wird in Zukunft gemeinwohlorientierte Unternehmen unterstützen und stellt Fairness, Transparenz, Nachhaltigkeit sowie Regionalität in den Vordergrund. Jeder kann sofort mitgründen“ (11).

- *Der Bienenschutzgarten in der Steiermark*: „Das Hotel Retter liegt im Naturpark Pöllauer Tal in der Oststeiermark. Das ist ein wunderbarer Ort, um mehr über das Leben und den Nutzen der Honigbienen zu erfahren und über wesensgemäße Bienenhaltung zu lernen“ (11).

- *Bokashi Kompost Workshop und andere Workshops*: „Beim Workshop lernen Sie die Handhabung des Bokashi-Komposters. Im Retter Bio-Natur-Resort gibt es den ZERO-Waste Dekorationskurs, einen “Naturdünger herstellen aus Speiseresten” Workshop und vieles mehr“ (11).

3.3. Vergleichende Charakteristika von Hotels im Bundesland Salzburg im Kontext der klimaneutralen Bewusstseinsbildung.

Informationen zu den Aktivitäten der beliebtesten bio-Hotels (Bundesland Salzburg), die zur klimaneutralen Bewusstseinsbildung im Tourismus beitragen, finden Sie in Tab

Auch wir haben Hotels, die nur ein Bio-Küche-Indikator und Maßnahmen zur Abfallvermeidung, Mülltrennung, Recyclingpapier haben:

- Biohotel und Biobauerhof Schliesentobel (100 % bio, Austria Bio-Garantia);
- Bio-Pension Vorderlengau (50 % bio, Bio-Austria, plus Ökoheizung);
- Landhotel Blasimiert (50 % bio, Bio-Austria);
- Hotel Auersperg Salzburg (80 % bio);
- Biohotel Kastello (80 % bio, Bio-Austria);
- Bio-Berggasthof Bachrain (100 % bio, Bio-Austria);
- Holzhotel Forsthofalm (80 % bio);
- Landhotel Gut Sonnberg (50 % bio, Bio-Austria).

Wir können folgende Schlussfolgerungen ziehen:

1. Kein Hotel erfüllt alle Indikatoren.
2. Sieben Hotels haben nur einen Bio-Küche-Indikator und Maßnahmen zur Abfallvermeidung, Mülltrennung, Recyclingpapier (47%)

3. Bewertung nach Anzahl der Indikatoren:

- 7 Indikatoren - Bio Vital Hotel Sommerau
- 7 Indikatoren - GartenHotel Theresia
- 7 Indikatoren - Das grüne Hotel zur Post
- 5 Indikatoren - Naturhotel Forsthofgut
- 5 Indikatoren - The Bio-Resi
- 5 Indikatoren - Hotel Hammerschmiede
- 3 Indikatoren - Biohotels Rupertus
- 3 Indikatoren - Bio-Pension Vorderlengau
- 2 Indikatoren – andere Hotels

Indikatoren für klimaneutrales Bewusstsein in der Hoteltätigkeit	Bio Vital Hotel Sommerau	GartenHotel Theresia	Das grüne Hotel zur Post	The Bio-Resi	Biohotels Rupertus	Naturhotel Forsthofgut	Hotel Hammerschmiede
saubere Luft, sauberes Wasser, einen gesunden Boden und Biodiversität	„Wir verwenden nur umweltfreundliche Reinigungs- und Waschmittel die biologisch abbaubar sind und somit uns Menschen als auch die Umwelt schonen. In einigen Bereichen wird rein mit Mikrofasertüchern gereinigt, um auf Reinigungsmittel verzichten zu können“ (5).	Nur Reinigungsmittel mit Ecolabel (das offizielle Umweltzeichen der EU), Kaum Chlor im Pool, (Nationalpark „Hohe Tauern“) (16).	„Unter allen umweltfreundlichen Hotels haben wir den geringsten CO2 Fußabdruck und haben deshalb die ehe Zertifizierung erhalten. Unsere Reinigungsmittel und Duschseifen beziehen wir aus umweltfreundlichen Quellen. Unser Duschgel der Firma ADA ist mit dem „ECOLabel“ ausgezeichnet.; minimieren Verpackung“. (12).	Benutzung von unverrottbarem (Verpackungs)material, Nur Reinigungsmittel mit Ecolabel (das offizielle Umweltzeichen der EU) Kaum Chlor im Pool (35).	-	Die Reinigung erfolgt nur mit biologisch abbaubaren Produkten, 40 Hektar großen Wald, Mission für Touristen: „Pflanzen Sie Ihren ganz persönlichen Baum“ (26).	Biologisch abbaubare Reinigungsmittel , Abfallvermeidung, umweltschonende An- und Abreise (17).
sanierte, energieeffiziente Gebäude	„In den letzten Jahren wurde die gesamte Gebäudehülle des BioVitalHotels Sommerau saniert zB mittels Aufdachdämmung, Fassadenisolierung mit Steinwolle, Fenster- und Türentausch (3 Scheibenverglasung). Somit konnte der Wärmebedarf des Hauses halbiert werden.	„Energiesparendes Konzept der Wärmerückgewinnung. Die gesamte im Biohotel anfallende Abwärme aus der Küche, der Wäscherei, den Restaurants, den Badezimmern usw. wird wiedergewonnen, recycled und weitergenutzt“ (16).	-	-	-	-	-

Indikatoren für klimaneutrales Bewusstsein in der Hoteltätigkeit	Bio Vital Hotel Sommerau	GartenHotel Theresia	Das grüne Hotel zur Post	The Bio-Resi	Biohotels Rupertus	Naturhotel Forsthofgut	Hotel Hammerschmiede
	Bei der Sanierung, Erweiterung und Ausstattung des Hotel wurde auf die Verwendung ökologischer und regionaler Materialien Rücksicht genommen zB Stein- oder Massivholzfußböden, natürliche Textilien aus kbA Baumwolle usw.“ (5).						
gesundes und bezahlbares Essen	Regionale, biologische Lebensmittel (5).	80 % Biologische Küche Allergikerküche Bio-Frühstück Bio-vegetarisch möglich Bio-vegan möglich Biologisches Angebot Glutenfreie Kost möglich Laktosefreie Kost möglich Regionale Speisen Rohkost möglich Saisonale Speisen Vollwertküche (16).	100% biologische Küche Allergikerküche Bio-Frühstück Bio-vegetarisch möglich Bio-vegan möglich Glutenfreie Kost möglich Laktosefreie Kost möglich Regionale Speisen Saisonale Speisen Vollwertküche (12).	100% biologische Küche Bio-Frühstück Bio-vegetarisch möglich Bio-vegan möglich Saisonale Speisen Vollwertküche (35).	100 % bio Küche mit veganen und regionalen Spezialitäten (6).	80 % Biologische Küche Allergikerküche Bio-Frühstück Bio-vegetarisch möglich Bio-vegan möglich Biologisches Angebot Glutenfreie Kost möglich Laktosefreie Kost möglich Regionale Speisen Rohkost möglich Saisonale Speisen Vollwertküche (26).	50 % Biologische Küche natürlich regionale, saisonale und Bio-Lebensmittel (17).

Indikatoren für klimaneutrales Bewusstsein in der Hoteltätigkeit	Bio Vital Hotel Sommerau	GartenHotel Theresia	Das grüne Hotel zur Post	The Bio-Resi	Biohotels Rupertus	Naturhotel Forsthofgut	Hotel Hammerschmiede
mehr öffentliche Verkehrsmittel		„Bei Anreise mit dem Zug bieten wir Ihnen ab einem Mindestaufenthalt von einer Woche einen individuellen Gratistransfer mit dem Hotelbus. Ab einer Nacht Aufenthalt erstatten wir Ihnen die Kosten des öffentlichen Linienbusses vom Bahnhof Zell am See bis zum Hotel und retour“ (16).	„Ihre „Grüne Anreise“ – Ihr Benefit. Unter „Grüne Anreise“ verstehen wir die Fahrt am Anreisetag zum Hotel mit einem Elektroauto, einem Fahrrad oder mit der Bahn. Ihre Öko-Fahrt soll nicht unbelohnt bleiben, denn wir schenken Ihnen 10 % Nachlass auf den Zimmerpreis“ (12)..	-	-	-	-
sauberere Energie und modernste saubere Technologien	Durch die Umstellung der Heizanlage von einer Ölheizung auf eine Pelletsheizung kann die Wärme- und Warmwasserversorgung des Hotels CO2 neutral bewerkstelligt werden. Unterstützt wird das System von der thermischen Solaranlage und der Wärmerückgewinnung aus unseren Kühlanlagen (5). Wir verwenden zu 100% Ökostrom, welcher komplett	Energiesparlampen, 100% Öko-Strom (aus Wasserkraft, Windenergie, Biomasse und sonstiger Ökoenergie) (16).	„sauberer“ Strom bei der Ökostrom AG, Im Dezember 2011 gingen die Solaranlagen in Betrieb und versorgen unser Hotel seitdem mit reichlich Energie, LED-Leuchtmittel und Sparlampen. Als Bio-Brennstoff verwenden wir Holzpellets. Dieser CO2-neutrale Rohstoff wird aus 100% nachhaltiger Nutzung gewonnen. Als besonderen Service für unsere Gäste bieten wir eine Aufladestation	Schnell-Ladestation für Elektrofahrzeuge (Autos und Bikes) 100% Öko-Strom (aus Wasserkraft, Windenergie, Biomasse und sonstiger Ökoenergie) (35).	Grüne Energie, E-Tankstelle. (6).	„Wir verwenden saubere Energie, die mit dem Holz unserer eigenen Forstwirtschaft produziert wird und nutzen ausschließlich Ökostrom“ (26).	Erhöhte Energieeffizienz (17).

Indikatoren für klimaneutrales Bewusstsein in der Hoteltätigkeit	Bio Vital Hotel Sommerau	GartenHotel Theresia	Das grüne Hotel zur Post	The Bio-Resi	Biohotels Rupertus	Naturhotel Forsthofgut	Hotel Hammerschmiede
	CO2 neutral produziert wird. Es werden hauptsächlich Energiesparlampen und LED Leuchtmittel verwendet. Zusätzlich wurden Bewegungsmelder und Zeitschaltuhren integriert um unnötige Stromverbräuche zu optimieren. Somit konnten in den letzten Jahren 20% des Jahresstromverbrauches eingespart werden (5).		für elektrische Autos oder E-Bikes an“ (12).				
langlebigere Produkte, die repariert, wiederverwertet und wiederverwendet werden können;	„Bereits beim Einkauf wird auf verpackungsarme Güter geachtet zB Großgebäude und Mehrwegverpackungen. Der Abfall im gesamten Hotel wird strikt getrennt, auch für die Gäste steht in jedem Stockwerk eine Abfalltrennstation zur Verfügung. Der gesamte Bioabfall wird selbst	Müllvermeidung schon beim Einkauf und sorgfältiges Recycling (16). Maßnahmen zur Abfallvermeidung Mülltrennung, Recyclingpapier (16).	„Um zusätzlich unnötigen Müll zu vermeiden beziehen wir auch unsere Lebensmittel in Großpackungen und verzichten bei unserem rein biologischen Frühstücksbuffet weitestgehend auf PVC-Verpackungen. Natürlich trennen und entsorgen wir unseren Müll gewissenhaft“ (12).	Partner von ZERO Waste Austria. Maßnahmen zur Abfallvermeidung Mülltrennung, Recyclingpapier (35).	Partner von ZERO Waste Austria (6). Maßnahmen zur Abfallvermeidung Mülltrennung, Recyclingpapier (6).	Plastik und verpackungsfreies Angebot Maßnahmen zur Abfallvermeidung Mülltrennung, Recyclingpapier (26).	Maßnahmen zur Abfallvermeidung Mülltrennung; Recyclingpapier Plastikvermeidung (17).

Indikatoren für klimaneutrales Bewusstsein in der Hoteltätigkeit	Bio Vital Hotel Sommerau	GartenHotel Theresia	Das grüne Hotel zur Post	The Bio-Resi	Biohotels Rupertus	Naturhotel Forsthofgut	Hotel Hammerschmiede
	kompostiert und findet weitere Verwendung im eigenen Garten“ (5). Maßnahmen zur Abfallvermeidung Mülltrennung, Recyclingpapier (5).		Maßnahmen zur Abfallvermeidung Mülltrennung, Recyclingpapier (12).				
Urkunden, Auszeichnungen	Bio Garantie Austria, Bio Austria (5).	Grüne Haube, Austria Bio-Garantia; Bio-Austria (16).	Austria Bio-Garantia, Ecolabel (12).	Austria Bio-Garantia, Bio-Austria, Ecolabel (35).	-	Austria Bio-Garantia, Grüne Haube, Green Spa Partner (26).	Bio-Austria, Ecolabel; Green Meeting (17).
CO2-Fußabdruck	CO2 neutral (CO2-Verbrauch maximal 15 kg pro Gast/Nach) (5).	Stetige CO2-Reduzierung (20).	CO2-Verbrauch 6.45 kg pro Gast/Nach (20).	Stetige CO2-Reduzierung (20).	Stetige CO2-Reduzierung (20).	Stetige CO2-Reduzierung (20).	Stetige CO2-Reduzierung (20).

Tabelle 3

Die Anzahl der Indikatoren	Die Anzahl der Hotels	%
7	3	20
5	3	20
3	2	13
2	7	47

4. Die populäre Indikatoren:

- gesundes und bezahlbares Essen – 100 %
- langlebigere Produkte, die repariert, wiederverwertet und wiederverwendet werden können – 100 %
- sauberere Energie und modernste saubere Technologien – 53 %

5. Unpopuläre Indikatoren:

- sanierte, energieeffiziente Gebäude – 13,2%
- mehr öffentliche Verkehrsmittel – 13,2%
- CO₂ – neutral Fußabdruck - 13,2%

Kein Hotel im Bundesland Salzburg kann mit einem Hotel in der Steiermark mithalten. Das Hotel in der Steiermark hat Qualitätsvorteile: alle Indikatoren, Klimaneutralität, Popularisierung des klimaneutralen Konsums und Bildung des klimaneutralen Bewusstseins bei Touristen in zahlreichen Aktivitäten, energieeffizientes Bauen, Unterstützung des brasilianischen Waldes. Gleichzeitig haben die Hotels des Bundeslandes eine interessante Erfahrung: große Vielfalt an Bio-Lebensmitteln, Wissensvermittlung zu Behandlungen mit direktem Bezug zur Natur (Die Kneipp-Gesundheitslehre; Hotel Hammerschmiede), ökologisches Management (EcoLabel, Green Meeting, Green Spa Partner), Popularisierung der aktiven, klimaneutralen Erholung in der Natur (Fahrräder, Wandern), Beratung zum ökologischen Verhalten im Hotel (Das grüne Hotel zur Post), Förderung gesunder, klimaneutraler Lebensgewohnheiten, Rauchverbot (Garten Hotel Theresia), Mission für Touristen: „Pflanzen Sie Ihren ganz persönlichen Baum“ (Naturhotel Forsthofgut).

Unserer Meinung nach gibt es ein Problem der öffentlichen Wahrnehmung und Bildung bezüglich der Umsetzung der Klimaneutralität. Oft verbinden Hotels mit Klimaneutralität nur Bio-Küche, Mülltrennung und Fahrradtouren etc. Zudem beanspruchen einige Hotels Klimaneutralität, was jedoch kaum durch Indikatoren bestätigt wird (Rupertus). Beispielsweise spricht die Website des Hotels von

allgemeinen, nicht spezifischen Informationen, die Zweifel an der tatsächlichen Umsetzung von Klimaschutzmaßnahmen aufkommen lassen. Sie wird manchmal auch als Bio-Küche bezeichnet, aber auf den Webseiten der Hotels gibt es keine Zertifikate, die dies bestätigen (Hotel Auersperg Salzburg, Holzhotel Forsthofalm). Daher stellt sich die Frage, wie nachhaltig ist die vorgeschlagene Nachhaltigkeit? Wie viel von dieser Nachhaltigkeit ist echte Nachhaltigkeit und wie viel Marketingpolitik? In diesem Zusammenhang kommt unserer Meinung nach ein Hotel in der Steiermark, das Waldschutz in Brasilien anbietet, nur an zweiter Stelle nach einem Hotel, in dem Touristen einen Baum pflanzen können (Naturhotel Forsthofgut).

Zusammenfassung

Klimaneutrales Bewusstsein ist eine wichtige Voraussetzung für nachhaltige Entwicklung, denn die Problematik des Klimawandels ist eine der größten Herausforderungen unserer Zeit. Daher ist es nicht verwunderlich, dass dieses Problem in verschiedene Richtungen untersucht wird.

Im Zusammenhang mit den Auswirkungen des Klimawandels auf den Tourismus können wir einige Forschungsrichtungen hervorheben: Klimawandel und Mobilität; die regionalen Besonderheiten der Auswirkungen des Klimawandels auf den Tourismus; Bedrohungen durch den Klimawandel; die Auswirkungen des Klimawandels auf das Touristenverhalten.

Klimaneutrales Bewusstsein im Tourismus sind die Überzeugungen und Vorstellungen, die zur Umsetzung der folgenden Aufgaben beitragen: *saubere Luft, sauberes Wasser, einen gesunden Boden und Biodiversität; sanierte, energieeffiziente Gebäude; gesundes und bezahlbares Essen; mehr öffentliche Verkehrsmittel; sauberere Energie und modernste saubere Technologien; langlebigere Produkte, die repariert, wiederverwertet und wiederverwendet werden können; zukunftsfähige Arbeitsplätze und Vermittlung der für den Übergang notwendigen Kompetenzen weltweit wettbewerbsfähige und krisenfeste Industrie.*

Wir haben 15 Bio-Hotels gefunden, die sich der Klimaneutralität verschrieben haben. Wir verglichen die Aktivitäten dieser Hotels untereinander und mit den Aktivitäten des nachhaltigsten Hotels Österreichs (Das Retter Bio-Natur-Resort). Kein Hotel im Bundesland Salzburg kann mit einem Hotel in der Steiermark mithalten. Nur zwei Hotels (unter den untersuchten Hotels) sind im Bundesland

Salzburg klimaneutral (Bio Vital Hotel Sommerau, Das grüne Hotel zur Post). Dies liegt daran, dass der Bio-Ernährung viel Aufmerksamkeit geschenkt wird und nicht anderen Indikatoren. Darüber hinaus führen Hotels wenige Aktivitäten mit Touristen durch, um das klimaneutrale Bewusstsein zu verbreiten. Radfahren und Wandern gehören für uns zum Alltag. Die Hotels des Bundeslandes Salzburg haben in dieser Hinsicht gute Aussichten, ihre Aktivitäten zu intensivieren. Der Artikel analysiert die Aktivitäten von Hotels im Kontext der Bildung eines klimaneutralen Bewusstseins anhand von Daten aus dem Internet. Der Artikel schlug 10 Indikatoren vor, aber in Ermangelung von Daten wurden acht Indikatoren berücksichtigt. Es ist erwähnenswert, dass das Fehlen von Daten zu zwei wichtigen Indikatoren (*zukunftsfähige Arbeitsplätze und Vermittlung der für den Übergang notwendigen Kompetenzen; weltweit wettbewerbsfähige und krisenfeste Industrie*) für die relative Nachhaltigkeit im Kontext der Klimaneutralität spricht. Ohne die Umsetzung der letzten beiden Indikatoren können wir nicht von starker Nachhaltigkeit sprechen. Genau diese Frage sollte Gegenstand öffentlicher Diskussionen und weiterer Forschung werden. Die direkte Zusammenarbeit von Wissenschaftlern und Hoteliers sowie breiten Kreisen der Öffentlichkeit mit dem Ziel, das klimaneutrale Bewusstsein im Bundesland Salzburg zu stärken, halten wir für erfolgsversprechend. Die Hauptaufgabe besteht darin, ein Profil des kollektiven klimaneutralen Bewusstseins im Bundesland Salzburg zu erstellen, auf dessen Grundlage neue, effektivere klimaneutrale Szenarien und Praktiken in Richtung der Bildung eines klimaneutralen Bewusstseins zu bilden sind. Im historischen Kontext ist es vielversprechend, das Problem der Veränderungen der natürlichen Umwelt unter dem Einfluss des Tourismus zu untersuchen, die zur Bewusstseinsentwicklung der Konsumkulturen beigetragen haben (von der Praxis der intensiven Nutzung touristischer Ressourcen bis zum Konzept der Klima- neutraler Tourismus). Wir müssen uns auch daran erinnern, dass klimaneutrale Praktiken es unter den Bedingungen der Suche des Menschen nach neuen Sinnen und Selbstidentität ermöglichen, zur Zukunft der Menschheit und des Planeten beizutragen. Daher ist auch die Erforschung existentieller Authentizität in klimaneutralen Tourismuspraktiken vielversprechend.

KAPITEL 5 / CHAPTER 5 ⁵

THE CONCEPT OF CLIMATE DIPLOMACY IN MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-12-02-007

Вступ

До новітніх загроз початку XXI ст., які іноді називають нетрадиційними, можна зачислити і глобальні кліматичні зміни. За оцінками провідної міжнародної структури МГЕЗК, ймовірність причетності людини до глобальної зміни клімату підвищилась і становить 95% [1]. Участь професійних дипломатів у цьому процесі призвела до виникнення кліматичної дипломатії, виникнення якої пов'язують з другою половиною XX ст. Проте фактично досі не розроблена відповідна теорія, яка, на наш погляд, має концептуалізуватися у контексті міжнародно-політичних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій виявив явну недостатність у вітчизняній науковій традиції робіт, спрямованих на дослідження проблеми кліматичної дипломатії, хоча у документах, присвячених проблематиці зміни клімату, цей термін вживається досить активно [1–3]. На сьогодні вкрай недостатньо наукових праць, у яких би розглядались основні аспекти теорії і практики кліматичної дипломатії [4–8]. Дослідження, що присвячені розгляду проблем зміни клімату у політологічному значенні, як їх презентує сучасна західна політична наука, практично відсутні. Оскільки кліматичні ризики інтегровані в зовнішньополітичні програми, кліматичну дипломатію неможливо розглядати у відриві від традиційної, класичної дипломатії.

5.1. Сутнісні характеристики кліматичної дипломатії

У вступі до «Оксфордського довідника сучасної дипломатії» зазначається, що Британська енциклопедія визначає дипломатію як «мистецтво спілкування між народами», а Оксфордський англійський словник характеризує її як

«управління міжнародними відносинами шляхом переговорів; метод, за допомогою якого ці відносини коригуються і управляються послами та посланцями з метою забезпечення переговорного процесу» [9].

⁵Authors: Tykhomyrova Yevhenya Borysivna

Виходячи з цього, критеріальними ознаками кліматичної дипломатії будемо вважати:

– *належність до сфери міжнародних відносин і зовнішньої політики держави.* «Серйозність ризиків, пов'язаних зі зміною клімату, вимагає від них високого рівня політичного пріоритету» [10, р. 5]. Як підкреслював П. Деліл із Європейської служби зовнішніх справ, головною проблемою залишається інтеграція кліматичної дипломатії у весь зовнішньополітичний портфель [11]. Фактично про це йшлося і в аналітичному документі проекту «Сприяння європейським реформам у сфері довкілля і зміни клімату в Україні», де зазначалося: «проблема глобальної зміни клімату займає сьогодні одне з ключових місць на порядку денному в міжнародній політиці. Усвідомлення цієї проблеми, поступ на шляху до її вирішення відбуваються в дуже складних умовах міжнародних переговорів, консультацій, суперечок, відстоювання вузьких, локальних, короткочасних, часто суто економічних чи геополітичних інтересів окремими державами, боротьби поглядів та ідеологій тощо» [1]:

– *об'єктом кліматичної дипломатії є міжнародні переговори,* пов'язані із вирішенням глобальної проблеми зміни клімату. Учасники міжнародного переговорного процесу узгоджують позиції еколого-економічної політики з питань зміни клімату для прийняття консолідованих рішень. «Переговорний процес відбувається в рамках неформальних переговорних груп, які проводять численні консультації з метою формування спільної думки та позиції з того чи іншого питання. В рамках переговорного процесу діють неформальні групи: група G77 (ця група – найбільша міждержавна організація країн, які розвиваються, що діють в рамках ООН та її органів) + Китай, група найменш розвинутих країн, група острівних країн, група ЄС, група африканських країн, група екологічної рівноваги. Групи висловлюють спільну думку, проте окрема країна має право на власну окрему позицію. Україна є членом «Парасолькової групи» до якої входять Австралія, Нова Зеландія, Норвегія, США, Росія, Казахстан, Японія, Канада» [12, с. 10];

– *наявність інституту професіоналів,* які безпосередньо ведуть кліматичні переговори і реалізують кліматичне співробітництво, запобігаючи не лише змінам клімату, а також і наслідкам заходів, що вживаються з метою реагування на зміну клімату. «Через комплексність проблеми зміни клімату до її дослідження та винайдення шляхів розв'язання долучаються кліматологи, екологи, метеорологи, політики, дипломати, юристи, економісти,

правозахисники, географи, філософи та ін.» [1].

Спробуємо проаналізувати існуючі визначення кліматичної дипломатії. В «Оксфордському довіднику сучасної дипломатії» подано цілісне бачення кліматичної дипломатії: проаналізовано форму, структуру та принципи переговорів, які в її рамках здійснюються. Л. Елліотт зосереджує увагу на двох взаємодіючих рівнях дипломатії з питань зміни клімату – емпіричному та аналітичному. Перший – емпіричний рівень охоплює аналіз архітектури зміни клімату, починаючи з резолюції Генеральної Асамблеї ООН, яка встановлює технічні завдання для міжурядового комітету з обговорення рамкової конвенції з питань зміни клімату, і закінчуючи конференціями сторін. Другий рівень аналізу – мережеві форми кліматичної дипломатії на широкому тлі дискусії про природу, актуальність та адекватність дипломатії у складному та глобальному світі. Розглянута тут історія породжує питання про легітимність та ефективність, які є основними для обговорення питань глобального управління [13, с. 840].

У глобалізованому світі, на думку автора, дипломатичні практики мають бути відкритими, транспарентними, зацікавленими та підзвітними, а їхні результати мають бути загальноприйнятими не лише урядами-учасниками, а й громадянським суспільством та глобальною громадськістю. Кліматична дипломатія є багаторівневою, а визначення дипломатії лише як каналу спілкування шляхом переговорів між керівниками держав сьогодні є надто обмеженим. Відображаючи складність сучасних кліматичних переговорів, варто говорити про кліматичну дипломатію як публічну, що є інструментом м'якої сили, яким володіють офіційні особи, як держав, так і міжнародних організацій, неофіційних установ, транснаціональних структур. Різноманітні дії недержавних та приватних суб'єктів не можуть бути визнані дипломатією в традиційних термінах, але вони існують у межах механізмів управління змінами клімату, формальних угод, визнаються міжнародним правом. Проте більша частина цієї діяльності продовжує орієнтуватися на основні угоди ООН щодо зміни клімату [14, р. 842–843].

У звіті E3G (аналітичний центр зміни клімату, що працює над прискоренням глобального переходу до низьковуглецевого майбутнього) також здійснена спроба визначити поняття «кліматична дипломатія», яке охоплює розуміння того, як формувати дискусію щодо національних інтересів шляхом залучення нових кіл, які можуть вплинути на зміни. «Кліматична дипломатія –

це практика та процес створення міжнародного кліматичного режиму та забезпечення його ефективної роботи. Тому еволюція кліматичної дипломатії передувє формуванню кліматичного режиму» [15].

Під міжнародним кліматичним режимом ми будемо розуміти сукупність узгоджених принципів, норм, правил, процедур та інститутів, які координують і регулюють недержавні та міждержавні відносини у сфері забезпечення глобальних кліматичних змін.

Хоча зміна клімату вже давно обговорюється в контексті зовнішньої політики, вона не завжди була інтегрована в більш широкі дипломатичні зусилля, особливо в країнах, що розвиваються. Акцент на кліматичній дипломатії потенційно може стати важливим інструментом для країн, що розвиваються, для впливу на міжнародні переговори щодо зміни клімату. Однак існує проблема, як підтримувати дипломатів, учасників переговорів та виробників політики у країнах, що розвиваються. Зокрема, в них відсутні знання та керівництво щодо того, як можна досягти інтеграції таких питань, а також бракує фахівців, щоб вони могли інтегрувати національні та міжнародні пріоритети у сфері зміни клімату у зовнішню політику.

Проект, над яким працювала організація E3G, складався з двох напрямів. Перший стосувався огляду дипломатії з питань клімату. Його ключовими заходами були: огляд літератури та аналіз кращих практик країни та виклики щодо інтеграції кліматичних змін у зовнішню політику. Він передбачав розуміння факторів національного рівня, що впливають на ефективне проведення кліматичної дипломатії на міжнародному рівні, а також визначення міжнародних можливостей для кліматичної дипломатії. Другий напрям стосувався організації та проведення семінару з кліматичної дипломатії, в якому брали участь дипломати, переговорники та експерти з питань дипломатії клімату. Він мав три основні мети: повідомити нові висновки звіту, надати простір для дипломатів, науковців та інших практиків, які працюють у сфері кліматичної дипломатії, щоб висловити свою точку зору та покращити розуміння інтеграції кліматичних змін у зовнішню політику. Нарешті, ця подія мала служити для розвитку нових та продуктивних робочих відносин у середовищі кліматичної дипломатії [16].

Н. Бремберг та М. Мобйорк, науковці з проблем зміни клімату Стокгольмського інституту досліджень проблем миру, підкреслюючи роль ЄС – світового лідера у кліматичній дипломатії, визначали: остання «в основному

відноситься до дій, що вживаються Європейською комісією, Радою з питань зовнішніх справ Європейського Союзу та Європейською зовнішньою Службою, дій... для формування міжнародного співробітництва в галузі зміни клімату» [17]. Вчені акцентують увагу на тому, що, оскільки ЄС визнав відносно рано, що зміна клімату має наслідки для безпеки, «кліматична дипломатія зосереджує свою увагу на подоланні небезпек, створюваних зміною клімату» [17].

Зрозуміло, кожний із підходів до трактування кліматичної дипломатії є достатньо вузьким, оскільки абсолютизує роль окремих чинників кліматичної дипломатії. Особливо це стосується останньої трактовки, де превалює європоцентричний підхід. Європа без сумніву грає сьогодні значну роль у розвитку кліматичної дипломатії та формуванні міжнародного кліматичного режиму. Проте у цьому процесі особлива роль належить і ООН, і іншим міжнародним організаціям. Саме тому пропонуємо виходити у визначенні кліматичної дипломатії ні з регіональних позицій, а зі змістовних функцій досліджуваної дипломатичної діяльності.

Перед тим, як сформулювати власне визначення кліматичної дипломатії, проаналізуємо деякі її риси та особливості, обумовлені тими змінами, що відбуваються у сучасному суспільстві. Науковці E3G, аналізуючи трактування кліматичної дипломатії, звертають увагу на такі її основні риси:

1. Для обмеження ризику зміни клімату необхідне *швидке, широке та глибоке міжнародне співробітництво*. Зміни клімату мають спільні риси з іншими основними зовнішньополітичними проблемами, такими як ядерні розповсюдження та тероризм. Якщо зміни не будуть реалізовані, виникне значна загроза процвітанню та безпеці.

2. *Забезпечення формування демократичного міжнародного режиму*, його ефективної роботи та еволюції для запобігання нових викликів. Кліматична дипломатія забезпечує точну оцінку інтересів та намірів країн і знаходить простір для досягнення згоди. Для цього мають бути інтерпретовані суперечливі національні інтереси навколо вразливості до клімату. Кліматична дипломатія повинна забезпечити відображення та розуміння національних пріоритетів у часто абстрактному світі міжнародних угод про зміну клімату.

На думку німецького дослідника Н. Раймера: «система кліматичної дипломатії – демократія в її чистішій формі. Жодний багатосторонній процес у світі ніколи не містив у собі стільки демократичних принципів. Кожна держава має один голос, не звертаючи увагу, чи має вона мільярдне або кількатисячне

населення. Кожна група країн має доступ до переговорів і може застосовувати власні прапори, розкривати власні інтереси, які можуть впливати на прийняття рішень. Жодний інший процес в історії людства не протікав так прозоро, як кліматична дипломатія під патронажем ООН. Жодний інший процес у світі не мав таких широких можливостей впливу громадянського суспільства на уряд країни світу, як кліматична дипломатія» [18, с. 87]. Зміна клімату може мати соціальні та людські наслідки, які, ймовірно, можуть мати ризики конфлікту та нестабільності [19, с. 147].

Вважається, що найбільш сильний удар зміна клімату нанесе людям, які живуть у бідності, слаборозвинених та нестабільних державах, при поганому управлінні. Впливи фізичних наслідків зміни клімату додадуть тиску на проблемні суспільства, оскільки багато хто з цих громад має низьку здатність адаптуватися до кліматичних змін і стикається з високим ризиком насильницьких конфліктів. Тому багато хто з бідних країн та громад у світі стикаються з двозначною проблемою: зміною клімату та насильницьким конфліктом [20]. У доповіді неурядової організації International Alert «Клімат конфлікту». Зв'язок між зміною клімату, миром та війною» зазначається, що дві третини населення світу мешкають у країнах з високим ризиком нестабільності внаслідок зміни клімату. Багато з країн, що будуть найбільшою мірою схильні до впливу зміни клімату, також постраждали від загрозливих насильницьких конфліктів. Тут говориться: «зміна клімату створює передумови для кровопролитного конфлікту, який, у свою чергу, знижує добробут суспільства та його спроможність протистояти наслідкам кліматичних змін» [20].

5.2. Основні елементи та особливості кліматичної дипломатії

До основних елементів можна віднести:

– *«швидкий темп»*: прогноз Міжнародного енергетичного агентства показує: якщо зараз інвестиції з низьким рівнем споживання вуглецю не будуть швидко прискорені, то підвищення температури на 2°C потребує дорогого передчасного виходу інвестицій у енергетичний сектор протягом наступних кількох десятиліть;

– *широка координація та асиметричний характер кліматичної дипломатії*: кожна країна несе відповідальність за частку змін клімату, проте

лише дія всіх країн буде мати вплив. Обидва явища – шкідливі викиди та впливи є поширеними, але не розподілені рівномірно. Найчастіше ті, хто найменш відповідальний за викиди, більш постраждає від екстремальних погодних явищ. Внаслідок цього меншість країн викликає зовнішню шкоду, яка шкодить більшості. Найбільші три суб'єкти – Китай, США та ЄС – разом складають близько 50% викидів, але ще 17 країн виробляють наступні 40%, а в багатьох викиди швидко зростають;

– *глибокі внутрішні зміни*: управління кліматичним ризиком вимагає національних змін, які надають далекосяжні наслідки для вітчизняної економіки та життя виборців, ніж більшість інших дипломатичних угод. Основні зміни необхідні для того, щоб люди використовували та споживали енергію, щоб оплачували продукти, які можуть купити, і навіть ремонт своїх будинків. [16].

Отже, *кліматичну дипломатію* пропонуємо визначати як теорію і практику створення міжнародного кліматичного режиму, клімату шляхом багаторівневої, колективної і публічної дипломатії, яка спирається на інструменти м'якої сили, якими володіють і які активно застосовують офіційні особи держав, міжнародних організацій, неофіційних установ, транснаціональних структур та громадянського суспільства, серед яких особлива роль належить переговорному процесу і результатом якої є чітке правове та організаційне оформлення архітектури кліматичних змін.

У вступі до «Оксфордського довідника сучасної дипломатії» констатовано, що у світі дипломатії відзначаються п'ять груп змін, які, на наш погляд, впливають на сам факт виникнення й особливості застосування сучасної кліматичної дипломатії [9]:

1. *Зростання кількості учасників світових справ і типів суб'єктів міжнародних відносин*. Крім урядів, ними стали національні фірми приватного сектору, транснаціональні корпорації, неурядові організацій і регіональні та міжурядові організації. Тут зазначено, що чотири десятки років тому Р. Арон стверджував: «посол і солдат живуть і символізують міжнародні відносини, тому вони стосуються дипломатії та війни» [21]. Сьогодні поряд з національними дипломатами на дипломатичному поприщі міжнародної дипломатії діє багато інших суб'єктів: міжнародні юристи, багатонаціональні торговці, транскордонні фінансисти, технократи Світового банку та Міжнародного валютного фонду, миротворці ООН, офіцери охорони здоров'я

Всесвітньої організації охорони здоров'я, інспектори Міжнародного агентства з атомної енергії, «єврократи» ЄС і посадові особи інших регіональних організацій, гуманітарні працівники тощо.

Держави залишаються одним із головних суб'єктів кліматичної дипломатії, хоча окремі з них мають більше або менше значення, орієнтуються на різні стратегії переговорів із цього питання. Так, «країни, що розвиваються, наполягають на збереженні двох переговорних шляхів – у рамках Кіотського протоколу та в рамках Конвенції, у той час як розвинуті країни схилиються до позиції злиття двох шляхів для досягнення результатів переговорів – єдиної юридично зобов'язуючої угоди за участю всіх країн-головних емітерів парникових газів» [22, с. 10].

«Одні держави, залежно від політичної ситуації в конкретних обставинах, відмовляються від підписання міжнародних угод у цій сфері та взяття на себе зобов'язань на міжнародному рівні щодо боротьби зі змінами клімату та вжиття відповідних заходів (наприклад США щодо підписання Кіотського протоколу чи участі в Паризькій угоді), інші країни є лідерами та виступають із закликами щодо зупинення зміни клімату волею політичних рішень (наприклад країни, ЄС)» [1, с. 10].

Федеральне міністерство закордонних справ Німеччини поряд з Adelfi1 та партнерами реалізують ініціативи «Кліматична дипломатія», а також низку заходів, спрямованих на підтримку дій у галузі кліматичних змін. Так, ще у 2014 р. дипломати з трьох країн організували Німецько-британсько-французький День кліматичної дипломатії. Пізніше міністри закордонних справ ЄС погодилися перетворити його на День європейської кліматичної дипломатії, із часом делегації ЄС та посольства держав-членів ЄС стали за кордоном проводити Тиждень кліматичної дипломатії, які стосувалися підвищення обізнаності про кліматичні зміни та необхідність діяти у цій сфері [23].

Разом з існуванням традиційної дипломатії зараз сучасним урядам у формуванні й реалізації політики дедалі більше протистоять недержавні суб'єкти: глобальні банки, регіональні, міжнародні й наднаціональні організації, неурядові організації та навіть субнаціональні державні органи, такі як провінційні й муніципальні уряди. У ХХ ст. з'явилася значна кількість міжнародних організацій, що суттєво збільшило інституційну складність міжнародних відносин. Серед них стає дедалі більше активних учасників архітектури зміни клімату, а відтак суб'єктів кліматичної дипломатії.

Крім міжурядових організацій, якою є ООН, важливу роль починають відігратися й неурядові міжнародні організації. Стосовно кліматичних змін можна говорити, наприклад, про 350.org – міжнародну недержавну екологічну організацію, створену з метою залучення уваги широких верств суспільства до антропогенного чинника зміни клімату та проблеми викиду в атмосферу величезних кількостей вуглекислого газу CO² [24].

Актуалізація громадянського суспільства призвела до застосування норм і політики регулювання громадського життя в соціальних, політичних, економічних та екологічних вимірах. Як і національне суспільство, міжнародне громадянське суспільство в цьому контексті теж стає все більш різноманітним. Кількість суб'єктів громадянського суспільства та обсягів транснаціональних мереж, у які вони включені, демонструють помітне зростання. Воно може відігравати важливу роль у дослідженнях; освіті; пропаганді й поширенні норм; постановці порядку денного; лобіюванні урядів та міжурядових організацій, щоб прийняти закони, політику та курси дій; реалізації програм і наданні послуг та гуманітарної допомоги; моніторингу виконання міжнародних зобов'язань; прямій дії. Учасники громадянського суспільства зробили свій внесок у багатостороннє розв'язання глобальних проблем, зокрема й проблеми зміни клімату, а тому віднесені нами до *суб'єктів сучасної кліматичної дипломатії*.

2. *Розширення сфери та обсягу об'єктів дипломатії*. Змістовні зміни розширили широкий спектр різних сфер державної політики й державної діяльності, які виходять далеко за межі традиційної «високої проблеми» зовнішньої політики. Підвищення екологічної свідомості, потреба у формуванні тендітних екосистем значною мірою сприяло «озеленюванню» порядку денного міжнародних відносин. Якнайкраще реалізувати екологічну концепцію в конкретній політиці й практиці стало серйозною дипломатичною проблемою. Ніщо не ілюструє це краще, ніж кліматичні зміни. Учені стверджують, що швидкість зміни клімату, зумовлена діяльністю людей, занижує природні темпи змін.

3. *Змінилися рівні залучення дипломатії та дипломатичної діяльності* – від місцевого, внутрішньодержавного, до двостороннього, регіонального та глобального. Зросла кількість учасників, котрі беруть участь у переговорах, чисельність питань, які зараз є предметом міжнародних переговорів, різноманітність стилів переговорів, що належать до різних політичних культур і

рівнів розвитку, а також їхня технічна складність. Автори вступу до «Оксфордського довідника сучасної дипломатії» констатують, що це стало очевидним вже у нашому столітті стосовно кліматичних змін у зусиллях вийти за рамки Кіотського протоколу на великих міжнародних конференціях на Балі (2008 р.), Копенгагені (2009 р.), Канкуні (2010 р.) та Дурбані (2011 р.).

А тому, на наш погляд, варто враховувати, що і кліматична дипломатія здійснюється на різних рівнях – від місцевого до глобального. Крім того, різні регіони визначають пріоритети різних аспектів кліматичної дипломатії та розглядають її з різних кутів зору. Такий підхід вимагає ретельних дебатов із регіональними організаціями, громадянським суспільством й експертними громадами різноманітних регіонів через неформальні консультації, побічні події на міжнародних конференціях, семінарах, брифінгах і різних інформаційних заходах.

4. *Змінились апарат та механізми зовнішніх зв'язків і дипломатії.* Можна порівняти ситуацію з кліматичною дипломатією з тією, що у свій час відобразила зростаючу важливість популяризації торгівлі в дипломатії. У 80-х роках деякі країни реорганізували свої Міністерства закордонних справ, інтегруючи торгівлю з класичною зовнішньою політикою. Зараз настав час так само інтегрувати екологічну політику загалом і, зокрема, кліматичну політику з класичною зовнішньою політикою. Про це, зокрема, заявляв колишній міністр закордонних справ України П. Клімкін: «дипломатія повинна проникати й регулювати відносини в нових для себе сферах, таких як кліматичне середовище ...» [25].

5. *Зміни режимів, типів та техніки дипломатії* детально описані в класичній праці Л. Даймонд і Дж. Макдональда, в якій виділено дев'ять напрямів сучасної дипломатії й де автори пропонують схему, що ілюструє їхню ідею щодо розширення парадигми «трек один, трек два», яка визначала поле дипломатичної діяльності раніше: напрям 1 – урядова чи миротворча діяльність через дипломатію. Це світ офіційної дипломатії, через уряд; напрям 2 – неурядова/професійна, але неурядова дія; напрям 3 – дія через бізнес або торгівлю; напрям 4 – дія через особисту участь (дипломатію громадян, добровільні організації, неурядові організації та зацікавлені групи); напрям 5 – інтеграція в дипломатію через дослідження, навчання та освіту. Зокрема, цей трек уключає й тренінгові програми, спрямовані на забезпечення підготовки фахівців-практиків; напрям 6 – активізм, адвокація та лобізм; напрям 7 –

релігійна діяльність; напрям 8 – фінансування або надання ресурсів; напрям 9 – комунікації та діяльність через ЗМІ, формування та дослідження громадської думки [9].

Кліматична дипломатія увібрала в себе фактично всі канали, що передбачають зазначені напрями дипломатії. Вона перетворилася в інструментарій прийняття колективних рішень, пошуку компромісів, які задовольняють усі сторони переговорів щодо кліматичних змін. При цьому кожна держава має один голос, незалежно від чисельності її населення. Кожна група країн має доступ до переговорів і може демократичними методами контролювати певні інтереси, які здатні вплинути на прийняття рішень чи гальмують переговорний процес [1, с. 14].

5.3. Стратегія комунікацій кліматичної дипломатії

Як відомо, стратегія комунікацій – це чітко спланований стратегічний підхід щодо впровадження комунікацій з розподілом ресурсів та часових рамок. При розробці стратегії комунікацій кліматичної дипломатії необхідно визначити цілі, прагнення та завдання, цільові аудиторії, канали комунікації тощо. Важливо відзначити, що комунікації повинні бути спрямовані на розповсюдження знань і досвіду як серед спеціалізованих аудиторій, так і серед широкої аудиторії. Також дуже важливо визначити очікувані результати і їх можливі оцінки. Все це стосується і складових комунікаційної стратегії кліматичної дипломатії [26].

Подібні стратегії розробляються сьогодні у багатьох країнах і призначені для всіх тих, хто має справу зі зміною клімату. Вони містять рекомендації щодо обміну даними у боротьбі зі зміною клімату: пом'якшення наслідків, тобто скорочення викидів парникових газів та адаптації, тобто пристосування до кліматичних змін. Заступник голови місії ОБСЄ в Сербії Д. Меллотт підкреслював важливість якісної інформації та знань про зміну клімату, відзначаючи, що це мотивує різні цільові аудиторії: громадян, окремі соціальні інститути та суспільство загалом брати участь у вирішенні проблеми кліматичних змін. Державний секретар Міністерства охорони навколишнього середовища Сербії І. Карич погоджувався з цією оцінкою, додавши, що зміни клімату не мають кордонів, і що співпраця в цій галузі є необхідною [27].

Залучення широкої громадськості до обговорення проблеми змін клімату є стратегічною метою кліматичної дипломатії. Агентство Adelfi і Федеральне міністерство закордонних справ Німеччини розробили концепцію інтегрованих комунікацій, які спрямовані на надання всебічної інформації для суспільств та осіб, що приймають рішення, її загальна мета *сприяння дебатам з питань кліматичних змін*. Важливо, що комунікаційні продукти полегшують і підтримують формування регіональних перспектив, і сприяють реалізації цілей кліматичної дипломатії, щоб забезпечити її відповідність у різних контекстах. Це суттєвий елемент їхнього загального підходу [28].

Стратегія комунікації щодо зміни клімату має бути зосереджена на таких проблемах 1) більш ефективного споживання енергії, 2) створення більш чистих і збалансованих моделей транспортних засобів та відповідної інфраструктури, 3) відповідальна діяльність бізнесу, 4) забезпечення екологічного планування землекористування та сільського господарства, 5) створення умов, що сприяють дослідженню та інноваціям [29].

У «Комунікаційній стратегії зміни клімату: дослідження справ у Західному регіоні Суссексу» головною метою називається *створення спільноти, яка добре поінформована про зміну клімату* і, таким чином, здатна зробити глобально відповідальний вибір. Конкретні цілі сформульовані так: 1. значно підвищити рівень обізнаності громадськості про можливості та загрози, пов'язані зі зміною клімату, і прийняти їх зобов'язання адаптуватися до них і пом'якшити їхні наслідки; 2. надавати поради та приклади найкращої практики щодо адаптації до кліматичних змін та пом'якшення наслідків шляхом зменшення викидів [30].

У Національній стратегії комунікації щодо екології та зміни клімату Малаві, на основі якої ґрунтується кліматична дипломатія країни, зазначається, що вона є основним інструментом фокусування національної уваги та зусиль, а також мобілізації політики, політичної та фінансової підтримки, а також підвищення громадської / цивільної участі для пошуку щодо питань зміни клімату та екології Малаві. Вона надає платформу та методики доступу, розвитку та обміну інформацією з цих проблем [31].

Для того, щоб бути ефективною, стратегія комунікації щодо зміни клімату повинні бути спрямованою на забезпечення того, щоб своєчасна та відповідна інформація стала доступною для громадськості. Комунікація є важливим аспектом роботи установ, які здійснюють кліматичну політику. Стратегія комунікації щодо зміни клімату має ґрунтуватися на таких принципах, якими

пропонує керуватися Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC):

1. *Об'єктивність і прозорість.* Комунікаційний підхід і діяльність повинні постійно узгоджуватись із загальними принципами об'єктивності, відкритості та прозорості;

2. *Політика має бути відповідною (релевантною), але не наказовою.* Це важлива якість роботи установ, що здійснюють кліматичну комунікацію. Презентація її оцінок і звіти повинні залишатися нейтральними щодо політики та підтримувати науковий баланс.

3. *Данні мають наводитися з офіційних звітів IPCC.* Хоча процес підготовки звітів відображає широкий спектр поглядів та досвіду, кліматичні комунікації повинні відображати мову IPCC.

4. *Визнання IPCC як унікальної організації,* яка є унікальною структурою міжнародної оцінки вченими змін клімату, огляд наукового кліматичного співтовариства, урядів та зацікавлених сторін, центральний орган за якістю звітів. IPCC завжди має прагнути чітко визначати свої повідомлення про те, що це за організація і що вона робить, надаючи актуальні оцінки останньої авторитетної науки. Мета полягає в тому, щоб IPCC надавала контекст для тлумачення своїх доповідей та забезпечувала громадськість об'єктивною інформацією про себе.

5. *Своєчасність та відповідність аудиторії.* Для того, щоб бути ефективним, комунікаційний підхід та діяльність установ, що здійснюють кліматичну комунікацію, повинні бути спрямовані на забезпечення своєчасною та відповідною інформацією, активно передавати звіти, і реагувати у відповідь на питання або критику [32].

Зміна клімату є складним питанням, яке утруднює розуміння і викликає суперечки, оскільки інформація, яку необхідно чітко повідомляти, стосується реальних змін клімату, а їхні наслідки мають довгостроковий характер. З часом можна адаптуватися до впливів, до яких призведе зміна клімату, та пом'якшити причини, які до них призводять. Крім того, можливо виникнення ризиків варіанту «нічого не робити», а також виникнення суперечностей між довгостроковими змінами клімату і короткотерміновими пріоритетами, на які працюють суб'єкти комунікації [28].

Реалізація стратегій комунікації кліматичної дипломатії включає: знаходження надійних джерел інформації; ретельну підготовку та використання матеріалів щодо зміни клімату; інтеграцію проблем зміни клімату у відповідну

форму комунікації; реагування на питання та запити щодо кліматичної інформації від громадськості; поглиблену пропаганду, спрямовану на зацікавлені групи та їхніх лідерів. Також важливо, щоб були виявлена та обґрунтована важливість кліматичних змін та дій, які їм можуть сприяти або заважати, щоб адаптуватися до відповідної глобальної проблеми [28].

Досвід експертів з кліматичної комунікації виявив низку аспектів, які варто враховувати для підвищення обізнаності щодо кліматичних змін, зокрема: люди рідко мотивуються загрозами їхньому довготривалому виживанню, а саме такий характер мають кліматичні зміни; важко говорити про побоювання щодо зміни клімату, не демонструючи, як само люди можуть спричинити цю проблему; складно критикувати поведінку, яку люди вважають нормальною, позитивною і бажаною у своєму домі або сім'ї; не варто покладатися виключно на логіку, факти чи навіть грошові аргументи. Треба враховувати, що люди постійно застосовують фільтри, сприймаючи інформацію, яка надходить до них. Зокрема, люди завжди готові знижувати або повністю ігнорувати повідомлення, з однієї з двох причин: джерелу не довіряють, оскільки підозрюється певна прихована мотивація; вважають, що повідомлення адресовано не ним, оскільки воно не має практичного значення для них. Інформація корисна, але сама по собі не стимулює змін. Для підвищення обізнаності та стимулювання змін поведінки потрібні люди, які розуміють загальну картину і пов'язують її з конкретними або локальними діями. Інформація повинна бути відповідною і подаватися там, де це важливо [28].

На публічній арені існує багато суперечок про зміну клімату. Наскільки ми ефективно говоримо про кліматичні зміни, і чи насправді, спілкуючись на цю тему, ми говоримо те, про що думаємо? На ці питання відповіла в своєму інтерв'ю С. Хассол, відомий американський кліматичний комунікатор, здатна робити складні питання щодо кліматичних змін доступними для політиків та громадськості.

С. Хассол стверджувала, що фахівці з кліматичних комунікацій мають допомагати науковцям різного профілю у популяризації їхніх ідей для політиків, засобів масової інформації та громадськості. Вона звертала увагу, що вчені, які зосереджують увагу виключно на конкретній галузі науки, такі як фізика чи теплозахист океану, зобов'язані поширювати свої ідеї в ширшому контекст шляхом включення інформації з широкого кола дисциплін за

допомогою комунікаторів. Саме вони мають сприяти доведенню своїх висновків до погано поінформованих і часто байдужих кіл громадськості, допомагаючи вченим обмірковувати та обговорювати цю тему більш широко, щоб вони могли поставити свою роботу в контексті інтересів громадськості та відповідати на питання, які вони отримують від невчених [33].

Важливе значення має при побудові кліматичних комунікацій проблема аудиторій, оскільки залежно від користувачів, зацікавлених у даних, пов'язаних із зміною клімату, змінюється характер інформації, якої вони потребують. Проаналізуємо дані, наведені у Міжнародних рекомендаціях, опублікованих Конференцією європейських статистиків «Рекомендації щодо статистики, пов'язаної зі змінами клімату» [34], що встановлюють залежність складності та деталізації інформації, якої потребують ті чи інші групи споживачів інформації:

1. ЗМІ та широка громадськість потребують інформації, яка була певним чином оброблена та є легко зрозумілою.

2. Міжнародні організації вирішують міжнародні проблеми кліматичних змін і потребують даних про кліматичну політику, відображаючи їх в міжнародні погодження клімату, протоколи та механізми моніторингу.

3. Виконавці кліматичних установ, представники громадянського суспільства та неурядові організації. Особи, що приймають рішення, можуть вимагати складних даних, але зазвичай у формі відповідей на конкретні політичні питання, цей висновок поширюється і на громадянське суспільство та неурядові організації, яким потрібні дані для моніторингу та оцінки подій у їх зоні інтересу.

4. Виробники кліматичної інформації, що мають надавати кліматичну інформацію, як правило, прагнуть надавати більш комплексну кліматичну інформацію.

5. Наукове співтовариство та аналітики потребують детальних даних: мікроданих, довгих часових рядів, так і частої вибірки.

Як бачимо, дані потребують поступового збільшення складності і детальності залежно від розміщення від верхівки до нижньої частини трикутника. І навпаки, від нижньої частини трикутника до верхівки зростає потреба в обробці та агрегації вихідних даних [34]. Цей висновок, на наш погляд, може поширюватися не лише на статистичну інформацію, але і на будь-яку іншу.

На наш погляд, основними продуктами кліматичних комунікації у рамках

кліматичної дипломатії можуть бути:

1. *Буклети, що регулярно оновлюються*, про недавні проектні заходи, результати та рекомендації щодо політики змін клімату;
2. *Інтернет-інформаційні платформи та інформаційні бюлетені* (www.climate-diplomacy.org; www.ecc-platform.org; www.newclimateforpeace.org);
3. *Інтерактивний інструмент аналізу* екологічних, зокрема конфліктів у сфері кліматичних змін (Factbook - factbook.ecc-platform.org; акаунт Twitter (@ClimateDiplo), блог Compilation Compass);
4. *Гастрольна виставка* з супровідною онлайн-версією та брошурою;
5. *Серія публікацій на теми: брифінги* з питань кліматичної дипломатії, які зосереджують увагу на регіональних та секторальних кліматичних ризиках; звіти про кліматичну дипломатію, в яких глибоко вивчено зовнішньополітичний вимір кліматичної політики; розгляд справ щодо кліматичної дипломатії на регіональних консультаціях та брифінгах [28].

З січня 2018 р. у стратегію кліматичної комунікації почала впроваджуватися тихоокеанська традиція «Таланоа» (Talanoa Dialogue). Таланоа – це фіджійське слово, що означає відвертий та інклюзивний обмін думкам через розповідь історій. Діалог Таланоа – фасилітаційний діалог, що дозволяє оцінити спільні зусилля країн по досягненню цілей Паризької угоди (тобто, утримання глобального підвищення температури в межах 2-х градусів і докладання зусиль для її утримання в межах 1,5 градусів) та домовитися про перегляд Національних внесків до Паризької угоди. Ця форма комунікації закріплена у рішенні Конференції сторін (КС21 у Парижі). Додатком до рішення є опис формату проведення діалогу. Діалог включає підготовчу і політичну фази, результатом останньої буде резюме повідомлень, висловлених сторонами під час обговорень Діалог передбачає пошук відповідей на питання: Де ми є? Куди ми йдемо? Що треба робити, щоб туди дістатися? [35].

Джерелами інформації для діалогу є: спеціальний звіт ІРСС щодо глобального потепління; а також інформація, подана президентами КС23 (Фіджі) і КС24 (Польща); відомості, подані секретаріатом РКЗК ООН. Єдиним матеріальним «вихлопом» діалогу визначено «резюме ключових повідомлень». Однак, це зовсім не означає, що діалог не призведе до рішень. В процесі обговорень сторони цілком можуть прийти до конкретних висновків щодо перегляду Національних внесків, які перетворяться у рішення КС24 [35].

5.4. Основні напрями кліматичної дипломатії ЄС

Науковці зазначають, що Європейський Союз відігравав і продовжує відігравати одну з найбільш важливих ролей у кліматичній політиці. Він «з цією роллю впорався і продовжує й надалі тримати «високу планку», встановлюючи орієнтир не лише для себе, але й для інших держав, лідери яких не завжди усвідомлюють рівень критичності викликів, з якими сьогодні стикається людство» [3].

Ще у доповіді 2007 р. Всесвітнього фонду дикої природи було наведено певну інформацію щодо значимості кліматичної політики ЄС, зокрема: узгоджене законодавство у сфері енергетики і викидів парникових газів; значний потенціал для більших зусиль для збереження клімату; рішення щодо обмеження рівня викидів парникових газів практично на 30% до 2020 р. при одночасному збільшенні виробництва енергії від поновлюваних джерел до 20%; з ЄС виходить багато технічних інновацій світового рівня; великі можливості для внутрішніх і зовнішніх інвестицій, здатних надавати вплив на майбутній розвиток; ЄС є найбільшим імпортером товарів, виробництво яких надає істотний вплив на зміну клімату [36, с. 48].

Індекс ефективності зміни клімату (Climate Change Performance Index – CCPI) – це інструмент, що покликаний підвищити прозорість міжнародної кліматичної політики. Його мета полягає в тому, щоб здійснити політичний та соціальний тиск на ті країни, які до цих пір не змогли прийняти амбіційні заходи щодо захисту клімату, а також виявити ті країни, які мають найкращі показники кліматичної політики. На основі стандартизованих критеріїв індекс оцінює та порівнює показники захисту клімату 56 країн та ЄС, які разом становлять більше 90 % світових викидів парникових газів. Найкращі результати щодо зміни клімату відповідно до Індексу ефективності зміни клімату за 2022 р, має Данія, що була визнана країною з найвищими досягненнями у захисті клімату, за нею йде Швеція і Норвегія [37].

Європейський Союз – єдине наднаціональне об'єднання в рейтингу 2022 р. на 19 місці, хоча тут є великі відмінності в показниках окремих членів ЄС [38]. Експерти підкреслювали конструктивну роль в цьому процесі міжнародної кліматичної дипломатії. Кліматична дипломатія ЄС стосується, перш за все, дій, що здійснюються ЄК, Радою закордонних справ ЄС та Європейською зовнішньою Службою дій для формування міжнародної співпраці з питань

зміни клімату [1].

У Глобальній стратегії ЄС 2016 р. стверджувалося, що управління ризиками зміни клімату є важливим для безпеки та процвітання Європи, а зміна клімату розглядається як «множник загрози, який каталізує дефіцит води та їжі, пандемії та міграцію». Оскільки ЄС прагне формувати, перш за все, відповіді на ризики, пов'язані з кліматичною безпекою, кліматичну дипломатію він фокусує на трьох основних пріоритетах: 1) інтерпретація кліматичних змін як стратегічного пріоритету у дипломатичних діалогах, публічній дипломатії та зовнішньополітичних інструментах; 2) сприяння впровадженню Паризької угоди в умовах стійкого розвитку та низького рівня викидів; 3) збільшення зусиль, спрямованих на вирішення зв'язку між кліматом, природними ресурсами, процвітанням, стабільністю та міграцією. Дипломатія повинна відігравати активну роль у цих зусиллях, а також використовувати всі наявні інструменти [39].

Механізми реалізації кліматичної дипломатії в ЄС передбачають конкретні заходи з кожного напрямку. Зокрема, використання двосторонніх та багатосторонніх зустрічей (у т.ч. зустрічі Великої сімки, Великої двадцятки та ООН) для забезпечення поступу у кліматичній політиці, недопущення будь-якого відступу чи відхилення від цього курсу; розробка плану дій за цими напрямами, що сприятиме інтеграції питань довкілля у зовнішні відносини; створення мережі посадових осіб, які займаються міжнародними екологічними проблемами та проблемами сталого розвитку в міністерствах закордонних справ ЄС та їх дипломатичних місіях, включаючи Європейську службу зовнішньої діяльності та представництва ЄС; просування питань зміни клімату в інші політики, зокрема Радою ЄС була прийнята кліматична та енергетична політика до 2030 р., яка визначила нові підходи зі зменшення викидів парникових газів, підвищення енергоефективності та використання відновлюваних видів енергії [1].

Особливе місце в системі заходів кліматичної дипломатії в ЄС займають інформаційно-комунікаційні інструменти, зокрема спільні інформаційні кампанії на рівні представництв ЄС та посольств держав-членів, спрямовані на ключових осіб, що приймають рішення, та агентів змін, включаючи не лише уряди, але також і парламентаріїв, неурядові організації, зелені галузі промисловості та громадянське суспільство в широкому розумінні; посилення колективної публічної дипломатії; участь делегацій ЄС та посольств держав-

членів у спільній організації Днів кліматичної дипломатії; спільна робота ЄС та держав-членів з партнерами для формування уявлення про зміст кліматичної політики; підтримка партнерів у розробці планів впровадження та встановлення зв'язків з відповідними структурами фінансової та технічної підтримки; участь дипломатичні служби ЄС у заохоченні своєчасної ратифікації прийнятих кліматичних угод [2].

Для посилення кліматичної дипломатії у документах ЄС передбачено забезпечення кращого потоку інформації, зокрема від делегацій та посольств до Брюсселя; покращення обміну інформацією між делегаціями країн-партнерів та посольствами країн-членів ЄС з метою підвищення ефективності розповсюдження інформації про зміни клімату через формалізовані місцеві зустрічі, координаційні центри з питань зміни клімату посольств країн-членів ЄС; вивчення потреб делегацій у навчанні та задоволення їх через різноманітні заходів різного інформаційного формату; інтеграція кліматичної політики у більш широкі діалоги та наради, наприклад, щорічне проведення зустрічей або регіональних конференцій делегацій; підготовка доступних для різних цільових аудиторій матеріалів про зміни клімату (прес-комплектів, інфографіки, прикладів подій, списків експертів тощо) [39].

Ключовою сферою діяльності ЄС у галузі кліматичної дипломатії є проблема ризиків безпеки, спричинених зміною клімату. На відміну від заяви тодішнього президента США Д. Трампа про відмову від Паризької угоди Рада ЄС зобов'язується виконувати свої зобов'язання щодо неї та допомагати країнам-партнерам у забезпеченні її реалізації, тим самим підкреслюючи необхідність забезпечення принципу багатосторонності. Висновки Ради також вказують на необхідність інтеграції ефективних заходів щодо загрози безпеці клімату в усі галузі політики ЄС. ЄС також має розглянути питання про те, як зміцнити співпрацю з іншими регіональними організаціями та місцевими партнерами, оскільки більша частина відповідної роботи з оцінки та зменшення ризику буде, безумовно, здійснюватися на регіональному або місцевому рівні. Рада підтримує ініціативу Ф. Могеріні провести у червні 2018 р. в Брюсселі зустріч високого рівня щодо клімату та безпеки. Це дасть можливість обговорити практичні заходи щодо того, як зробити ЄС та його партнерів більш підготовленими для вирішення проблем, пов'язаних зі змінами клімату [17].

Висновки

Отже, кліматичну дипломатію пропонуємо визначати як теорію і практику створення міжнародного кліматичного режиму, клімату шляхом багаторівневої, колективної і публічної дипломатії, яка спирається на інструменти м'якої сили, якими володіють і які активно застосовують офіційні особи держав, міжнародних організацій, неофіційних установ, транснаціональних структур та громадянського суспільства, серед яких особлива роль належить переговорному процесу і результатом якої є чітке правове та організаційне оформлення архітектури кліматичних змін.

Кліматичну дипломатію варто розглядати в контексті традиційної, класичної дипломатії, досліджуючи такі питання: сутнісна характеристика кліматичної дипломатії, основні елементи та ознаки кліматичної дипломатії, комунікаційна стратегія кліматичної дипломатії та основні напрямки кліматичної дипломатії ЄС.

У світі сучасної дипломатії відбулися різноманітні зміни, зокрема зростання кількості учасників світових справ і типів суб'єктів міжнародних відносин; зміна рівнів залучення дипломатії та дипломатичної діяльності – від місцевого, внутрішньодержавного, до двостороннього, регіонального й глобального; розширення сфери та обсягу об'єктів дипломатії; зміна апарату й механізмів зовнішніх зв'язків і дипломатів; зміна режимів, типів та техніки дипломатії.

Зараз держави залишаються одним із головних суб'єктів кліматичної дипломатії, хоча кожна з них має різне значення та різні стратегії переговорів із проблеми зміни клімату. Разом із тим у формуванні й реалізації політики з актуальних питань важливу роль відіграють недержавні суб'єкти: глобальні банки, регіональні, міжнародні та наднаціональні організації, неурядові організації й навіть субнаціональні державні органи, саме серед них стає дедалі більше активних учасників архітектури зміни клімату, а тому суб'єктів кліматичної дипломатії. У багатостороннє розв'язання глобальних проблем, зокрема й проблеми зміни клімату, зробили свій внесок також учасники громадянського суспільства, а тому варто їх відносити до суб'єктів сучасної кліматичної дипломатії.

Також варто констатувати, що кліматична дипломатія здійснюється на різних рівнях – від місцевого до глобального. Зараз настав час інтегрувати

екологічну політику загалом і, зокрема, кліматичну політику в класичну зовнішню політику; кліматична дипломатія увібрала в себе фактично всі канали, що передбачають сучасні напрями дипломатії, перетворившись на інструментарій прийняття колективних рішень, пошуку компромісів, які задовольняють усі сторони переговорів щодо кліматичних змін.

Перспективи досліджень у цій сфері потребують подальшого вивчення як реалізації сутнісних характеристик кліматичної дипломатії, кліматичного режиму, так і правового та організаційного оформлення зміни клімату та його наслідків загалом в контексті глобальної, регіональної та національної безпеки. Особливе значення мають дослідження інформаційно-комунікаційного забезпечення кліматичних змін та підготовки професіоналів різного плану, які б були здатні працювати у галузі кліматичної дипломатії.

КАПИТЕЛ 6 / CHAPTER 6⁶

THE IDENTITY OF THE PEOPLE AND ITS POLITICAL CONSTITUTION

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-12-02-008

Вступ

Кожен народ як певна спільність людей, об'єднаних територією, мовою, традиціями, історією, соціально-культурними цінностями тощо, прагне влаштувати своє життя найкращим чином. В цьому – природна потреба його як єдиного суспільного організму. Тому кожен народ прикладає максимум зусиль, щоб створити для себе оптимальні зовнішні та внутрішні умови, від яких залежить його повноцінне функціонування. Він використовує надані йому природні ресурси, творить і оберігає свою історію як пам'ятку для кожного свого представника, культивує притаманні лише йому етнічні, національні, духовно-культурні цінності, вибудовує та вдосконалює складний механізм успадкування власної ідентичності, самості тощо. Одним народам це вдається зробити достатньо швидко і, таким чином, сформувати сталі, по суті, вічні парадигми свого буття, які допомагають їм у тяжкі періоди розвитку цих народів. В інших народів такі процеси відбуваються повільно, а тому розтягуються на тривалий час, нерідко супроводжуючись турбулентними явищами, котрі часом відкидають їх становлення у якості стійкої спільноти на попередні позиції, а інколи так далеко назад, що їм доводиться починати все спочатку. Перші з них в наш час, як правило, є в авангарді світового руху, прикладом для інших, бо створили передові, по суті, демократичні цінності людського життя. Інші ж нерідко стикаються з різними проблемами як природного, історичного, національного, ментального та іншого характеру. Очевидно, що такому стані речей передують певні причини, які мають різне походження як природного, так і суспільного характеру. Тому кожен народ рано чи пізно прагне до того, щоб виявити ці важливі для його розвитку чинники. А розкривши їх, використовувати з користю для себе так, щоб убезпечити своє майбутнє від непередбачуваних турбулентностей і, таким чином, створити стійкі гарантії свого розгортання. Таке завдання є надзвичайно важливим для кожного народу, який прагне гідного існування. Дане дослідження присвячене саме цій дуже актуальній для кожної спільності людей проблемі.

⁶Authors: Muliar Volodymyr Illich

6.1. Поняття системи. Суспільство як система.

Світ, як відомо, різноманітний. Цю різноманітність можна спостерігати буквально всюди: від найпростіших до найскладніших, від одиничних явищ до всезагальних. Різноманітність світу можна бачити як у так званій неживій природі, так і в живій. З іншого боку, при усій мозаїчності світу важко знайти яке-небудь явище (предмет, процес), яке не було б складним, тобто таким, що включає в собі лише один структурний елемент. Навіть атом, про який ще з часів Демокріта говорили як про неподільний, виявився дуже складною структурою. Те саме можна сказати і про найпростіших, таких як еукаріоти, інфузорії тощо. При вивченні їх анатомії виявилось, що вони мають складну морфо-функціональну організацію, їх протоплазма складається з цитоплазми і ядра, іноді кількох. В рамках цитоплазми функціонують органоїди: рецептори дотику, рівноваги, світловідчуття, нападу та захисту тощо. Є і інші складові частини. Наявність складної структури практично усіх існуючих у світі явищ, організмів, процесів тощо наводить на думку про те, що такі явища, організми, процеси функціонують як ті чи інші системи, в яких закладені певні принципи їх існування. Філософський енциклопедичний словник пояснює, що «система (від грецьк. – ціле, складене з частин; з'єднання), сукупність елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, яка створює певну цілісність, єдність» [14, с.584]. В іншому філософському словнику сказано, що «система (від грец. - поєднання, утвір) – сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія» [12, с.626].

Наведені вище визначення системи як способу існування складних тіл, явищ, процесів, організмів дає можливість виділити кілька важливих базових ознак системи. По-перше, будь-яка система передбачає певну структуру тіла, явища, процесу тощо. Тобто наявність тих чи інших структурних елементів, які можуть відрізнятися своєю природою, призначенням, якісними та кількісними характеристиками, впливом на функціонування системи. По-друге, структурні елементи, які наповнюють систему, перебувають між собою у певних відносинах, зв'язках та відношеннях. По-третє, такі їх (структурних елементів) відносини, зв'язки та відношення є не випадковими, а закономірними, що впливають з природи самої системи як способу функціонування явища, процесу. Різноманітність світу передбачає і різноманітність внутрішньо-системних відносин і зв'язків. По-четверте, вся система характеризується

єдністю та цілісністю. Нарешті, усі показані вище ознаки системи функціонують з єдиною метою: забезпечити повною мірою існування явища, процесу, організму. Найважливішою функцією системи як способу функціонування явища є повноцінне існування явища, його виживання серед інших явищ. І в цьому контексті система як спосіб існування явища покликана забезпечити таку внутрішню організацію явища, яка б гарантувала його існування.

Отже, ми виходимо на нову проблему функціонування складних тіл, процесів, явищ. Вона полягає в затребуваності чіткої внутрішньо-системної організації явища з метою його виживання, здатності до конкуренції з іншими явищами. І тут питання полягає в принципі такої організованості. Очевидно, що усі структурні елементи явища не можуть відігравати однакову роль у питанні його збереження і виживання. Один елемент є вагоміший, інший – менш вагомий. І це правильно та справедливо, бо не можуть, до прикладу, серце і руки людини відігравати однакову роль для життя людського організму. Серце є домінантою, бо воно виконує таку функцію в людському тілі, без якої тіло не може існувати як біологічне, фізіологічне явище. Втративши, скажімо, руку, людина може жити і досить ефективно компенсувати цю втрату за допомогою інших органів тіла. Прикладів у історії людей вдосталь. Однак втрата функції серця веде до фізичної смерті людини. Таким чином, питання організації системи як способу її виживання на прикладі явища, тіла, організму, процесу тощо – це завжди гарантія їх існування. А питання ефективної організації системи – це завжди питання про відношення структурних елементів такої системи, а точніше, це питання домінанти серед них. Це питання про те, який з цих структурних елементів є домінантою для усіх інших, які його у такій якості завдання і як він як домінанта виконує свої функції для виживання явища. На прикладі функціонування людського організму такий висновок отримує своє підтвердження. Таке саме підтвердження щодо виняткової ролі домінанти в структурі елементів системи можна знайти і на прикладі інших систем.

Отже, ми розглянули поняття системи як структурної організації явища, виділили базові ознаки системи, її головні функції у якості способу функціонування явища, тіла, організму, процесу тощо, а також показали проблему домінанти як вирішальної умови повноцінного їх існування та виживання в світі. Звернемось зараз до феномену суспільства. Людське суспільство є чи не найскладнішим явищем з усіх колективних форм земного

життя. В широкому сенсі суспільство – це якісно відмінне від природи надскладне багатомірне, внутрішньо розгалужене і водночас – органічно цілісне утворення, що постає як сукупність історично сформованих способів і форм взаємодії і об'єднання діяльності відносин, поведінки, спілкування, регуляції, пізнання тощо, в яких знаходить своє виявлення всебічна і багаторівнева взаємозалежність людей [13, с. 571-572]. Відповідно, його типологію можна здійснювати за найрізноманітнішими критеріями. Наприклад, за історичними періодами: первісне, рабовласницьке, феодальне, капіталістичне, комуністичне (К. Маркс); за рівнем індустріалізації: доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне (Д. Белл); за рівнем свободи і відкритості: відкрите і закрите (К.Поппер) тощо. Можна також розглядати людське суспільство як взаємовідносини одиничного і загального, як держави і громадянського суспільства. Достатньо популярною є типологія суспільства за спільнотами людей: рід, плем'я, народність, нація; за класовою ознакою: буржуа, робітники, підприємці, селяни тощо. В типології людського суспільства знаходимо поділ і за демографічною, статевою, віковою, професійною та іншими ознаками.

В руслі даної теми важливим буде поділ суспільства на сфери суспільної діяльності та визначення пріоритетів і домінант в контексті виживання і повноцінного функціонування суспільства як системи. Тут йдеться про основні сфери діяльності людей та їх роль в досягненні означеної вище цілі. Таких сфер є дуже багато, однак традиційно виділяють чотири: матеріально-економічну, соціальну, духовну і політичну. Кожна з них має свою природу, що впливає з природи людини і суспільства, основні завдання та притаманні їй механізми функціонування. Усі вказані сфери людської суспільної життєдіяльності ведуть своє начало одночасно з виникненням людей як особливої спільності, кожна з них є важливою, займає особливе місце, а також відіграє особливу роль у повноцінному функціонуванні суспільства як системи. Без жодної з вказаних сфер суспільної діяльності люди не можуть обійтися в жодному разі, оскільки кожна з них є екзистенційною для суспільного життя, бо породжує, генерує, розвиває і задовольняє такі потреби людини як суспільної істоти, які є для неї сутнісними, родовими, екзистенційними. Скажімо, чи може людина як тілесна істота існувати без їжі, одягу, житла та іншого матеріального забезпечення? Звичайно, що ні. Чи може людина як практична істота здійснювати своє життя, не реалізуючи власні людські сили – знання, уміння, навички, здібності,

потреби, інтереси, цілі тощо – у практичній діяльності? Відповідь очевидна: ні. Тому людина і людство, суспільство в цілому та усі його спільності здійснюють матеріально-економічну діяльність, живуть матеріально-економічним життям.

З іншого боку, люди – це одночасно і духовні істоти. З найнезапам'ятніших часів люди не тільки задовольняли свої тілесні потреби, але й задля виживання створювали певні моральні норми, робили перші кроки в мистецтві, зокрема в наскальних малюнках, культивували танці і вірування тощо. Сучасна ж людина розширила своє духовне єство до небачених висот, дух людини настільки широкий, багатогранний, мозаїчний, що навіть важко уявити рамки духовного прояву в майбутньому. При цьому, звичайно, не можна забувати про надзвичайні колізії людського духу і тіла, які часто обертаються втратою взагалі усього людського. Знову поставимо питання: чи може людина, людські спільності, такі як окремі суспільні групи, народності, нації, суспільство в цілому існувати поза духовним життям? Відповідь напрошується сама собою: ні. Коли пишуться ці рядки, в Україні йде війна, яку розв'язала путінська Росія проти українського народу. І що було б з Україною, якби українці не проявили в цій війні свій видатний дух свободи, гідності, національної незалежності! Запеклий спротив української армії та нашого народу показує, що саме в такі часи, коли народ стоїть перед загрозою власного винищення ординським агресором, цей народ перетворюється на справжню політичну націю, яка викувала в собі незламний дух.

Такою ж важливою, як матеріально-економічна і духовна сфери є і соціальна сфера життєдіяльності суспільства. Це – простір прав і свобод людей. В міру того, як розвивалася людська історія і розгорталася у часі і просторі найрізноманітніша людська діяльність, так само актуалізувалося питання людської гідності, свободи і права. Вже в часи давньогрецьких софістів було поставлено питання про об'єктивні підстави людського права. Знаменитий філософ Протагор одним з перших вдався до обґрунтування концепції природного права людини. Його ідеї отримали відгук у знаменитого Арістотеля, надалі дослідженню проблеми природних прав присвятили свої праці низка таких видатних інтелектуалів, як Г. Гроцій, Д. Локк, Т. Гоббс, Г. Гегель та інші.

Особливої актуальності тема прав і свобод набула після двох світових воєн, наслідки яких продемонстрували надзвичайну крихкість людського буття в контексті переслідування інтересів політичних еліт, націй, держав.

Усвідомлення цього факту змусило Генеральну Асамблею Організації Об'єднаних Націй, що була утворена в 1945 році, прийняти Загальну Декларацію прав людини, яка була проголошена 10 грудня 1948 року. Саме в ній були закріплені природні, тобто невідчужувані права людини, такі як право на життя, на свободу, на власність, правосуб'єктності. Одночасно Декларація проголосила так звані набуті права людини, як от право не перебувати в рабстві, право рівності перед законом, право на особисте життя, право вільного пересування, право мати сім'ю, брати участь в управлінні країною, мати свободу думки, совісті та віросповідання тощо.

Особливої уваги заслуговує низка подій початку нового тисячоліття, свідками яких ми є в наш час і які ще більше загострюють проблему прав і свобод людини. Очевидне зростання суверенізму, сплеск націоналізму, новітні тенденції наростання волонтаризму та авторитаризму у низці впливових країн світу, певною мірою розчарування ліберальною ідеологією і демократією, що зумовило ревізію їх базових положень, відкрите нехтування нормами міжнародного права з боку сильних світу цього, зокрема грубе порушення нинішньою Росією будь-яких норм міжнародного співжиття через розв'язання війни проти суверенної України, жахливі звірства російських військових проти мирних українців виносять проблему прав і свобод людини на новий рівень.

6.2. Проблема організації суспільного життя і влада як доміанти функціонування суспільного організму.

І все ж, при усій надзвичайній важливості показаних вище сфер суспільного життя жодна з них, ні матеріально-економічна, ні духовна, ні соціальна сфери не в змозі виступати тією домінантою, завдяки якій людське суспільство здатне функціонувати і відтворювати себе як систему, як повноцінний організм. Бо такою функцією володіє лише політична сфера життя суспільства. До неї і звернемось. Чи не вперше в історії системні думки про політику висловив знаменитий Платон. У своїй праці «Держава» він зазначав, що однією з найсуттєвіших причин виникнення держави (читай – політики, бо в ті часи держава і уособлювала собою політику) було ускладнення людських потреб і необхідність у зв'язку з цим суспільного поділу праці. В результаті цього процесу відносно самостійними стали матеріальна, духовна і організаційно-управлінська діяльність людей, які до такого поділу за

фактичного стану первісного суспільства були єдиною, так званою, синкретичною, нероздільною діяльністю. Тепер, після поділу на окремі види діяльності жодна з них не могла здійснюватись усіма членами суспільства, як це було раніше. Постійний процес ускладнення людських потреб вимагав того, щоб як матеріальною, так і духовною, так і організаційно-управлінською діяльністю займалися окремі групи людей в рамках єдиного суспільного цілого, які б виконували таку роботу не випадково, а систематично, на професійній основі. Що стосується організаційно-управлінської діяльності, то для її здійснення в умовах поділу праці об'єктивно виокремилась група людей, які володіли, насамперед, організаторськими та іншими здібностями і відповідними повноваженнями. Саме ця група, на думку Платона, здійснювала загальне керівництво суспільством в тих самих межах, в яких це робилося до поділу праці цілим первісним колективом. Це означає, що та сама сума владних повноважень на управління суспільними процесами, яка раніше належала усім, звичайно, дорослим членам суспільства, тепер перейшла до окремої групи людей. Так відбулася своєрідна концентрація влади, у вигляді монополізації організаційно-управлінської діяльності окремою частиною суспільства. З ходом історії поступово відбувалася легітимізація такої концентрації влади різними шляхами: завдяки створенню традицій, встановленню спеціальних законів спочатку неписаних, потім писаних, створенню специфічної фізичної сили, насамперед, військової, для утримання влади. Кульмінацією цього процесу стало виникнення спеціальної суспільної організації, спрямованої на реалізацію владного механізму спільного життя людей, яку Платон назвав державою. Таким чином, політика, політичне від самого початку за своєю природою, сутністю і призначенням є організаційно-управлінською діяльністю в суспільстві по загальному керівництву і організації суспільними процесами [7, с. 10-11]. Однак для здійснення таких функцій потрібні повноваження, які по суті є владними повноваженнями. І саме ці дві сторони – організація і управління суспільством та влада є ключовими у розумінні політичної сфери життя суспільства [7, с. 11]. І саме ці дві органічно взаємопов'язані між собою сторони політики, політичної сфери є тією домінантою, ефективно функціонування якої створює умови повноцінного буття суспільної системи.

Тут важливо розуміти, що організація і управління суспільством та влада – це два надзвичайно важливих феномени людського буття. Однак в контексті нашої теми вони складають органічне ціле, фактично один феномен, який

містить в собі дві взаємозалежних сторони. Організаційно – управлінська діяльність неможлива без відповідних повноважень, тобто без владних повноважень. А владні повноваження (влада) вже передбачають організаційно-управлінську діяльність, тобто вибудовування певних стандартів, правил, порядку спільної життєдіяльності людей. І саме в такій органічній єдності організаційно-управлінської діяльності та влади полягає гарантія цілісного функціонування суспільного організму, бо саме вони виступають тією домінантою суспільного життя, без яких останнє неможливе як системний процес. З іншого боку, існує прямий зв'язок функціонування суспільної системи та її домінанти. Чим ефективніше організоване спільне життя людей, тобто чим ефективніше функціонує політична сфера у якості домінанти, тим комфортніше саме життя людей, тим вищий індекс такого життя. І навпаки, суспільна система має усі шанси функціонувати неефективно і навіть розвалитися, якщо організація і управління нею неефективне, в тому числі і внаслідок неякісного, непрофесійного виконання владних повноважень. Таким чином, ми констатуємо наступну проблему, яка пов'язана з якісним функціонуванням політичної сфери як домінанти усього суспільного життя людей. Іншими словами, ми актуалізуємо проблему ефективного функціонування організаційно-управлінської діяльності та влади у якості домінанти життєдіяльності суспільного організму.

6.3. Ідентичність як феномен, його типологія. Національна ідентичність.

Чому одні народи живуть комфортно, в їхніх країнах працює право і справедливість, функціонує законодавство, яке захищає права і свободи громадян? Чому є країни, в яких такого рівня життя немає, немає справедливих законів, а права і свободи людей дуже обмежені? Очевидно, що тут низка причин, які впливають на життя людей. Це і історичні чинники, і чинники традицій, величини країни, географічні, кліматичні, економічні причини та інші. Тут і проблема природних ресурсів, і проблема традицій державотворення тощо. Однак серед усіх вказаних вище причин і великої низки причин не вказаних, безсумнівно, головним чинником є питання про організаційно-управлінську і владну сферу життя тієї чи іншої країни. А саме, наскільки політична сфера життя суспільства, яка по суті є, як ми вже визначили вище,

органічною єдністю організаційно-управлінської діяльності та влади, відповідає об'єктивним характеристикам даної країни. Іншими словами, чи адекватна політична сфера як домінанта у життєдіяльності суспільного організму цієї чи іншої країни об'єктивним особливостям самої країни. Фактично йдеться про ідентичність політичного життя країни як домінанти у розвитку суспільного організму цієї країни і сутнісних, природних особливостей самої країни: її історії, традицій, особливостей економічного, матеріального життя, геополітичного розташування, взаємин з сусідніми країнами тощо. Особливого значення в цьому контексті набувають такі чинники життя народу, як природні фактори: клімат, наявність ресурсів тощо. Таким чином, ми формулюємо наступну проблему логіки даної теми, яка полягає в тому, що політична сфера життя суспільства (органічний взаємозв'язок організаційно-управлінської діяльності та владної структури в суспільстві) має бути адекватною природі того суспільства, в якому вона відіграє роль домінанти. Ідентичність народу в цьому контексті є дуже важливою ланкою нашого аналізу.

Термін «ідентичність» є доволі вживаним у науковому обігу, хоча його історія складає всього кілька десятків років. Вперше цей термін використав і сформулював німецько-американський психолог Е.Хомбургер, більше відомий в науковому світі як Е.Еріксон у своїй книзі «Ідентичність: юність і криза» (1967 р.). Відтоді поняття ідентичності швидко поширилося у науковому просторі і в наш час є надзвичайно популярним і вживаним. Сам Е.Еріксон, пояснюючи зміст ідентичності, виділяв дві сутнісні її ознаки: суб'єктивне натхнення відчуття тотожності та цілісності [6, с.27 – 28]. Це його тлумачення співпадає, в цілому, з походженням і тлумаченням слова «ідентичність». Зокрема, у «Філософському словнику» за редакцією В.Шинкарука сказано, що ідентичність (від лат. *identitas* – тотожність) – однаковість, тотожність, рівнозначність, подібність предметів, явищ або понять [12, с.220]. Таке саме пояснення ідентичності ми знаходимо в інших джерелах. Наприклад, у «Словнику логічних термінів» читаємо: «Ідентичність (лат.*identicus* – однаковий, тотожний, від *idem* – той самий) – рівнозначність, тотожність, однаковість» [11, с. 84]. У словнику з психології дається пояснення ідентифікації (поняття, що означає процесуальність ідентичності): «Ідентифікація (від лат. *Identifikare* – ототожнювати) – 1. Упізнання чого-небудь, кого-небудь; 2. Уподібнення, ототожнення з ким-небудь, чим-небудь [10, с. 129]. Аналогічні тлумачення ідентичності зустрічаємо і у монографічних

дослідженнях. Так, в одному з перших розвідок феномену ідентичності у вітчизняному науковому просторі його автори П. Гнатенко і В. Павленко, коментуючи Е. Еріксона, пишуть: « Згідно з його (Е. Еріксона – В.М.) визначенням, про відчуття ідентичності свідчать три ознаки: - відчуття внутрішньої тотожності та інтегрованості в часі: дії в минулому і надії на майбутнє переживаються як пов'язані з самістю сьогоднішньою; - відчуття внутрішньої тотожності та інтегрованості у просторі: людина сприймає себе всюди і скрізь як цілісність, а усі свої дії та рішення розглядає не як випадкові або кимось нав'язані, а як внутрішньо зумовлені; - ідентичність переживається серед значимих інших: взаємовідносини і ролі допомагають підтриманню і розвитку почуття інтегрованої, продовжуваної у часі ідентичності» [4, с.9].

Отже, ідентичність – це дуже важливе і широко вживане поняття у багатьох гуманітарних і соціальних науках: філософії, психології, соціології, історії, політичній науці, юриспруденції тощо. У кожній з них це поняття має свій «кут зору» на ідентичність, однак його основний зміст від цього не змінюється. Ідентичність – це, насамперед, філософське поняття, яке відображає феномен тотожності суб'єкта, його рівності самому собі, його самість. Ідентичність соціального суб'єкта на будь-якому його рівні (людського індивіда, групи людей, соціального класу чи прошарку, нації, народу, людської цивілізації тощо) – це внутрішнє відчуття тотожності та цілісності цього суб'єкта. Тобто стан, в якому людський індивід чи група, чи будь-який людський соціум є тотожний сам собі, рівний сам собі, відчуває і виражає своє єство, своє «Я», власну самість. І саме в такому стані цей суб'єкт є цілісним, нерозчленованим, неподільним. Його цілісність є внутрішньою, ніким і нічим не нав'язаною, а тому такою, яка не потребує доповнення. З іншого боку, ідентичність – це стан, в якому людський індивід чи інший соціальний суб'єкт відчуває власну активність і життєву силу як відчуття внутрішньої його потенції у якості знань, умінь, навичок, здібностей, потреб, інтересів, цілей, світоглядних цінностей, ментальних особливостей тощо, яка готова до практичної реалізації і може бути проявлена діяльним чином у будь-який момент.

Соціальний суб'єкт, як і будь-яке суспільне явище, є складною структурою, а значить є системою, це факт відомий. Навіть один людський індивід - надзвичайно складне явище у будь-якому вимірі: механічному, фізіологічному, соціальному, духовному, ціннісному тощо. Кожна окрема

людина – це цілий всесвіт, окремий космос. Ось чому ідентичність соціального суб'єкта так само є складним явищем, а по суті системою. Саме тому у науковій літературі вирізняють найрізноманітніші види соціальної ідентичності: індивідну, групову, класову, національну, ідентичність усього народу. З іншого боку, розрізняють ідентичність вікову, сімейну, статеву професійну, етнічну тощо. Кожну з них можна розглядати в контексті сутності, природи, походження, призначення і смислу. Також кожна з наведених вище видів ідентичності можна аналізувати з позицій її будови та внутрішніх взаємозв'язків. В контексті ж адекватності, відповідності політичної системи суспільства природі самого суспільного організму важливо аналізувати саме такі види ідентичності, які репрезентують суспільство як цілісне явище. Очевидно, що потрібно говорити про ідентичність усього народу. Зважаючи ж на те, що в наш час, коли відбуваються фундаментальні міграційні, міжетнічні, міжнаціональні тощо процеси у багатьох, а фактично у більшості країн світу, варто говорити переважно про національну ідентичність. Справа в тому, що в сучасному світі майже немає країн, державні організації яких побудовані на одноетнічній основі. Іншими словами, практично немає країн у сучасному світі, населення яких складається винятково з одного етносу, як правило, це сукупність багатьох етносів, представників різних національностей. Однак завжди є автохтонний етнос, народ, нація, так звана титульна нація, яка може виявляти певний рівень толерантності до інших націй і національностей, що проживають в даній країні. Саме звідси випливає висновок про національну ідентичність як репрезентативну ідентичність стосовно цілого суспільства, усього суспільного організму.

Нація – одне з важливих понять у політичній філософії. В науковій літературі нація визначається як певна спільність людей, яка сформувалася внаслідок низки суттєвих факторів: спільної території, мови, економічних зв'язків, культури тощо. Зокрема, у «Філософському енциклопедичному словнику» знаходимо: « Нація (від лат. *natio* – плем'я, рід, народ), історична спільність людей, що складається в ході формування спільності їх території, економічних зв'язків, літературної мови, етнічних особливостей культури і характеру» [14, с. 405]. Близьке до цього визначення нації читаємо в іншому словнику:» Нація (лат. *natio* – плем'я , народ) – стійка спільність людей, яка історично склалася на базі спільності економічного життя, території, мови, особливостей культури та побуту» [12, с. 431 – 432]. Немає потреби наводити

цитати з інших словників, оскільки в них у визначенні нації відсутні суттєві відмінності. Зазначимо лише, що будь – яка нація – це є логічне продовження у розвитку таких історичних людських спільностей, як рід, плем'я, народність. Нація є їх вищою сходинкою. Її виникнення припадає на Нові часи у Європі, коли західноєвропейське суспільство вступило в епоху феодальної роздробленості і виникнення капіталістичних відносин. Тоді у Західній Європі почалися процеси трансформації локальних економічних ринків у загальнонаціональні. Одночасно з цими процесами розгорталися і політичні процеси, які виразилися у формуванні централізованих держав з єдиною територією, яка одночасно ставала і територією єдиного економічного простору. Таким чином, складалася єдина мова, традиції, побут.

Процес формування європейських націй був досить тривалим і продовжувався до XIX століття. Особливу роль в цьому зіграв Віденський Конгрес - конференція послів великих держав Європи, очолювана австрійським дипломатом К. фон Меттерніхом, яка проходила у Відні з 18 вересня 1814 року по 9 червня 1815 року, коли до австрійської столиці з'їхалися більше двохсот дипломатів та керівників держав майже з усіх країн Європи. Конгрес фактично перекроїв політичну карту континенту після розгрому наполеонівської Франції. Великі держави (Австрія, Велика Британія, Прусія, Росія) отримали нові території, однак були утворені інші впливові держави. Зокрема, Німецький Союз, що включив 39 держав, був створений з попередніх 300 державних складових Священної Римської Імперії. Було створене Об'єднане Королівство Нідерландів, гарантований нейтралітет Швейцарії тощо. Таким чином, рішення Віденського Конгресу завдяки чіткому окресленню нових кордонів між державами у Європі дали могутній поштовх до створення об'єктивних умов становлення національних особливостей в кожній з держав. Поступово на цих територіях почали утворюватися єдині економічні системи, мовна спорідненість, культурні, побутові та інші чинники формування націй.

Варто зазначити, що коротко описаний вище процес становлення європейських націй захопив далеко не усі народності, які проживали на той час у Західній Європі. Суттєві корективи були внесені Першою Світовою війною, за результатами якої розпалися, наприклад, Німецька, Австро-Угорська та Османська імперії. На їх територіях утворилася низка нових держав і, таким чином, процес формування європейських націй продовжився. До цього додамо, що в наш час формується і українська нація, могутнім поштовхом до чого став

розпад колишньої радянської імперії на окремі держави і в тому числі відновлення державної незалежності України.

Попри те, що у науковій літературі практично немає дискусій щодо поняття нації, все ж потрібно зазначити, що і до сьогодні існує суттєва розбіжність з приводу питання про джерела нації. Іншими словами, це питання про те, на яких засадах формується нація: на етнічних чи політичних. Прихильники етнічного походження нації вважають, що остання формується лише із представників одного етносу, по суті, за кровнородинними ознаками. Для нації, таким чином, важливим фактором є «чистота крові», збереження своєрідних особливостей походження, мови, культури, психічних ознак того чи іншого етносу як унікальної популяції людей. Таке тлумачення нації (так звана незахідна модель нації) передбачає, що людина завжди залишається представником однієї нації, а саме тієї, в рамках якої вона народилася. Навіть якщо ця людина емігрує до іншої країни або нації, вона залишатиметься у соціальному просторі своєї родової спільності. І тому така людина буде все своє життя нести печатку своєї нації. Ось чому етнічна концепція нації характеризує людину, насамперед, за походженням, а не за територією. Саму націю таке тлумачення уявляє як велику родину чи надродину, де головним чинником є родинні зв'язки. Крім спільного походження етнічна модель нації ґрунтується на мобілізації народу, рідній мові, звичаях і традиціях.

Іншу позицію займають прихильники нації як соціального, громадянського, політичного організму. При цьому вони вважають, що нація є результатом таких комунікаційних процесів, де на певній території ведуть спільне, насамперед, економічне життя представники багатьох етносів, великих груп людей, не обов'язково пов'язаних кровнородинними ознаками. Звичайно, при цьому один етнос може переважати своєю чисельністю внаслідок своєї автохтонності, однак усі наявні етноси проявляють достатній рівень національної толерантності для успішного спільного життя і солідаризації. В такому випадку нація отримує своє підґрунтя не стільки з етнічних передумов, скільки із загальнолюдських, соціально-політичних, громадянських. Такою передумовою і вирішальною основою є формування державності як особливої форми спільного життя людей різного етнічного походження. Така нація формується політичним шляхом, завдяки державницькому оформленню. Тому така нація є політичною нацією. Для неї найважливішим підґрунтям є територія, яка органічно пов'язана через економічні, господарські, політичні,

соціальні та громадянські зв'язки. Територія виступає як рідний край, як батьківщина, яка є священною, як скарбниця історичної пам'яті, де жили, працювали, молилися і боролися предки, герої і святі. Для такої моделі нації важливим є юридична рівність, тобто зверхність права через справедливі закони. І звичайно, система вартостей і традицій. Таким чином, історична територія, політико-юридична спільнота, політико-юридична рівність членів, спільна громадянська культура та ідеологія – головні компоненти політичної, громадянської нації. Отже, політична теорія визнає націю як політичну спільноту, яка об'єднує усіх громадян держави незалежно від їх етнічного, соціального походження, культурно-мовних та інших особливостей. Спільна державна мова, спільні символи, спільна лояльність до держави та її законів, спільні інтереси і погляди на майбутнє країни є сутнісними характеристиками політичної нації.

Варто сказати, що Україна формує саме політичну націю. Вперше це стало явним тоді, коли Росія незаконно анексувала український Крим і розв'язала війну в українському Донбасі. Саме тоді стало ясно, що українці, незалежно від походження, мови, культури тощо стали на захист своєї землі. Відомо, що в добровольчих батальйонах в зоні АТО (ООС) було російськомовних українців не менше, ніж україномовних, що зайвий раз підтверджує висновок про формування в Україні політичної нації. До цього додамо, що в нашій країні завжди було розвинене громадянське суспільство – дуже важливий чинник національної толерантності і солідарності. Це особливо рельєфно показала повномасштабна війна, розв'язана путінською росією 24 лютого 2022 року. В умовах смертельної небезпеки для існування української держави, яку вирішив знищити північний правитель, українці проявили такий рівень відданості своїй країні, хоробрості та героїзму, що можемо констатувати: сьогодні вже існує українська політична нація. Нація, яка вільно толерує мовні, релігійно-конфесійні, етнічні, культурно-побутові та інші питання.

6.4. Політична система суспільства і національна ідентичність: проблема відповідності.

Повернемось до питання, яке було поставлене вище: про адекватність політичної сфери суспільства як органічної взаємодії організаційно-

управлінської діяльності та влади природі самого суспільства. Іншими словами, про адекватність, відповідність політичної системи суспільства ідентичності самого суспільства. Вище було показано, що така ідентичність проявляється переважно як національна ідентичність, як ідентичність політичної нації. Таким чином, ми актуалізуємо проблему національної ідентичності.

Один з відомих дослідників феномену національної ідентичності Ентоні Сміт сформулював такі її риси:

- історична територія, або рідний край;
- спільні міфи та історична пам'ять;
- спільна масова, громадська культура;
- єдині юридичні права та обов'язки для усіх членів;
- спільна економічна система з можливістю пересуватися у межах національної території.

Нація – це історично сформована сукупність людей, що має власну назву, свою історичну територію, спільну масову, громадську культуру, спільну економіку та єдині юридичні права і обов'язки для усіх членів [5, с. 23]. До цього лише додамо, що, на наш погляд, обов'язковою рисою національної ідентичності, крім вказаних поважним автором, є спільна мова. Кожна з рис національної ідентичності має свої завдання і виконує відповідні функції. Зокрема, територія – це не просто кількість кілометрів та площа. Це насамперед батьківщина, мала і велика, це частина планети, з якою людина себе ототожнює і кожна зустріч з якою примушує хвилюватися і битися серцю швидше. Таким чином, територія – це своєрідне св'яте місце, з якого людина себе не може вирвати, об'єкт духовного та історичного поклоніння. Територія спонукає до історичної пам'яті, в якій жили предки. Це пам'ять як св'ятилище, в якому кожна людина соціалізується і накопичує, викристалізовує національний генетичний код. Цьому сприяють міфи, масова і громадська культура у якості народної творчості, пісень і танців, поведінки і ритуалів народного побуту, які притаманні саме цьому народу. Серед важливих функцій, що виконує національна ідентичність, - легітимація юридичних прав і свобод людей, які складають націю, їх природа і зміст, механізми практичної реалізації. Тут і питання історії, традицій формування правової культури народу, її взаємозв'язку з державницькою культурою тощо. Справедлива система прав і свобод лише солідаризує націю, згуртовує її в найтяжчі часи своєї історії і

навпаки, недосконала законодавча база створює підстави для розбрату як народу, так і нації. Ну і, звичайно, важливою для національної ідентичності є спільна економічна історія нації, єдиний господарський простір, спільні і справедливі правила економічного ринку.

І все ж головною, системостворювальною функцією національної ідентичності є її вирішальний вплив на домінуючі чинники функціонування суспільного організму в цілому. Саме від того, як національна ідентичність виявляє себе у політичній сфері як домінанті суспільного життя, і залежить цілісна життєдіяльність суспільства, народу, нації, країни. Історія доводить, що цей взаємозв'язок національної ідентичності та організаційно-управлінської і владної сфери є ключовим у питанні ефективного функціонування цього суспільства. У тих країнах, де цей взаємозв'язок органічний, тобто модель політичної системи як домінуючої сфери для функціонування усього суспільного організму обрана у відповідності до історичних, духовних, релігійних, національних, геополітичних, врешті ментальних і т.д. особливостей, розвиток відбувається поступово, стало, еволюційним способом. В цих країнах за усю їх історію не було великих потрясінь, кривавих революцій, які б наносили величезну шкоду державі і суспільству. І тому такі країни прийшли до сучасних, стабільних, демократичних форм життя з найменшими втратами. Для прикладу можна назвати такі країни як США, Велика Британія, Швеція, Норвегія, Швейцарія та інші. Зокрема, США за усю свою історію пережили війну за незалежність, внаслідок чого було створено єдину державу з 13 штатів і прийнята конституція, яка діє практично до сьогодні. В XIX столітті в цій країні розгорілася громадянська війна, після закінчення якої США взяли твердий курс на індустріалізацію, результати якої ми бачимо і до наших днів. Показовим прикладом для країн, де політична система суспільства на протязі багатьох віків є адекватною національній ідентичності народу, є Велика Британія. Свою політичну систему народ цієї країни почав формувати ще в далекому XIII столітті, коли 1215 року король Англії Іоанн Безземельний уклав з англійською знаттю Велику Хартію вольностей (лат. Magna Charta Libertatum) – політико-правовий документ, який обмежував владу короля шляхом заснування у політичній системі особливих державних органів – загальної ради королівства і комітету двадцяти п'яти баронів. Останній мав повноваження зупиняти деякі рішення короля і примушувати його до відновлення порушених прав і свобод вільного населення

країни. Цей майже конституційний документ (деякі його статті отримали назву конституційних) зіграв величезну роль в процесі становлення політичної системи Англії, а потім і Великої Британії, тому що урівноважував законодавчу, виконавчу і судову гілки державної влади, практично спрямовуючи життєдіяльність англійського (британського) суспільства на демократичні засади розвитку. Лише одного разу в своїй історії Англія пережила революційний кривавий період (Англійська революція XVII ст.), коли конфлікт між королем Карлом I і парламентом вилився у громадянську війну, внаслідок якої король був страчений і в країні встановилася диктатура О.Кромвеля. Однак в подальшому англійське суспільство відновило монархію як органічну для себе політичну інституцію, яка існує успішно і до наших днів.

Зовсім іншу історію можна спостерігати в тих країнах, де політична система як домінуюча в суспільстві організаційно-управлінська і владна сфера була обрана без врахування ідентичності народу. Показовим прикладом у цьому контексті є історія Франції. Ця країна за більше як 200 років пережила чотири потрясіння, які вилились в кровопролитні революції. В травні 1789 року у Франції розгорілася революція як наслідок бажання частини політичної еліти країни удосконалити політичний лад шляхом простого перенесення особливостей британської політичної системи на французький ґрунт. Спроба виявилась невдалою, адже не враховувала історичні, національні, ментальні та інші особливості французького народу, в цілому особливості його національної ідентичності. В результаті революція, яка почалася і проходила під гаслами «Свобода! Рівність! Братерство!», в своєму горнілі забрала життя тисяч людей, закінчилася сходженням на трон Наполеона Бонапарта, проголошенням його імператором Франції, низкою воєн, що вела наполеонівська Франція, падінням Наполеона і реставрацією монархії Бурбонів. В подальшій своїй історії французи переживали і інші революційні події, зокрема у 1848 році і проголошення Другої Республіки, потім у 1871 році Паризьку Комуну, а у XX столітті (1968 р.) – студентську революцію. За цей час у Франції було проголошено чотири республіки і жодна з них не принесла французам стабільності і сталості як політичної системи, так і усього суспільного організму. І лише у 1958 році було проголошено конституцію П'ятої Республіки, яку наступного року очолив Президент Шарль де Голль, і яка в цілому виявилась адекватною національній ідентичності французів, є чинною і сьогодні. Хоча, як відомо, і в умовах дії нової конституції Франція не уникла

бурхливих подій 1968 року, що є зайвим підтвердженням гостроти висвітлюваної проблеми. Історія Франції – яскравий аргумент на користь особливої актуальності проблеми вибору моделі політичного улаштування суспільства для будь-якої країни.

До країн, в яких будь-які спроби модернізації та демократизації завершувалися невдачами, належить, безсумнівно, росія. За останні більш як 200 років у цій країні було започатковано п'ять хвиль модернізації і жодна з них не мала успіху. Більше того, усі спроби лібералізації російського суспільства упродовж зазначеного періоду відбуваються за однаковою логікою. Досягнувши серйозних успіхів у посиленні влади, зміцненні централізованого господарства і політичного режиму всередині країни і ззовні, російська держава, яка завжди відігравала роль головного суб'єкта перетворень, раптом втрачає ініціативу, впадає у «застій» і терпить чутливі невдачі у світовій політиці. Це примушує іти на реформи, які передбачають послаблення державного закріпачення країни, дозволу ініціативи і підприємництва. Однак така лібералізація веде до необхідності політичної свободи і суспільної диференціації, що не завжди входило в плани реформаторів. Оскільки такі умови не настають, починається гальмування реформ і їх стагнація. Тоді держава вдається до цих самих реформ, але вже іншими способами, не ліберальними, а жорсткими, авторитарними, навіть тоталітарними. Ціною нового державного закріпачення, шляхом удушення раніше «дарованих» державою свобод і послаблень приватному інтересу, шляхом хижацького використання природних і людських ресурсів ці режими досягають певних успіхів у модернізації країни. Але через деякий час виявляється історична недовговічність таких досягнень. Загострюється потреба в новій реформації і коло замикається. Однак, залишається один суттєвий наслідок такої логіки розвитку російського суспільства: політичний режим в цій країні повертається до своїх традиційних для російської ідентичності авторитарних і тоталітарних форм. Таким чином, будь-яка спроба модернізації, лібералізації, демократизації росії не відповідає рабській психології народу, який віками звик жити без свободи та гідності людини, але з царем, незалежно від того, як він буде називатися: імператором, Генеральним секретарем чи президентом.

Перша хвиля реформ в росії припадає на час правління Олександра I, який фактично проводив реформи за проєктом свого батька, Павла I. Ця хвиля закінчилася відомою реакційною «аракщєєвщиною» і одним з найтяжчих

авторитарних режимів царя Миколи I. Друга хвиля почалася в середині XIX ст. реформами царя Олександра II (відміна кріпосного права та ін.), а закінчилася жорстким режимом Олександра III, який в результаті свого правління був убитий народовольцями. Третя хвиля російської модернізації почалася на зламі XIX – XX ст. реформами С .Вітте – П. Столипіна, а в результаті царська монархія зазнала краху і до влади прийшли більшовики, які створили, можливо, найжорстокіший політичний режим минулого століття на чолі з Й. Сталіним. Далі, четверта хвиля пов'язана з реформами М. Хрущова – О. Косигіна, а закінчилася «застоєм» Л.Брежнєва. Нарешті, з приходом до влади М. Горбачова в СРСР почалася так звана «перебудова», а фактично п'ята хвиля модернізації. Результат відомий: М. Горбачова змінив Б. Єльцин, який привів до влади нинішнього правителя Росії В. Путіна. А росія знову повернулася на «круги своя».

Можна називати і інші країни, які в своїй історії пройшли через великі терни і потрясіння, тому що не змогли вибудувати таку політичну модель управління суспільством, яка б відповідала ідентичності їх народів, націй, в цілому суспільств. Зокрема, це стосується і Німеччини, яка в своїй історії породила нацизм та А. Гітлера, що розв'язав Другу Світову війну. Однак і прикладів Франції і росії, думається, достатньо, щоб зрозуміти надзвичайну актуальність для будь-якої країни, народу, нації проблеми вибору і розбудови моделі політичної системи суспільства як домінанти у функціонуванні усього суспільного організму.

Висновки

З вищевикладеного стає очевидною, на мою думку, гострота питання про політичне конституювання українського народу. Адже це питання про відповідність політичної системи сучасної України самій природі українців як історичної спільності людей, які об'єднані одною територією, переважно однією мовою, історією, традиціями, ментальним психотипом, тобто усім тим, що робить народ саме єдиним народом, єдиною нацією, перш за все як політичною нацією. В конкретиці це означає актуальність вибудовування в Україні такої політичної системи як сукупності інституцій держави, політичних партій та інших суб'єктів політичного становлення українського народу, які здатні втілити зазначений вище принцип адекватності вказаних складових української політики природі українства, його ідентичності. Вирішення цього стрижневого завдання – головна мета і смисл становлення як української державності, так і українського народу.

KAPITEL 7 / CHAPTER 7⁷

SELF-EDUCATIONAL ACTIVITY IN THE FORMATION OF THE COMMUNICATIVE CULTURE OF APPLICANTS FOR HIGHER TECHNICAL EDUCATION

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-12-02-006

Introduction

The growing role of communication in modern Ukrainian society, the integration of cultures, and the processes of information exchange intensification at all levels of social interaction determines the need to form a communicative culture of the individual. Therefore, the need for in-depth formation of students' communicative culture during their higher education studies is increasing every year.

The modern labour market requires highly qualified competitive specialists capable of a constant and systematic search for new ideas and their realization in practice, constructive interpersonal interaction and creative solutions to various production problems. Hence, the logical task of modern higher education institutions is to train specialists with thorough professional knowledge and creative people capable of working in a team, sharing information and striving for self-improvement. In other words, the formation of the communicative culture of the personality of a modern specialist is a priority problem of today.

7.1. The essence, structure and functions of the communicative culture of the individual

The concept of communicative culture in scientific circulation appeared tentatively in the early 90s of the XX century. There are different approaches to the interpretation of the concept of communicative culture. So, O. Bondarevska, N. Kuzmina, and V. Slastyonin define the methodological basis of the communicative culture of personality. In turn, A. Bodalev and B. Lomov focus on the ideological role of communicative culture. Psychological bases for forming communicative culture are covered in the works of B. Ananyev, G. Andreeva, I. Zymnya, and A. Leontyev. The sociological aspect of communicative culture is traced in the scientific works of S. Samygyn and A. Rean. The interrelation of

⁷Authors: Halatsyn Kateryna Oleksandrivna

spiritual and communicative culture is covered by A. Solzhenitsyn and E. Sokolov. And the linguistic component of communicative culture is analysed by B. Golovin, G. Mykhalska, etc.

So, the communicative culture of the individual is a social phenomenon in the broadest sense. In the communicative process, as a process of exchanging information and opinions, the statuses of things and subjects of communication are determined. Then there are requirements for the communicative culture of future specialists as a weighty precondition for their professionalism and professional culture. A properly formed communicative culture of a future specialist regardless of his/her speciality allows for further professional growth and self-realization of the specialist. Practice convincingly proves that any professional activity requires interpersonal interaction at the current stage of social development. The future specialists should be ready for versatile business contacts based on mutual respect, support, fairness and objectivity principles.

The problem of the formation of communicative culture in the personality of a future specialist is essential in pedagogy and is studied in the context of interpersonal interaction, communication culture, and behaviour. With the development of Ukrainian society, its informatisation, the peculiarities of communication change, and the new tasks and directions of research of communicative culture are actualized. In pedagogical science, this is reflected in the justification of pedagogical goals adequate to current socio-cultural problems and the development of appropriate pedagogical technologies, etc. The above fully applies to the current stage of development of society, accompanied by dramatic changes in the information communication and communication technologies system.

Understanding the relevance and importance of this problem prompted us to the need to determine the essence, components and functions of the communicative culture of the individual; disclosure of the role of self-educational activities of students of higher technical education in the formation of communicative culture, as well as justification of the characteristic features of the communicative culture of students of higher technical education.

Analysis of various scientific sources gives grounds for the assertion that communicative culture is one of the essential components of the general culture of a person. The content of this concept integrates the essence of the concepts of communication, communicativeness and culture. The term “culture” has many meanings; therefore, there is no single definition. We understand culture as a

complex social phenomenon relating to almost all aspects of public and individual life. So, according to the Great Dictionary of the Modern Ukrainian Language, the term “culture” (from Latin cultura - treatment, education, development) can be interpreted as “a historically defined level of development of society, the creative forces and abilities of man, expressed in the types and forms of organization of life and activities of people, in their relations, as well as in the created by them material and spiritual values”. [7, c. 1368].

As evidenced by the results of our study, the main component of this concept is humanity, humanity-creation, which consists of the specification of universal values inherent in every person. The product of culture is the man himself, who is also the creator of culture; the primary source of culture is human activity. Culture contains the methods and results of human activity.

Psychological and pedagogical literature analysis shows that most scientists (R. Artsishevsky, V. Andruschenko, A. Arnoldov, E. Ilyenkov, V. Krysachenko, V. Kremin, E. Markarian, V. Mezhev, A. Radugin) distinguish material and spiritual culture. The latter, in turn, includes art, science, literature, philosophy, morality, and education. Thus, scientists in the spiritual culture traditionally distinguish between spiritual communication and spiritual contact with people, which has a unique social significance. Defining communication as a particular specific type of human activity, which plays a significant role in other types of activity, they outline three types: transformative, cognitive, and value-oriented, which are aimed at learning and transforming nature, society and man.

Consequently, it is advisable to consider communicative culture as a component of spiritual culture. At the same time, as the results of our study show, the spiritual culture of the individual is an integral system of elements: the culture of moral thinking, the culture of feelings, the culture of behaviour and the culture of communication, which in turn includes the culture of language, presented in Fig.1.

Concerning the concept of “culture”, communicative culture, according to S. Bezklubenko, can be considered in three aspects: as a particular case of communication; as a system-forming, integrating factor of society; as a branch aspect (along with artistic, aesthetic, informational) [2]. Our study is based on the branching aspect, as it gives grounds for the definition of communicative culture as a component of culture and allows to trace its interrelation with its other branches and to investigate the problem in the context of enculturation of the person. That is, the

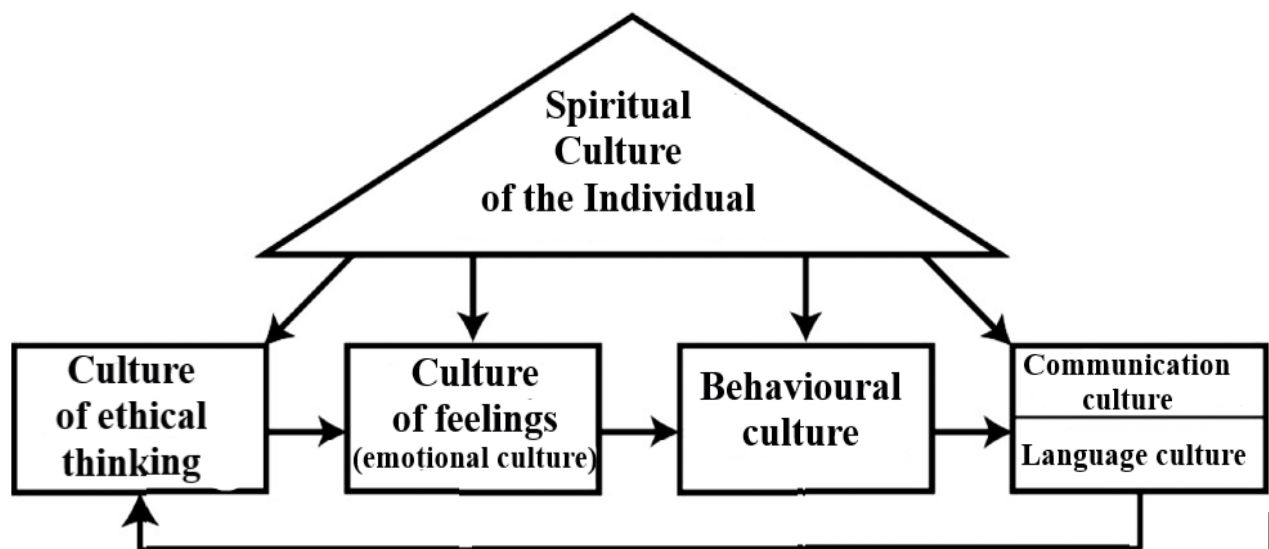

Fig. 1 - The structure of the spiritual culture of the individual

scientific content of the concept of “communicative culture” is disclosed through the content of the concepts of “communication” and “communicativeness”.

The carried out analysis of dictionaries showed that the concept of “communication” is synonymous with the concepts of “connection”, “connection”, “interaction”, “communication”, “information exchange”, and “message”. Consequently, communication is a set of interactions between people and communities in which information, skills, experience, and the results of life are exchanged. By communicating, people organize their activities, exchange information, address each other with gratitude, request, demand, mutually influence, and are formed as social objects. So, to communicate means to maintain relations, business communication with someone, and association for joint actions [7]. As the results of our study show, the term “communication” can also be considered as a particular case of communication, as a special case of interaction. Exactly such an approach, in our opinion, is essential for understanding communicative culture as a subject of pedagogical analysis as it allows us to consider various factors of influence on forming personal communicative culture.

The problems of communication at the level of “interaction” are considered by us from the perspective of the subjects of interaction, the role of which can be individual people, social institutions, institutions, or organizations. The implementation of the communication process involves the presence of the subject of communication and the bearer of communicative culture of different skills: general skills inherent in any activity (I. Zimnaya, A. Leontiev, A. Luria), and specific skills

characteristic only for communicative-speech activity. Let us note that communicative skills cannot be limited only to speech. They include a complex of manifestations of communicative behaviour of a person, including socially perceptive and interactive skills of the subject of communication.

Thus, the analysis of psychological and pedagogical literature allowed us to identify three interrelated components of communication: communicative (information exchange), interactive (organization of interaction) and perceptual (mutual influence and mutual understanding), which is shown in Fig. 2. The communicative component of the process of communication determines the features of information exchange (taking into account knowledge, skills and experience) between active subjects of communication. In turn, the means of the communicative process are different sign systems: language (or verbal communication) and gestures, facial expressions, and intonation (or nonverbal communication).

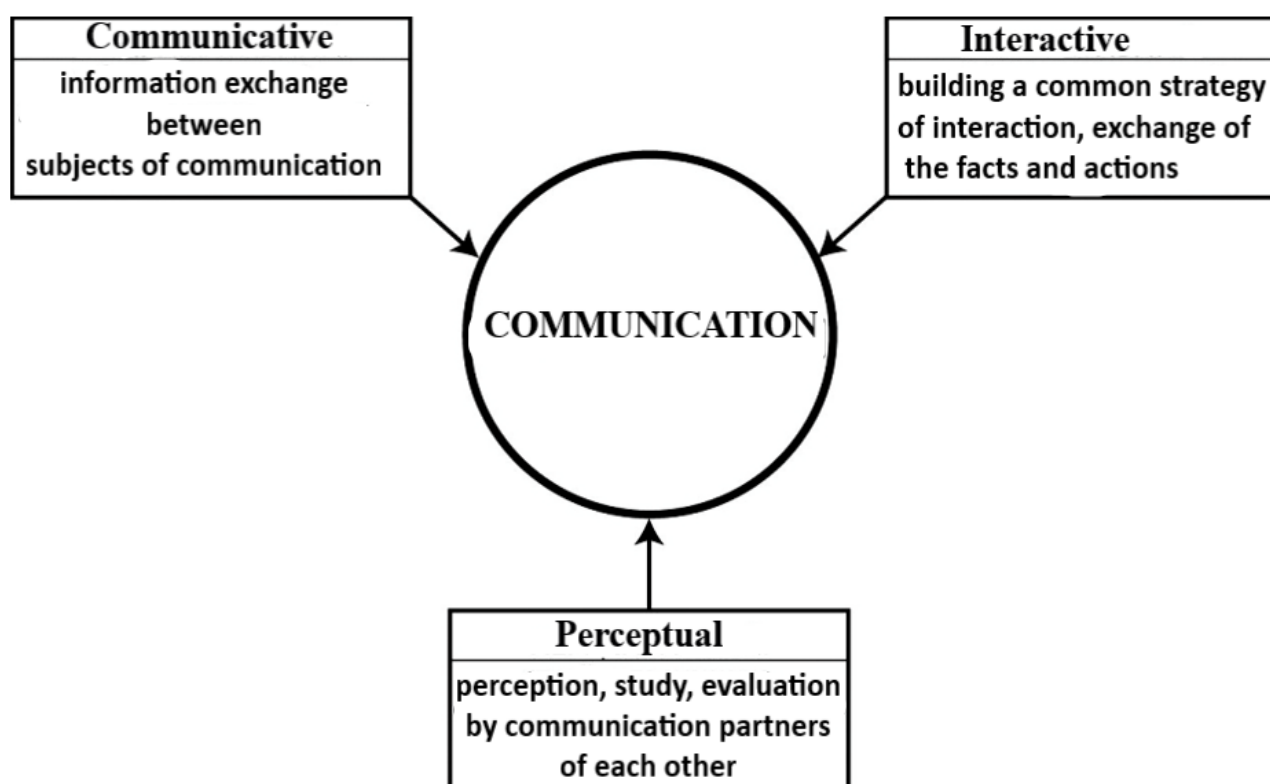

Fig. 2 - Structural components of the communication

An interactive component of communication: the organization of subjects of the standard communication strategy of interaction. Different interaction programs exist between people (from cooperation to competition). The perceptual component of communication, as evidenced by the results of our study, includes the process of

mutual perception and understanding of each other. Perception is primarily a process of forming an image of the other person in the interlocutor's mind. Then another person's basic mechanisms of cognition are identification and reflection [8].

Thus, we analyze the process of communication as a holistic phenomenon through the prism of information exchange between its subjects. In one case, the personality can be considered in a situation of communication "by itself", that is, as an "autonomous subject", in another – as a carrier of values of a group of people. That is, the communicative culture of the person correlates with the communicative culture of society and the culture of the person [11].

During the study, we found that the identification of the concepts of "communication", "communication", as well as "communication culture" and "communicative culture" is false. In this regard, scientists note that communication is not identical to communication. The content of the communication is the exchange of information, and communication is broader, it includes communication. Communication implies a connection between people. As a result, one person's influence on another is carried out [1]. Any human action involves interaction with others, which occurs through direct or indirect relations with others, and therefore contains a communicative aspect. Actions, knowingly aimed at their semantic perception by others, from time to time are interpreted as communicative actions.

Thus, we can state that communicative activity is a specific cultural form of communication, a live exchange of information between people through signs and symbols, in which information is transmitted purposefully, is taken selectively, and interaction is carried out under certain rules and norms and the level of social intelligence of communication participants; the process of communicative activity is constructed as a system of related acts, where each such "act" is the interaction of two subjects endowed with the ability to proactively communicate between people [25].

Analyzing the research of scientists S. Amelina, V. Barkovsky, A. Belonozhko, T. Vasilishina, S. Vitvitskaya, N. Volkova, A. Godlevskaya, O. Kaverina, we concluded that communicative culture is considered as an essential characteristic of the specialist, one of the indicators of the level of professional training and are an integral part of the professional and pedagogical culture and culture of personality in particular, as well as the degree of assimilation of communicative experience in the form of knowledge, abilities, skills, a higher effective level of formation of communicativeness as a relatively stable property of personality, which promotes the

successful creative reception, understanding, absorption, use and transfer of information.

The natural basis of communicative culture is human communicativeness as a multidimensional phenomenon combining several components, among which communicativeness, social affinity, and altruistic tendencies are particularly important [20]. We understand communicability as a particular property of the person, which is shown in the ability to communicate with others and to receive pleasure from this process. Social relatedness is also a specific ability of a person, manifested in the desire to be among those with whom she communicates. Social relatedness, as noted by scientists, should be considered a stable formation associated with the professional and pedagogical orientation of the personality. The third component characterizes communicative and altruistic emotions associated with the desire to bring joy to the people with whom one communicates, with empathy for the joy of another [20]. The scientific literature also defines communicativeness as a three-component personal formation: the need for communication, the emotional state before, during and after communication and communicative skills and abilities [11]. This approach is actualized as the main in the study's implementation process.

So, in conclusion, we notice that the professional education of an individual is a complex formation, essential components of which, besides professional knowledge, skills and abilities, are the culture of language, ethics of communicative behaviour, the system of value orientations, and world outlook culture. An important place in professional education belongs to the communicative culture, which determines the presence of certain personal qualities, abilities and skills of each specialist; ensuring the achievement of goals in interpersonal interaction with other people; providing an opportunity to communicate constructively, orient to success in professional activity; adapt to a new system of relations in the production team, strive for self-improvement and self-actualisation.

Given the outlined, communicative culture, according to our interpretation, is an integral, dynamic personal formation that provides adaptation and self-realisation of the individual in modern society. This opinion is confirmed by I. Tymchenko's finding that the communicative culture of a future specialist is defined as a system of attitudes and actions serving as an individual's model of orientation to meet the needs of self-realisation and how to achieve goals when communicating with other people [30]. In turn, A. Gavrylyuk considers communicative culture as a complex dynamic personal education, reflecting the socially conditioned level of development of the

personality, its readiness for communicative activity, the system of views and actions, providing the satisfaction of needs of self-realisation and the way of achieving goals in communication, fruitful benevolent interaction of people in different spheres of life [9]. As a set of special communicative qualities of the person, abilities, knowledge, and skills through which the individual prevents the emergence of psychological difficulties and predicts the effectiveness of interpersonal and professional interaction defines communicative culture A. Bilonozhko. She notes that communicative culture is a manifestation of personal reflection, the interiorised experience of universal culture, which determines the individual identity of the person; it is an incentive to self-realisation because it mediates the attitude to life, that is, a conscious search for self, desire and need for self-improvement, value attitude to their lives and community [3]. As testify the results of our research, features of the manifestation of communicative culture as a personal property influence flexibility-rigidity, anxiety, emotional firmness, dialogical consciousness and reflexivity, extravertedness-introvertedness, personal reflexivity, personal meanings, motives, personal motives and consequently the feeling of solitude, differential emotions. However, the basis of its formation is the experience of human communication at the level of macro- and micro-groups, whose activities are the primary sources of communicative culture. In general, we can state that experience is the basis of the cognitive component of the communicative culture of the individual as a subject of communication.

Thus, the above actualises the position that the experience of communication takes a special place in the structure of the communicative culture of the individual, determined, first, by its sociality (it contains interiorised norms and cultural values), second, individuality (is based on individual communicative abilities and personal events). At the same time, several other approaches to analysing this problem exist. In particular, Sadova analyses communicative culture as a complex personal formation that concentrates on the art of speech and listening, objective perception and proper understanding of the individual, contributes to the construction of humane relationships and the achievement of effective interaction based on common interests [27].

As a complex dynamic personal formation reflecting the socially conditioned level of development of the person, its readiness for communicative activity, the system of views and actions providing the satisfaction of needs of self-realization and a way of achieving goals in communication, fruitful benevolent interaction of people in various spheres of life as a component of communicative culture. A. Gavrylyuk

[9]. Continuing the analysis of the various above approaches to the disclosure of the essence of the studied concept, we note that L. Ponomarenko analyzes communicative culture in two meanings: first, as a set of material and spiritual values created by society and characterizing a certain level of its development, through which information is exchanged between systems in nature; secondly, as a semantic aspect of the interaction of the social under the degree of development of social and mental development of the individual, contributing to the achievement of social community while preserving the individuality of each of its elements [26].

The definition of the communicative culture of future engineers proposed by O. Kaverina defines the outlined notion as a process and result of engineering personality consciousness formation, reflecting inseparable unity between all knowledge areas, emotional-sensitive and value attitude to them (internal culture), as well as appropriate abilities, skills, interaction needs (external culture) with different communicative partners. Communicative culture is a system of internal resources necessary for building effective communication in various situations of personal interactions [19]. Considering communicative culture as a specific way of organizing communication, I. Zarubinskaya notes that communicative culture is characterized by the presence of a communicative ideal, a system of communicative norms and rules, the attitude to the interlocutor as a value, knowledge of his individual characteristics, and his own communicative abilities. The author considers communicative culture a system of internal resources necessary for building effective communication in a specific range of situations of interpersonal interaction [15].

In determining the essence of the phenomenon of communicative culture of the future specialist, its interpretation as a component of the future specialist's professional culture, constituting a system of knowledge, norms, values and ways of behaviour accepted in society and the ability to organically, naturally and unconstrainedly implement emotional communication (I. Zyasiun) [17]; a condition and prerequisite for the effectiveness of professional activity and as a goal of professional self-improvement (E. Yashchenko) [33]; as a morally oriented means of communication that provides effective information exchange between people, mediates their interaction and mutual influence, allows interpersonal perception and mutual understanding (perception); it is more or less perfect readiness and ability of a person to communicate with others (O. Kornika) [22].

So, from the analyzed definitions, we can conclude that communicative culture is a component of the professional culture of a future specialist; its main

characteristics are a set of communicative knowledge, skills, personality properties, ways and forms of its interaction that contribute to mutual understanding, practical communication tasks; it is the level of development of a person, her readiness for communicative activities, the system of views and actions that ensure the satisfaction of needs of self-realization and how to achieve. Thus, the communicative-cultural personality is characterized by certain individual communicative skills and qualities; its communicative interaction occurs in a certain communicative environment, and such a person is communicative-competent.

Studying the structure of the communicative culture of the individual, we found that there is still no consensus on the definition of its structural components. So, the analysis of psychological and pedagogical studies indicates that communicative culture has a particular structure, including hypothetically defined and experimentally tested components in each study. So, V. Sadova notes multidimensionality of the content of communicative culture, which, in turn, causes and multicomponent of its structure, which contains the following components: worldview (system of views, beliefs, knowledge and values of man, ethical and aesthetic standards); motivational (motives of communicative behaviour, communicative settings, professional orientation); proper communicative (communicative skills, culture and content of speech); emotional-volitional (empathy, tactfulness, composure, tolerance, sense of humour); constructive (adequate perception and self-esteem, communicative-reflexive abilities, ability to predict the development of relationships and interaction with other people) [27]. In particular, O. Kaverina notes that communicative culture can be considered an integral category containing several interrelated components: cognitive, value, activity, aesthetic, and emotional. The basis of the communicative culture of an individual is a system of intrapersonal resources necessary to ensure effective communicative action. The scientist notes that the communicative culture of the student of higher technical education includes three components: an appropriate level of professional knowledge (integral component), a necessary stock of practical abilities and skills (activity component), a level of change of personal qualities (value component) [19]. In turn, L. Ivanchenko suggests the structure of the communicative culture of a future engineer, in which it is possible to distinguish motivational-valuable, general cultural, mental and speech, and professional-technical components [18]. In her opinion, the motivational-valuable component stimulates the future engineer to communicative development and regulates his communicative behaviour. Thus, the general cultural component reflects the general culture of the personality,

which constitutes the communicative culture. General cultural development is based on general educational training under the State Educational Standard of Higher Professional Education. In turn, the mental and speech component manifests themselves in the unification of the formation of general characteristics of thinking and language. A future specialist's mental and verbal improvement is based on introducing specialized textbooks for each speciality into the educational process. At the same time, the professional-technical component is quality as close as possible to the sphere of future engineer's professional activity. Professional-technical development of a future specialist implies, first of all, mastering professional terminology.

Thus, the carried out theoretical analysis of psychological and pedagogical sources on the problem of determining the structural components of communicative culture allows us to conclude that mainly in the structure of communicative culture, there are: cognitive and operational spheres (knowledge, abilities, skills, professional personal qualities); needs and motivational sphere (orientation of personality, needs and interests, motives); behavioural-activational sphere (means of activity, its results). The content of certain structural components depends on the specific type of activity of a person and the specifics of the profession. The most indefinite and, hence, the most variable are professionally essential qualities of a personality. The definition of these qualities is usually based on the traditional qualification approach to the personality of a future specialist.

Thus, based on the analysis of various theoretical approaches to the structure of communicative culture (L. Ivanchenko, O. Kaverina, Ye. Mychko), we have identified the following main components of it: cognitive (completeness, strength and awareness of communicative knowledge that affect the effectiveness of social interaction), motivational and value (positive motivation to communicate, awareness of communication as one of the values in the system of values); activity-practical (communicative activity, communicative skills, social intelligence) and reflexive-self-regulatory (self-knowledge of the student's mental acts, states, behaviour; understanding of the actions and behaviour of other participants in the interaction).

The proposed components allow us to consider communicative culture as a complex characteristic of personality, the content of which, as we noted above, is determined by the purpose and functions of professional activity and depending on the sphere of human activity and features of the profession varies meaningful content of its structural elements.

Schematically the structure of communicative culture of the personality of the student – the future engineer is presented by us on fig. 3.

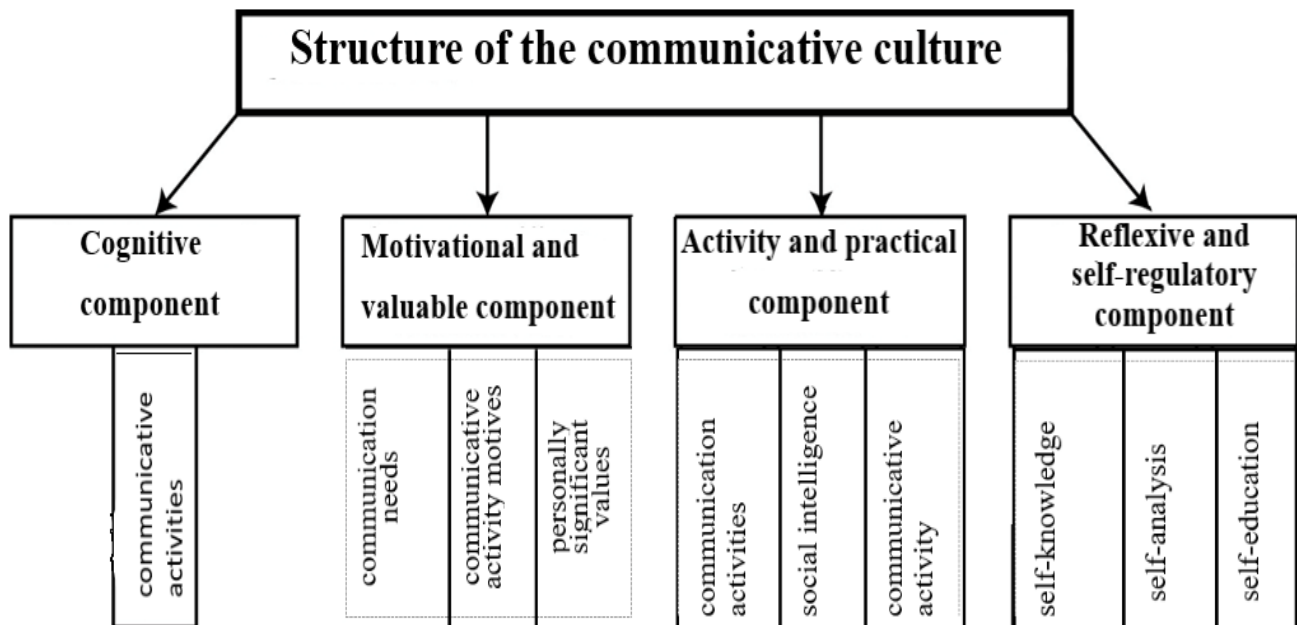

Fig. 3 - Structure of communicative culture of the future specialist's personality

Exploring the problem of the communicative culture of the individual, we noted that the analysis of its functions is less disclosed in scientific research. Therefore, summarizing the different approaches of scientists to the functional analysis of the phenomenon of communicative culture of the individual, we identified the following main functions: informative, perceptive, interactive, presentational, and developmental.

Consequently, a definitive analysis of communicative culture indicates the complexity of this concept and the lack of uniqueness in its definition and interpretation of the content, structure and functions; Communicative culture is the basis of the general culture of the individual, its basic component, which ensures the readiness of the individual for life self-determination, is a condition for achieving harmony with themselves and the surrounding reality. At the same time, this analysis showed that communicative culture, as an independent formation, is not sufficiently investigated in modern psychological and pedagogical science. First, the definition of the essence of communicative culture is mainly descriptive. Its formation is seen as a process of learning ethical rules of behaviour but not as implementing the individual's communicative capabilities or developing its communicative abilities.

Under the communicative culture of the future specialist, we understand a

special quality of the personality, its position, which is manifested in the need to interact with other people, creativity and individuality, as well as characterized by a set of communicative knowledge, the formation of skills to control and regulate their language behaviour, competent and convincing ability to conduct business negotiations in the professional sphere, quickly navigate in a communicative situation and choose the necessary style of behaviour to achieve the goal of the communicative act, productively and kindly cooperate in the process of solving professional tasks (Fig. 4).

Thus, the communicative culture of a future specialist is considered to be an acquired ability of an individual, which should be formed and developed in the process of purposeful and systematic educational work in higher education.

7.2. The role of self-education in the formation of the communicative culture of a future specialist

A separate role in forming the communicative culture of future specialists is played by the self-educational activity of the applicant of education because without his subjectivity (motivation, aspiration, desire, need) and active participation in this process, the result will be insignificant.

In the context of the analysis of self-educational activity as an essential component of any professional activity are important, in our opinion, the pedagogical ideas of K. Ushinsky, V. Sukhomlinsky, among the main professional qualities especially highlighted teachability during the whole period of their activity.

The analysis of modern psychological and pedagogical research testifies to the complexity and multidimensionality of the concept of “self-education” that caused the presence of different approaches to its interpretation. So, self-education is considered: a type of cognitive activity (A. Gromtseva, N. Kosenko, P. Przybylski, N. Khmel, etc.); the process of cognition (B. Raysky); type of education (V. Okon, I. Kolesnikova); the form of acquisition and deepening knowledge (L. Borisova, N. Buhlova, O. Lebedeva, R. Skulsky); education obtained by independent work (S. Honcharenko); an integral part of self-education, improvement of personality (G. Kojaspirova); a form of continuous continuation of general and professional education (A. Eisenberg, M. Piskunov); a person’s readiness for independent creative mastery of knowledge, skills and abilities (S. Arkhangelsky and others).

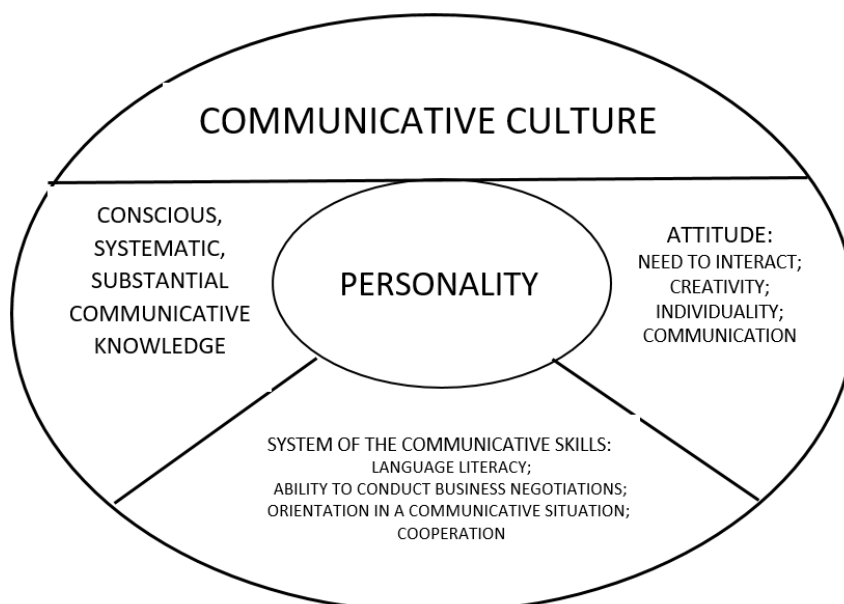

Fig. 4 - Communication culture of the future specialist - graduate of the HEI

Actual problems of self-education are reflected in the scientific works of M. Bondarenko, G. Kojaspirova, A. Malykhin, I. Naumchenko, M. Rogozina, N. Sydorchuk, N. Tereschenko, V. Shpak and others. The growing role of self-education in the information society is covered by A. Andreev, V. Korvyakov, V. Nadein, E. Polat, G. Serykov, M. Soldatenko, A. Shuklina and other scientists; the use of information technology as a means of self-education was considered by E. Ganin, Y. Kalugin.

H. Zborovsky defines *self-education* as a type of free activity of the individual, which is characterized by its free choice and orientation to meet the needs of socialization, self-actualization, and improvement of cultural, educational, professional and scientific levels [16]. In turn, A. Burluka interprets self-education as an information-supporting activity carried out through the acquisition (assimilation), accumulation, ordering, systematization and recovery of knowledge to meet the cognitive needs of the individual to implement various activities. According to the scientist, such activity is determined by socioeconomic factors, the nature and content of work, creative and intellectual potential of the individual. The motivating forces of self-education are professional labour, material, social and spiritual interests of an individual. The author notes that the process of self-education is the most complex type of educational activity, associated with self-reflection, self-assessment, self-identification and development of abilities and skills to acquire relevant knowledge and transform it into practical activity independently. Self-education is essential to

knowledge reproduction, change, and personal self-improvement in professional and non-professional spheres [5].

According to I. Sydorenko, self-education, in its modern interpretation as a psychological and pedagogical and social category, is perceived as a type of cognitive activity characterized by activity, independence, voluntariness and focus on improving the mental forces and abilities of the individual [28].

The concept of self-education is interpreted by several scientists (O. Eisenberg, I. Kolbasko, O. Malykhin, V. Rogozhkin) as a purposeful, independent work of the individual to improve his professional skills. This definition emphasizes that self-education as a phenomenon is a professional function of the individual, the implementation of which contributes to the professional adaptation, development and professional improvement of the specialist during his professional activity. The performance of this function is a condition and obligation of a specialist to acquire and improve his professional competence.

It should be noted that the concepts of “independent work” and “self-education” have different meanings, and their identification leads to confusion in the choice of means, forms and methods of their practical implementation. In our opinion, independent work should be understood only as an integral part of self-education. Self-work is a prerequisite for self-education, as defined by S. Honcharenko “self-education is an education that is obtained in the process of independent work without undergoing a systematic course of study in a stationary educational institution. In addition, self-education, an unknown part of systematic training in stationary institutions, contributes to the deepening, broadening and more solid assimilation of knowledge” [12, p. 296].

Constructive in the context of our study is the analysis of the interdependence of education and self-education processes. Thus, A. Klochko, in the study of this relationship, concluded that self-education is an informative process that contributes to the accumulation of knowledge, the development of mental strength and abilities, and the formation of intelligence. At the same time, education is the process and result of mastering systematic knowledge, skills and abilities to shape the worldview. The author notes that self-education is a component of mental self-education, which develops the qualities necessary for successful knowledge acquisition [21].

Based on the views of A. Klochko, the relationship between the concepts of education, mental self-education and self-education is presented in Fig. 5.

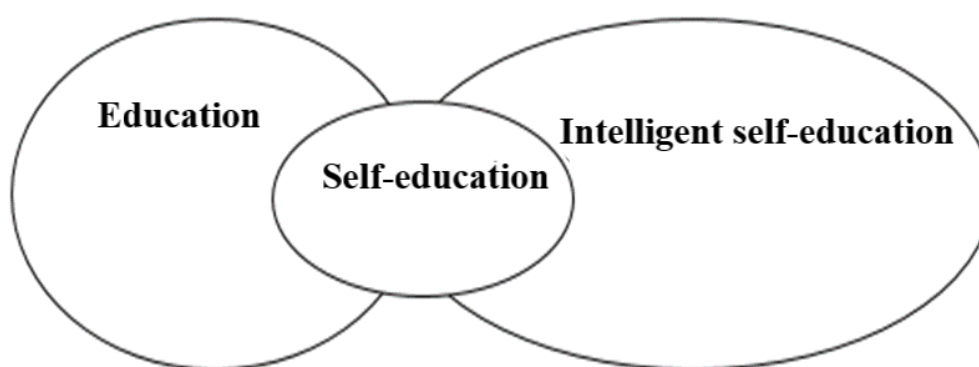

Fig.5 - Interrelation of the concepts of education, intelligent self-education and self-education

S. Vasylieva considers self-education a process of independent search and mastering certain knowledge, skills and abilities, continuous self-development and self-education. The author emphasizes that self-education is the process of harmonizing the needs of the individual and the capabilities of the individual in order to optimize its self-realization [6].

Even though researchers have different interpretations of the essence of self-education, the analysis of psychological and pedagogical literature on the problem under study allows us to assert that *self-education is a motivated educational and cognitive activity of the individual aimed at the active independent acquisition of new knowledge, formation of skills and abilities necessary for the transition to a qualitatively new intellectual and professional level.*

In the context of our study, it is important to analyse the essence of the concept of self-education in the formation of the communicative culture of the future engineer.

Self-education is a complex, multifunctional, continuous intellectual and volitional process aimed at the search, assimilation and practical application by a person, including a future specialist - engineer, of the necessary information, which is provided by several emotional, motivational, psychological, pedagogical and social factors. In other words, self-education is an internal personal activity aimed at self-development and self-improvement, including professional.

Because of this, under the self-education of future technical specialists, we understand conscious, systematic, independent activity within the educational process of higher technical education institutions and beyond, aimed at gaining new knowledge and forming professional skills and abilities, which are self-regulated by the individual and forms the basis of his professional development.

The effectiveness of this activity largely depends on the level of professional motivation of the future specialist, ensuring self-organization and self-control of their actions, awareness and objective assessment of their training and preparedness for the future profession.

As components of self-educational activity, scientists distinguish the following:

- 1) cognitive, which is determined by the primary culture of the individual, the availability of sufficient professional knowledge and skills to apply them;
- 2) motivational, which arises as a result of personal awareness of the importance of continuing education, professional development and broadening of horizons, the presence of stable cognitive interests, aspirations, attitudes, and a sense of duty;
- 3) procedural, which consists of developed skills of independent cognitive activity, formed operations of mental activity, skills of self-analysis;
- 4) organisational, which is the ability to choose the content, forms of its appropriation; plan their activities and time, self-control, self-esteem;
- 5) moral and volitional, based on personal characteristics: curiosity, criticality, and efficiency [5; 6].

The analysis of psychological and pedagogical literature shows that self-education is a necessary condition for students' learning in the process of their professional education and performs some important functions:

1. Information and accumulative, that is, obtaining new information and acquiring new professional knowledge, which allows to expand professional worldview;
2. Liquidation and compensatory, which is manifested in the elimination of shortcomings and gaps in the student's learning process;
3. Developmental and self-regulatory, which ensures the improvement of personal qualities, encourages future specialists to participate in creative work, provide support for creative self-realization;
4. Educational and methodological, which is related to overcoming the professional limitations of the student and methodological preparation for future professional activity;
5. Incentive and motivational, which prevents stagnation in professional development, provide the development of motivation for professional activity.

Interesting, in our opinion, is the approach to defining the functions of self-education by O. Burluky, which complements them with the following: the function of comprehensive general cultural development of the individual, satisfaction of

moral, intellectual, aesthetic, artistic and other spiritual needs that make up the personal potential. Self-education can spiritually enrich human life and make it more prosperous, meaningful, engaging, bright and creative. The author also emphasizes the compensatory function of self-education, which ensures the alignment of the primary education as such or its fragments that were not received for some reason. According to O. Burluka, this function reflects a person's desire and ability to restore and make up for gaps in education through self-education. On the one hand, it brings knowledge to the level of socially and professionally necessary competence. On the other hand, it is associated with equalizing the education of some social groups and strata with others. According to the scientist, it is the compensatory function of self-education that makes it possible to sublimate the creative potential of the individual, to find a way out and application not only in professional and labour activity but also in other spheres (socio-political, scientific, cognitive, leisure, etc.) of life [5].

Thus, self-education of the future specialist should be defined as an integrative activity that includes:

- 1) self-esteem - the ability to assess their capabilities;
- 2) self-accounting - the ability to take into account the presence of their qualities;
- 3) self-determination - the ability to choose one's place in life, and society, to realize one's interests;
- 4) self-organization - the ability to find a source of knowledge and adequate forms of self-education, to plan, and organize a workplace and activities;
- 5) self-realization - the realization by a person of his/her capabilities;
- 6) self-criticism - the ability to critically evaluate the advantages and disadvantages of one's work;
- 7) self-control - the ability to control one's activity;
- 8) self-development - the result of self-education.

In our opinion, without such self-educational activities, the result of the formation of the communicative culture of the future specialist is impossible.

Based on the analysis of scientific works (O. Burluk, G. Kojaspirova, O. Malykhin), we also concluded that the successful self-education of students - future technical specialists is provided under certain conditions. First, the choice of educational material should be scientifically grounded, and students should be aware of the importance of certain educational information. It is also vital that students have an appropriate level of ability to independently determine the goals specified in the

tasks and their implementation throughout the learning process. Thus, the institution of higher technical education should have such self-organization of the educational process, which would provide:

- a) independent programming of the learning process;
- b) choice of forms of self-education;
- c) mastering the methods of independent knowledge acquisition;
- d) self-assessment of intermediate and final results of their learning activities, self-control;
- e) development of self-improvement program.

Thus, summarizing the essence of the concept of communicative culture, its structure and functions, the role and importance in the professional training of future specialists, as well as the essential interpretation of self-education, we found that it is the self-educational activity of higher technical education students that is a regulator and effective motivator of the formation of their communicative culture, which in turn is a complex and holistic process (Fig. 5) with clearly defined principles and methodological approaches.

At the centre of this process is the student's personality (professional knowledge, skills, needs and aspirations, level of self-educational activity, values, and worldview), which determines the success and effectiveness of forming communicative culture.

In other words, the integrity and effectiveness of the system of forming the personality's communicative culture depend on the future applicant's subjectivity to higher technical education and his self-educational activity.

7.3. Features of the formation of the communicative culture of a future engineers

Revealing the role of self-educational activity in forming the communicative culture of the future technical specialist, it is essential, in our opinion, to analyse the specific features of the implementation of this process. As we have already mentioned above, the process of forming the communicative culture of the personality is systematic, holistic, complex, and purposeful, in the centre of which is (actively lives) the student's personality. This determines the specifics of the implementation of the studied process. The point is that the formation of the

communicative culture of the future specialist's personality depends: a) on the individual psycho-physiological characteristics of a person, b) on his/her age, c) social status, and d) specifics of professional activity.

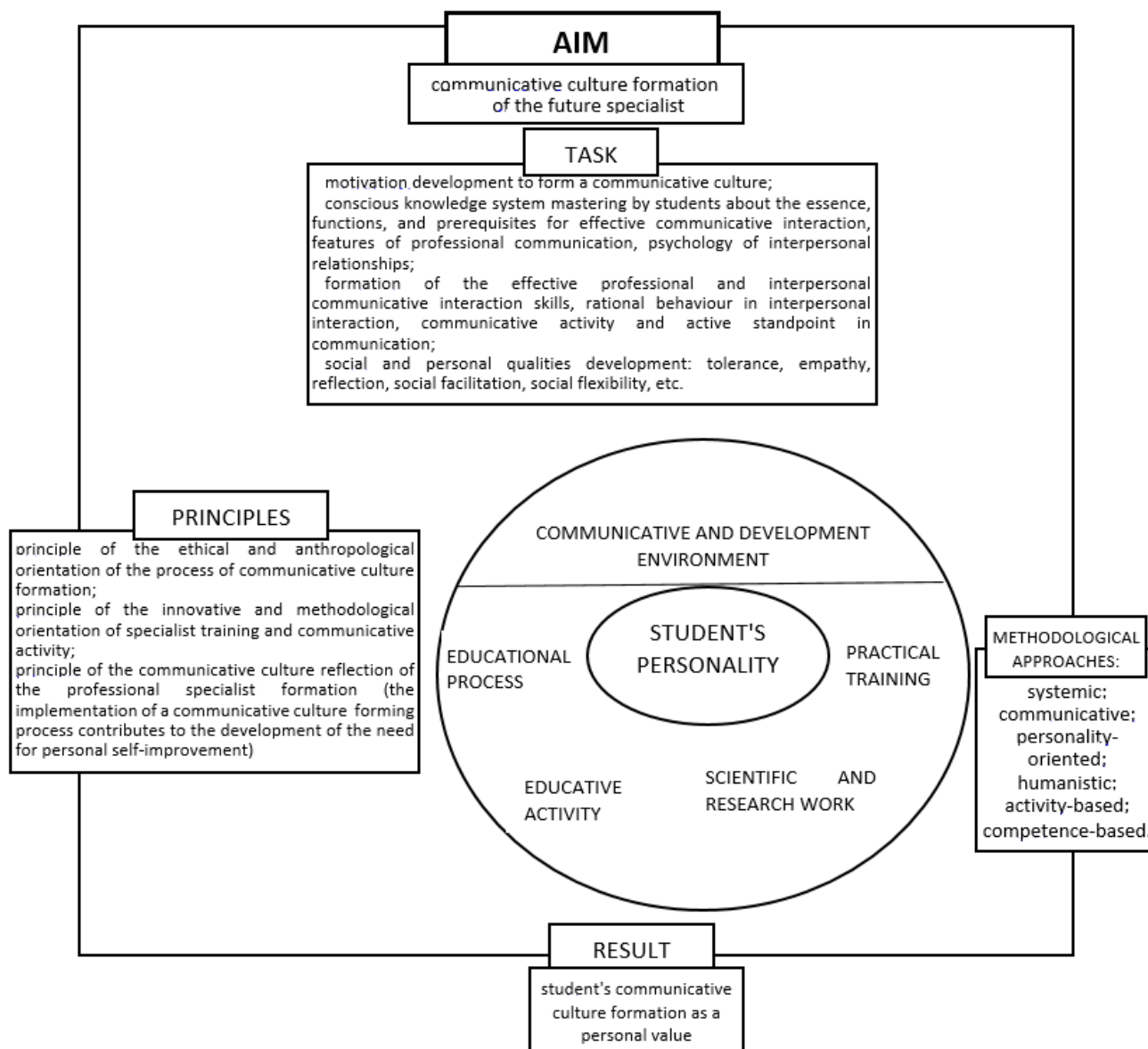

Fig.6 - Formation of the communicative culture as a system

Since we analyze the peculiarities of the formation of communicative culture of future specialists, that is, students, we will focus on the analysis of those specific features and factors that contribute to the formation of their communicative culture. First of all, we note that today there is no holistic and general theory of the formation of communicative culture of the individual in the student age. Research is mainly focused on the mechanisms and ways of forming individual components of the phenomenon under study. It is about the development of communicative skills, the importance of communication as an active activity of the personality, in general, is

emphasized; the mechanisms of formation of individual communicative qualities and characteristics of the personality that make up the content of the personal component of communicative culture are considered.

We consider the specifics of the formation of the communicative culture of the personality of the applicant for education - a person who is at the stage of adolescence (age period), is a student (as a special social group) and is preparing for future professional technical activities (the relevant educational development environment of the HEI).

In the course of the study, we found out that the youth age period is defined as a particular qualitatively peculiar stage of ontogenetic development, which is characterized by living conditions, education and upbringing, patterns of organism formation, and has a specific historical origin. Accordingly, essential features of any age period are the social situation of development, the leading type of activity, and neoplasms in the sphere of consciousness. The concept of the social situation of development in age psychology reveals the place of a person in the system of social relations, namely: social, political, economic, cultural and other objective conditions of personality development, social status of age in society, its historical, cultural and chronological characteristics and social roles that realize the general social position of the individual through the system of his/her relations, experiences, attitudes, perception of the reference group. That is, the social situation of development is specific for each age period system of relations of the individual in social reality, which is reflected in a person's consciousness and has an implementation in activity and communication [4].

One of the essential points of the social situation of youth development is the official recognition of adulthood of young people. However, the essence of the social situation of development in adolescence is optimal personal and professional self-determination. In this context, psychologists call young men "people looking to the future", as they are already facing difficult questions: "Who am I?", "What am I like?", "What can I do?", on the answers to which the future adult life directly depends. Scientists characterize youth as a period of "self-discovery", awareness of one's inner world, psychological qualities and capabilities, oneself and everything around. That is, youth realizes, comprehends and evaluates from the point of view of the prospects of further independent life, manifested in communication and relationships with elders and peers, in attitude to learning [4; 17]. The leading trend in the communication and relationships of youth with elders is the completion of

emancipation from adults in the childhood and adolescent role and, at the same time, entering the socio-cultural world of adults as independent personalities. Communication and relationships of boys and girls with peers are very diverse in form and content. Thus, the main trends in the communication of modern youth are the breadth and diversity of communication and contacts with peers: from numerous “noisy” friendly companies to narrow, usually paired, intimate-personal relations. Under these conditions, the first of them is associated mainly with the so-called “spectacular communication”, characterized by certain negative psychological and socio-cultural features, but with this approach quite common in the modern youth environment. The second of these relationships is aimed at finding a person with whom relationships can be built at the level of maximum trust, “confession”, the level of friendship and mutual understanding; the emergence of first love and sexual affection; youth subculture, which is the unity of what and how youth perceives and assimilates from the cultural heritage of past generations, and the new that each young generation creates independently (attitude to literature, theatre, cinema, musical tastes, youth fashion and youth slang) [22; 24].

Thus, the specificity of the social situation of personality development in adolescence, which consists of the need for life self-determination and directly affects communication and relationships with other people, determines the next essential feature of the age period – the leading type of activity characterized by special functions in the process of psychological development and formation of human personality (O. Leontiev), namely: a) it is an activity within the framework of which the essential psychological formations characteristic of a certain age period arise; b) it is an activity in the course of which other activities are carried out and developed, including those that will serve as a leading activity in the future; c) it is an activity, the replacement of which by another type of leading activity means a transition from one age period to another. The leading activity for young people again becomes educational activity, but at a qualitatively different level, turning into educational and professional activity, which is an educational activity in the new conditions of the social situation of development, with a focus on the future, and first of all – on the acquisition of the chosen profession [4]. In the educational and professional activities of boys and girls, the nature of learning motivation changes. Thus, among the motives are the leading motives of self-development, self-affirmation and cognitive interests. The peculiarity of such activity in adolescence is also the improvement of learning actions, which primarily concerns the actions of goal setting, control and

evaluation. That is, young people, begin to master independent learning activities and learn to learn independently. Another important feature of educational and professional activity in adolescence is its influence on the nature of communication with teachers and relations with them, manifested in a significant increase in the requirements for their professionalism, scientific and methodological level [4]. Thus, for young men and women who have decided on the need to master a particular profession, the leading activity is an educational and professional activity, which significantly changes the awareness of the purpose of learning, learning motivation, learning activities and the nature of relationships with teachers. It is this activity, as any leading activity, that becomes a decisive (however, not the only) factor in the formation of the central psychological formations of adolescence.

Thus, one of the features of the formation of the communicative culture of youth is to take into account the leading activity, social situation and trends of communication in youth.

According to the analysis of the psychological and pedagogical sources, there is no consensus in psychology on the essence of neoplasms in the individual's consciousness in adolescence. However, psychologists (V. Dolhnska, E. Erikson, I. Kohn) are unanimous in the opinion that the most important formation of consciousness at this age is the readiness for optimal personal and professional self-determination, which is an integrative formation and primarily involves the development of self-awareness and the formation of worldview and worldview culture as a system of beliefs. E. Erikson considers the most important phenomenon of psychological development in the period of adolescence and youth to be the formation of personality identity [32] as a psychosocial identity that allows the individual to realize himself in all the richness of his relationship to the world around him and determines the system of values, ideals, life plans, social roles of the individual with appropriate forms of behaviour.

As we have found out, along with the acquisition of social maturity in adolescence, there is the high flexibility of social roles – representatives of this age period adapt to people of different statuses, gender and age. Thus, the need for the formation of communicative culture arises in the process of human life and is one of the essential needs of personal development. Consequently, it is associated with the internal mechanisms of self-knowledge, self-improvement and self-regulation of the personality and, accordingly, its satisfaction and ensures the harmonious functioning of a person in society and its constructive interaction with others.

Thus, we can state that in the period of youth, there is an intensive formation:

- self-consciousness as a holistic view of oneself, emotional attitude to one's own "I", the self-esteem of one's appearance, behaviour, mental, volitional, moral qualities, awareness of one's positive and negative traits, based on which there are motives for personal improvement and self-education;
- worldview as an integrated, holistic system of views, knowledge, values, and ideals based on previously acquired worldview knowledge and the ability to abstract-theoretical thinking and cognition of the surrounding reality;
- individuality, which is manifested in the creation of their theories of the meaning of life, love, and happiness.

At this age, the problem of personal self-expression becomes urgent, which is, on the one hand, a way of manifesting one's own "I", and on the other hand, a condition for the harmonious development of the personality. Therefore, youth is a crucial stage in the formation of communicative culture because it is in adolescence that cognitive and emotional-personal prerequisites for its formation mature.

The optimal status of youth representatives is the student. Under successful adaptation to studying at a higher education institution and the right choice of future profession, young students receive general and vocational education, develop their intellect, and accumulate communication experience.

In pedagogical science, students are considered a special social category, a specific community of people organizationally united by studying in a higher educational institution. The peculiarities of the student period of human life, which are directly related to the communicative culture of the individual and influence the process of its formation, according to our conclusion, are as follows:

- active formation of self-awareness, worldview and attempts to assert their independence;
- completion of the formation of a stable image of personality, own "I";
- development of a general life plan;
- development of self-respect as a generalized attitude to oneself;
- mastering the individual style of activity; mastering the complex social roles of an adult; strengthening the conscious motives of behaviour;
- the ability to critical reasoning; assertion of own identity;
- independence in determining ways and means of solving problem tasks;
- high cognitive motivation and ability to interact [4; 29; 30].

For students, the leading type of activity is educational and professional. Unlike

similar activities of high school students, it is not preparation for the chosen profession but a purposeful process of mastering professionally essential knowledge, skills and abilities, it is already mastering the profession and future employment. Indeed, according to the results of our study, during the study at a higher education institution, a solid foundation of labour and professional activity is formed. Hence, the knowledge, skills and abilities acquired in training are no longer a subject of educational activity but a means of professional activity. Thus, students' educational and professional activity is a specific activity that combines the features of educational and work activities. In the educational and professional activity, the student's personality as a subject of educational activity is developed and revealed. In this context, researchers propose to consider the student as a person of a certain age and as a personality in three aspects: 1) psychological, which is the unity of mental processes, states and properties of the personality; 2) social, which embodies social relations, qualities generated by the student's belonging to a particular social group, nationality; 3) biological, which includes mainly hereditary properties: the type of higher nervous activity, unconditional reflexes, physical strength. [29].

Using an integrated approach to studying the student's personality, we have formulated general conclusions about the essential psychological formations that arise in students' studies in higher education. So, first of all, it is a period of active development of moral and aesthetic feelings, formation of worldview culture, professionalism, formation and stabilization of character and, most importantly, mastering a complete set of social roles of an adult: civil, professional and labour.

During student years, the inclusion of a young person in an independent professional activity begins, his/her work biography emerges, and their own families are created; often at this age, students achieve certain successes in various activities: sports, artistic and aesthetic, scientific research.

According to the results of our research, student age is characterized by the fact that intellectual skills and physical strength develop during this period. However, often there are contradictions between these opportunities and their actual implementation. The growing creative capabilities, and the development of intellectual and physical strength, accompanied by the blossoming of external attractiveness, hide the illusion that this growth will last "forever", that the best life is still ahead, and that everything can be achieved. Moreover, this, in turn, can lead to arrogance, ignoring the opinions of others, to conflicts. In this case, the level of formation of communicative culture as the highest level of human ability to

constructively interact with others, their understanding and mutual influence is relevant. Therefore, in our opinion, it is important to emphasize that it is the student years that are favourable in the formation of the communicative culture of the individual as a period of transformation of motivation, the whole system of value orientations, on the one hand, and the intensive formation of special abilities in connection with professionalisation – on the other.

Thus, the formation of the student's personality as a subject of relations is necessary and involves the assimilation of communicative culture since adolescence is sensitive to developing and establishing this personal formation.

As we have already noted, communicative culture is a multidimensional phenomenon of interpersonal interaction of people, which involves the establishment and development of contacts, exchange of information, mutual understanding and mutual influence of the subjects of communication on each other. In general, such a culture is a consolidating element, a regulator of behaviour, a guarantor of the respectful attitude of a person to others, understanding, tolerance and mutual respect. Thus, it serves as one mechanism for harmonising personal and public interests. By communicating with each other, future specialists, regardless of professional orientation, gain experience in interpersonal interaction, enrich themselves with information, develop intellectually, and strive for professional growth and personal development. Because of this, the decisive in the education of students' communicative culture is to strengthen the moral foundations: respect for people, goodwill, tolerance, sensitivity, modesty, and self-esteem. Politeness and tact as stable personality traits, an acquaintance of students with social norms of behaviour, and the development of the habit of observing these norms are one of the specific tasks of forming a communicative culture.

In the context of our study, it is relevant to clarify the specifics of forming students' communicative culture in higher technical education. Thus, revealing the specifics of the formation of communicative culture in a higher technical educational institution, O. Kaverina argues that a higher technical educational institution should be a centre of culture, a centre of humanistic knowledge and moral education. This can be achieved by forming a specific humanitarian environment in higher technical educational institutions, which has a decisive influence on the development of a personality aware of the meaning of its activities and purpose. The main goal and purpose of higher technical education in the modern humanitarian paradigm is to comprehend a person's place in the world and to master the ways of interaction with

it. Professional training should be combined with the formation of the humanitarian culture of students, with the establishment of humanistic priorities in mind [19].

Thus, in our opinion, it is erroneous to think that students of higher technical education institutions – future specialists in engineering and technical direction do not need a communicative culture because they will work in the system “man – machine”. Denying such judgments, scientists identify social, professional and psychological qualities that every modern competitive specialist should have. Thus, in particular, social qualities include:

- mastering the norms of professional communication and ethical standards of the profession;
- orientation of professional results for the benefit of other people and society; ability to cooperate, quickly establish contact, and psychologically influence other people (facilitation);
- flexibility of thinking and compatibility, tolerance in interpersonal relations, ability to listen and persuade, argue their own opinion, present their ideas, and admit their own mistakes.

The professional qualities primarily include:

- conscious understanding of the mission and purpose of the profession,
- mastering the norms of professional activity,
- professional consciousness and professional thinking,
- forecasting of results.

The psychological qualities of a specialist are stable professional motivation, a positive self-concept, versatility, creativity and creativity, individuality in professional work, and satisfaction with professional work. [4; 23; 29].

The success of future engineers is largely determined not only by the acquired professional knowledge but also by the high level of formation of their readiness for professional communication in the process of professional training, the level of formation of communicative culture, since the above social, professional and psychological qualities of a specialist are interdependent, complementary indicators.

Therefore, the next feature of the formation of the student's communicative culture is to take into account the specifics of the educational process of the higher education institution since the formation of the communicative culture of the future specialist is a multifaceted, long-term and interdependent process, the effective organization of which depends on many factors: subjective (psychological factors of various kinds, personal qualities, confident communication skills) and objective

(related to the organization of the educational process within the higher education institution, due to the development of general education).

Features of the formation of communicative culture in the communicative space indicate its binary possibilities. On the one hand, the future specialist models communicative activity, intergroup and interpersonal interaction and implements the design capabilities of communicative culture, being its carrier, on the other hand, forms and develops a personality with a humanistic orientation and constructive attitude, which has a common spiritual culture. This gives creativity the basis for the formation and enrichment of the communicative culture of a specialist. Reflective management of the process of communicative culture formation impacts this process and brings it closer to the goal.

Analysing the approaches to the formation of students' readiness for professional communication as a result of the formation of their communicative culture, O. Kaverina determines the need to use the professional-activity approach, which aims to bring together educational activities and future profession; culturological approach, based on the need for a holistic perception of culture and combines many subject areas; synergetic approach, in the context of which the integration of knowledge is based on the revival of natural, objectively acting links between the elements of the educational material; problematic approach, which involves structuring the content of humanitarian material and is based on the principles of science and development, which ensures the developmental nature of learning (for example, the integrative thinking of future engineers); system analysis is used to reveal the integrity of the process of forming the communicative culture of the student's personality [19].

We focus on the following approaches in the formation of communicative culture of future specialists: systemic, communicative, personality-oriented, humanistic, activity and competence. The basic principles of the formation of the communicative culture of the future specialist are defined as follows: - the principle of the ethical and anthropological orientation of the process of forming a communicative culture, the implementation of which involves focusing on such guidelines as the development of a specialist as a holistic, harmonious personality; reorientation of consciousness towards the activation of his communicative activity; assimilation of the system of values that need to be embodied by a specialist in his form of professional being. This makes it possible to assert that the communicative culture of a specialist cannot be imagined without a person and his general culture

and ethics; - the principle of the innovative and methodological orientation of training of a specialist and his communicative activity, which reflects firstly, the integral nature of the construction of the process of forming a communicative culture; secondly, the specific forms of its construction; thirdly, it determines the ways and means of activating the creative potential of the future specialist; - the principle of reflection of the communicative culture of professional formation of a specialist, the implementation of which in the process of forming a communicative culture contributes to the development of the need for personal self-improvement (Fig. 6).

An important condition for the formation of the communicative culture of the individual is also the observance of the principle of dialogic in pedagogical interaction, which implies that spiritual and value orientation is carried out in the process of such interaction between the teacher and the student, the content of which is the exchange of values (intellectual, emotional, social), as well as the joint production of values.

Conclusions

Thus, we consider the personality of a future specialist not only as a carrier of knowledge, skills, skills of professional activity but also as a carrier of a complex, dynamic complex of individual and personal qualities, which together, in the practice of public life, is formed into a holistic model of the perception of the world by a young specialist. An essential component of this model is the communicative culture, which is formed based on personal, motivational components, the manifestation of the general culture of the personality during various types of communication, communicative knowledge, and formed communicative skills.

In our opinion, the role of self-education in forming students' communicative culture is determined by the continuity of this process, the expediency of flexible adaptation to social conditions, the general social situation of society and the professional environment. This actualizes the developmental impact on one's personality since the peculiarity of self-education and self-education is that it is based on the individual characteristics of a person, his or her inclinations, interests and needs. Therefore, the formation of communicative activity, social responsibility, tolerance, and altruism under the condition of purposeful pedagogical activity in higher education contributes to the formation of the individual's sociality and social intelligence. It is sociality as the ability to interact with other people, as we found out in the study, is most effectively formed in the educational environment of higher education, as there is an opportunity to perform all the functions of future professional activity.

KAPITEL 8 / CHAPTER 8 ⁸**SCIENCE COMPETENCE AS A COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS'****DOI: 10.30890/2709-2313.2022-12-02-011****Вступ**

Одним із пріоритетних завдань реформування освіти в Україні є розвиток кадрового потенціалу, підготовка фахівців, які готові компетентно виконувати професійні завдання, реалізувати нові освітні стратегії на практиці. Зважаючи на пріоритети сучасної освіти, виникла потреба в підготовці освічених, інтелектуальних, моральних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці. Виконання цього важливого завдання підвищує відповідальність педагогічних навчальних закладів за якість підготовки майбутнього вчителя. Проблема формування професійних компетенцій та становлення творчої особистості майбутнього вчителя початкової школи сама по собі не нова, однак її актуальність за сучасних умов реформування середньої освіти відчутно зростає.

У системі загальної середньої освіти початкова школа посідає важливе місце: вона є фундаментом, на якому будуються всі інші ланки цієї системи. Початкове навчання - це перший, а тому особливо відповідальний період: це час формування навчальної діяльності дитини, період, у якому формуються основи наукового світогляду. Природничі уявлення та поняття формуються під час вивчення природничої освітньої галузі, в контексті інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Початкова школа – важливий етап становлення особистості, формування природничих уявлень та понять, багатогранних взаємин школяра з природничим і суспільним середовищами. Формування природничих знань у молодших школярів надзвичайно важливе, адже вони необхідні кожній людині, щоб забезпечити її гармонію з природою. Упровадження Державного стандарту початкової загальної освіти в Україні [4] та виокремлення в ньому освітньої галузі «Природознавство» ставить перед закладами вищої освіти нові завдання щодо вдосконалення та підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, які закладають основи природознавчої компетентності учнів і забезпечують формування понять і уявлень, що слугують базою для вивчення предметів природничонаукової підготовки

⁸*Authors: Borys Uliana Zinoviivna*

(біологія, хімія, географія, фізика, астрономія) в основній і старшій профільній школі. Відтак майбутньому вчителю початкової школи необхідно здобути ґрунтовну природничу освіту, що сприяє глибокому пізнанню та осмисленню навколишнього світу, забезпечує формування ключових життєвих позицій і бачення місця людини в природі, потребу в самоосвіті та професійному зростанні (Volohata, 2018).

Мета дослідження – розкрити особливості формування природознавчої компетентності майбутніх учителів початкової школи як основу професійної підготовки за умов педагогічного коледжу.

Результати дослідження

8.1. Стан дослідження проблеми

Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів природничої компетентності розглядається у наукових публікаціях дослідників: Т. Байбара, А. Бальоха, Н. Бібик, О. Біда, К. Волохата, Т. Гільберг, Л. Горобець, Л. Коваль, Н. Кононенко, Н. Луцан, Л. Нарочна, Т. Олексенко, І. Січко, Т. Філімонова, Г. Черненко та ін.

Так, А. Бальоха [1], К. Волохата [3], Т. Філімонова [6] та інші науковці [2; 5; 7], досліджуючи проблему природознавчої компетентності як складника професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, наголошують, що під природознавчою компетентністю вчителя початкової школи розуміється інтегрована якість особистості, яка виявляється в здатності здійснювати діяльність на основі знань, умінь, навичок, цінностей та досвіду, набутих майбутніми фахівцями в процесі вивчення природознавчих дисциплін, а також показують важливість природознавчої компетентності майбутнього вчителя початкової школи як важливого компонента професійної підготовки педагога.

Завданням закладів вищої освіти є підготувати майбутнього вчителя початкових класів відповідно до компетентнісного підходу, що дасть змогу йому в подальшій професійній діяльності формувати в молодших школярів природознавчі навчальні компетентності, тобто забезпечить процес становлення конкурентоздатного фахівця.

8.2. Формування природознавчої компетентності майбутнього вчителя в педагогічному фаховому коледжі в процесі вивчення дисциплін «Основи природознавства», «Методика навчання природничої освітньої галузі»

Формування природознавчої компетентності майбутнього вчителя в педагогічному фаховому коледжі здійснюється в процесі вивчення природничих дисциплін, зокрема «Основ природознавства» та «Методики навчання природничої освітньої галузі». Основними завданнями курсу є: забезпечити належний рівень теоретичних знань студентів із методики викладання освітньої галузі «Природознавство»; розвивати практично-методичні вміння; оволодівати вміннями правильно добирати методи, прийоми та засоби навчання в процесі розробки планів-конспектів уроків природознавства; формувати педагогічні навички майбутнього вчителя до організації та керування процесом навчання на уроках природознавства. Під час вивчення цього курсу підготовка майбутніх учителів початкових класів здійснюється через три етапи: теоретичний, лабораторно-практичний, навчально-дослідницький. Науковиця Г. Черненко виокремлює та обґрунтовує три етапи підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування природознавчої компетентності в молодших школярів: теоретичний, лабораторно-практичний та самостійно-творчий [5].

На першому етапі в студентів формуються, узагальнюються та систематизуються природничі знання в курсі «Основи природознавства», які впливають на теоретичний складник природничо-наукової компетентності й підготовки майбутнього вчителя до викладання природничої складника в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» у початкових класах [2; 7]. Варто зауважити, що природнича освітня галузь інтегрує в собі теоретичні основи таких навчальних предметів: фізичну географію, краєзнавство, ботаніку, зоологію, географію України, екологію. Кожна з названих дисциплін забезпечує цілеспрямовану теоретичну підготовку майбутнього вчителя до навчання молодших школярів природознавства і, водночас, сприяє формуванню в нього природничої компетентності, яка уможливорює майбутньому спеціалістові реалізувати освітню галузь «Природознавство» у початкових класах, відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти [4].

Вивчаючи курс «Основи природознавства», студенти засвоюють основні

фізико-географічні поняття, у них формується чітке уявлення про взаємозв'язок географічних об'єктів, природно-територіальних комплексів України, процесів, явищ природи. Окрім того, студенти набувають практичних умінь орієнтуватися на місцевості, підбивати підсумки спостережень за природою, досліджувати властивості гірських порід, ґрунту, описувати флору і фауну своєї місцевості, виконувати практичні роботи з географічними картами, глобусом, телурієм. Вивчаючи розділ «Ботаніка», студенти знайомляться з різноманітністю рослинних форм, їх взаємозв'язків у природі, охорону рослин, сезонними явищами в житті рослин. У процесі вивчення зоології особлива увага надається екологічному спрямуванню навчального матеріалу, а також особливостям життєдіяльності, різноманітності та середовищу існування тварин у природі.

Опановуючи навчальний предмет «Методика навчання природничої освітньої галузі», студенти здобувають теоретичні знання. Під час вивчення методики викладання природознавства в майбутніх учителів формуються цілісні уявлення про зміст, методи, прийоми, форми та засоби навчання природничої освіти у початковій школі. Серед методів активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів найефективнішими є інтерактивні, частково-пошукові, проблемні, дослідницькі методи та проєктні технології навчання. Важливим завданням для студентів є не тільки знати суть та методику застосування даних методів навчання, але й упроваджувати їх на практиці в початковій школі.

За умов широкого використання інтерактивних засобів у навчальному процесі з природознавства значно зростають вимоги до професійної підготовки вчителя. Окрім базових знань, потрібних для здійснення педагогічної діяльності, учителеві необхідно оволодіти основами роботи з сучасним комп'ютером, уміти застосовувати інформаційно-телекомунікаційні технології та можливості мережі «Інтернет» для досягнення визначених навчально-виховних цілей, освоїти нові організаційні форми навчальної діяльності. Під час проведення лекцій одним зі способів активізації пізнавальної діяльності студентів вважаємо застосування інтерактивних технологій. Саме вони відіграють важливу роль у процесі навчання, оскільки стимулюють пізнавальну активність студентів та уможливають її розвиток на всіх рівнях (знання, розуміння, застосування, оцінка). З методикою застосування інтерактивних технологій студенти

ознайомлюються під час проведення навчальних тренінгів задля професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. У педагогічному фаховому коледжі розроблено систему тренінгових занять, які передбачають ознайомлення студентів із Концепцією Нової української школи, принципами Державного стандарту початкової освіти, формування вмінь застосування діяльнісного підходу під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ», ознайомлення з інноваційними технологіями в процесі формування природничої компетентності в молодших школярів.

Проведення навчальних тренінгів як групової форми організації активного навчання студентів дає змогу максимально залучати їх до аналітичної роботи, пов'язуючи теорію та практику, сприяє підвищенню в них інтересу та мотивації, активізації їх розумової діяльності.

Лабораторно-практичний етап характеризується формуванням готовності майбутніх учителів початкових класів до організації та проведення уроків «Я досліджую світ». Тематика практичних занять дає змогу студентам удосконалити, розширити, закріпити та навчитися творчо відтворювати здобуті теоретичні знання щодо формування природничих понять у молодших школярів. На лабораторних заняттях студенти здійснюють наукове обґрунтування навчальної програми з освітньої галузі «Природознавство» та підручників «Я досліджую світ»; розробляють календарне планування уроків «Я досліджую світ»; вчатьсЯ добирати ефективні методи та засоби навчання, ураховуючи тему та мету уроків; розробляють розгорнуті конспекти уроків із природознавства; здобувають знання щодо інноваційних підходів викладання в початковій школі (особистісно орієнтовані, ігрові, проєктні технології, інформаційно-комунікаційні засоби, індивідуальна та колективна форми діяльності, інтерактивні вправи, дослідницькі практикуми, мініпроєкти, творчі проєкти, демонстраційні досліди, проблемний підхід).

8.3. Практика – одна з найважливіших компонентів системи професійної підготовки майбутнього фахівця

Практика є сполучною ланкою між теоретичним навчанням студента і його майбутньою самостійною діяльністю. Належну роль у формуванні природознавчих компетентностей у майбутніх учителів початкових класів

відіграє навчально-польова практика з навчальної дисципліни "Основи природознавства", яка сприяє практичному закріпленню теоретичних знань, здобутих під час вивчення курсу, реалізує поєднання вивчення природи з практичною діяльністю, формує бережливе ставлення до довкілля. Метою навчально-польової практики з природознавства та краєзнавства є: поглиблення і розширення знань студентів, здобутих студентами в процесі вивчення теоретичного курсу та творче використання цих знань на практиці; озброєння вміннями і навичками проведення спостережень у природі, збирання й опрацювання природничого матеріалу; підготовка майбутніх фахівців до організації і проведення екскурсій у природу; виховання в студентів бережливого ставлення до природи рідного краю та ознайомлення їх із прийомами та методами природоохоронної діяльності.

Навчально-польова практика з природознавства та краєзнавства – обов'язкова ланка навчального процесу в системі вищої освіти природничо-наукового напрямку. Її ключовими завдання є розвиток цілісного наукового мислення, згідно із сучасною природничою концепцією, про взаємозв'язки організації всіх компонентів природи, про залежність господарської діяльності людини від навколишнього природного середовища та про антропогенний вплив на середовище; закріплення теоретичних знань, здобутих студентами під час аудиторних занять з «Основ природознавства»; вивчення і розпізнавання природного біорізноманіття з урахуванням впливу місцевих умов; випрацювання навичок ведення спостережень за природними процесами і явищами; освоєння методик проведення польових досліджень; оволодіння вміннями і навичками, необхідними для ведення самостійної дослідницької роботи з природними об'єктами.

Невід'ємним складником освітнього процесу з «Методики навчання природничої освітньої галузі» є педагогічна практика. Вона забезпечує поєднання теоретичної підготовки майбутніх учителів з їх практичною діяльністю в навчальних закладах, сприяє формуванню творчого ставлення майбутнього фахівця до педагогічної діяльності та визначає ступінь його професійної придатності і рівень педагогічної спрямованості. Діяльність студентів у період педагогічної практики є аналогом професійної діяльності вчителя, що здійснюється за реальних умов роботи навчально-виховних закладів. Студенти мають можливість відчувати себе на майбутньому робочому місці вчителя, закріпили набуті в коледжі теоретичні знання у вигляді

практичних навичок, здобути певний досвід роботи в педагогічному колективі та показати свій рівень теоретичної підготовки, застосовувати знання шкільних програм і підручників для організації і здійснення навчально-пізнавального процесу школярів, уміння використовувати інноваційні та інформаційно-комунікативні технології навчання, опанувати сучасні педагогічні технології навчання та передовий педагогічний досвід учителів загальноосвітніх шкіл міста та області. Завданням цієї практики є ознайомлення студентів зі специфікою

майбутньої професії, здобуття первинних професійних умінь і навичок із фахових дисциплін («Основи природознавства», «Методика навчання природничої освітньої галузі» та ін.). Студенти опановують практичні навички роботи з методичною та науковою літературою, формують уміння підготовки та проведення уроків різних типів з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі, за керівництва викладача-методиста вчаться оптимально добирати, поєднувати та узгоджувати методи, засоби і форми навчання з природознавства, добирати навчальний матеріал відповідно до завдань уроку та психолого-педагогічних особливостей молодших школярів. Формування професійної компетентності студентів у процесі педагогічної практики залежить від створення системи практичної підготовки та організації педагогічної практики відповідно до змісту та завдань підготовки майбутніх учителів освітньої галузі «Природознавство».

8.4. Навчально-дослідницька робота в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів

Навчально-дослідницька робота в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів має велике значення як чинник формування особистості майбутнього педагога, оскільки пізнавальна діяльність студентів коледжу опирається на самостійну, близьку до дослідницької діяльності. Навчально-дослідницька робота в навчальному процесі з природознавства проводиться задля стимулювання й зацікавленості студентів у результатах навчання та об'єктивної оцінки знань із методики природознавства; здійснюється самоконтроль та перевірка власних знань. Студенти самостійно складають методичну папку, яка вміщує навчально-методичний матеріал до

уроків «Я досліджую світ», готують власне портфоліо.

Традиційно протягом уже багатьох років у Коломийському педагогічному фаховому коледжі Івано-Франківської обласної ради відбувається конкурс педагогічної майстерності з методики викладання природничої освітньої галузі, у якому беруть участь студенти-третьокурсники. Підготовка до нього – це творчість студентів, усе те, що вони здобули в процесі теоретичного навчання, під час практичних та лабораторних занять, вони мають можливість утілити саме під час цього дійства. Зазвичай конкурсні уроки відрізняються методичною та педагогічною грамотністю, артистичністю, творчістю. Для студентів це школа педагогічної майстерності. Фінал конкурсу – справжнє свято, яке залишає незабутній слід у пам'яті майбутніх учителів початкової школи. Органічне вплетення науково-дослідницької роботи студентів у навчальний процес сприяє глибокому оволодінню ними програмовим матеріалом, удосконаленню їхньої професійної підготовки, забезпечує залучення до наукової творчості, значно підвищує рівень студентських наукових робіт. Так, до прикладу, студенти коледжу беруть участь у щорічних наукових конференціях, які відбуваються в закладі вищої освіти, а також у всеукраїнських наукових форумах, де виступають зі змістовними й актуальними доповідями («Використання кімнатних рослин на уроках «Я досліджую світ» у початковій школі», «Формування елементарних метеорологічних уявлень та понять на уроках «Я досліджую світ» у початкових класах», «Формування елементарних астрономічних уявлень і понять на уроках «Я досліджую світ» у початкових класах», «Проектне навчання молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» та ін.). Ці та інші форми навчання забезпечують успішність фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Висновки

Сьогодні актуалізується проблема формування професійних компетенцій та становлення творчої особистості майбутнього вчителя початкової школи. Саме вчителі-початківці закладають основи природознавчої компетентності учнів і забезпечують формування тих понять і уявлень, які в процесі подальшого навчання слугуватимуть базою для вивчення предметів природничо-наукової підготовки (біологія, хімія, географія, фізика, астрономія). Важливим напрямом підготовки вчителя початкової школи за умов педагогічного фахового коледжу є теоретична та методологічна основи педагогічної освіти. Формування природознавчої компетентності майбутнього вчителя здійснюється в процесі вивчення природничих дисциплін, зокрема «Основ природознавства», «Методики навчання природничої освітньої галузі» та інших предметів. З-поміж ключових завдань професійної підготовки студентів – забезпечення належного рівня теоретичних знань із методики викладання освітньої галузі «Природознавство»; розвиток практично-методичних умінь; оволодіння вміннями правильно добирати методи, прийоми та засоби навчання в процесі розробки планів-конспектів уроків природознавства; формування педагогічних навичок до організації та керування процесом навчання на уроках природознавства та ін. Під час вивчення цих курсів підготовка майбутніх учителів початкових класів здійснюється через три етапи: теоретичний, лабораторно-практичний, навчально-дослідницький. Отже, майбутньому вчителю початкових класів необхідно мати теоретичні знання та практичні вміння і навички; знати зміст програм та підручників «Я досліджую світ» (1-4 класи); володіти інноваційними підходами; знати сутність та методику застосування нових технологій у навчальному процесі під час формування природничих понять у молодших школярів тощо.

KAPITEL 9 / CHAPTER 9⁹

DIDACTIC COMPETENCE AS A NECESSARY COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-12-02-015

Вступ

В умовах становлення нової української школи (НУШ), основні нормативно-правові документи виносять на повістку дня закладів вищої освіти (ЗВО) України проблему – забезпечити підвищення якості підготовки педагогічних кадрів, у тому числі й майбутніх учителів фізичної культури.

У контексті піднятої проблеми викликають інтерес матеріали наукових досліджень в галузі педагогіки (В.А.Адольф, 1998;В.І.Бондар, 1999; В.М. Введенський,2003; В.Г. Вишинська, 2006; С.І.Якименко, 2011), а також фізичної культури (Б.М.Шиян, В.Г.Папуша, 2005; С.І. Присяжнюк, В.В.Краснов, 2007; О.М.Худолій, 2007; В.І.Ареф'єв,2011), які актуалізують потребу формування в студентів стійкої дидактичної компетентності, як передумови реалізації здобутих теоретичних знань, умінь з професійно-зорієнтованих дисциплін у практичній діяльності та служать добрим мотивуючим чинником до майбутньої професійної діяльності [7, 29, 33, 35].

Дидактика і фізична культура є важливими складовими педагогічної науки, що на даний час знаходиться у постійному розвитку: оновлюються оригінальними концептуальними ідеями й змістом навчальних програм; методиками і технологіями, новими підходами до викладання шкільного курсу «Фізична культура», що напрацьовується креативними вчителями-практиками, педагогами-новаторами. Усе це за дослідженнями вчених вимагає піднесення на якісно новий рівень освітній процес у навчальних закладах різного рівня акредитації відповідно до соціального замовлення та вимог сучасного суспільства (Н.М. Білик, 2004; О.М. Снігур, 2005; С.І. Якименко, 2011; Н.О. Земська, 2012; Я.Ф. Остафійчук, 2014) [16, 25, 30].

Окрім вище висвітленого, у цих умовах все більшого значення набуває компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх фахівців, що на загальноприйнятій наукову думку, має здійснюватися через оновлення змісту освіти на між предметних інтеграційних засадах і забезпечувати формування

⁹Authors: Tkachivska Inna Mykhailivna

теоретичних знань у взаємозв'язку з формуванням практичних професійних умінь з опорою на дидактичні засади [3, 4, 11, 34].

Адже педагог-професіонал – це не просто дипломований фахівець, чий документ про освіту підтверджує одержання відповідної професії. На думку вчених він повинен добре володіти професійними знаннями з фахових дисциплін, а також дидактичними засадами педагогічної освіти, що дасть йому можливість на належному рівні забезпечити навчально-виховний процес в умовах сучасної школи. [4, 7, 19]. Разом з тим, формування дидактичної компетентності на інтеграційних засадах, на нашу думку, створить сприятливе рефлексивне середовище, а якому студент матиме можливість співвіднести свої уявлення про професію вчителя фізичної культури із вимогами, які ставляться до неї та переорієнтувати особистісний навчальний процес на досягнення відповідної цілі, скоординувавши власне професійне становлення.

Усе вище висвітлене, зобов'язує викладачів ЗВО до пошуків оптимізації дидактичних моделей, оновлення навчальних програм, розроблення навчально-методичних матеріалів, спроможних забезпечити належну підготовку педагогічних кадрів відповідно до вимог сьогодення. Це все засвідчує про актуальність та практичну значущість піднятої проблеми.

Мета досліджень: поточнити сутність поняття «дидактична компетентність», розробити її схематичну модель, змістове забезпечення та шляхи їх реалізації у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури.

Результати дослідження

9.1. Стан дослідження проблеми

Вивчення та аналіз відповідних наукових джерел, наші спостереження за професійною діяльністю учителів фізичної культури, а також студентів під час навчальної педагогічної практики переконливо доводять, що в обох категоріях спостерігається недостатній рівень володіння дидактичними засобами , а саме:

- обмежена обізнаність з вимогами основних концептуальних положень нормативно-директивних документів з фізичного виховання та шляхами їх реалізації у практиці шкільного курсу «Фізична культура» (мета, завдання, засоби, форми, способи переконання учнів щодо потреби бережливого

ставлення як до власного здоров'я так і здоров'я інших людей, утвердження пріоритетів здорового способу життя) [12, 15, 18, 22];

-у навчанні учнів теоретичних знань, практичних умінь з основних навчальних модулів та розвиток на цій основі пізнавального інтересу, свідомого прагнення до фізичного самовдосконалення (повідомлення нового матеріалу, розучування, закріплення та використання учнями рухової активності у повсякденному житті, контроль та самоконтроль за якістю знань, умінь і навичок; дидактичне тестування) [2, 3, 25, 27];

-не вдається студентам та вчителям-практикам сформувати в школярів уміння і навички, здатність свідомо і вміло виконувати фізичні вправи (доведено до автоматизму) та використовувати їх у повсякденному житті як чинника зміцнення здоров'я, утвердження пріоритетів здорового способу життя [18, 32];

-спостерігається недостатня обізнаність студентів щодо практичної реалізації дидактичних принципів в процесі фізичного виховання школярів: науковості, свідомості і активності; систематичності і послідовності; доступності; міцності засвоєння знань; диференційованого й індивідуального підходу; емоційності та нетрадиційності навчання, а також реалізації національної ідеї [26, 27, 30];

- бажає бути кращою як учителів фізичної культури так і студентів обізнаність з різноманітністю методів, що за нашими спостереженнями в основному зводяться до двох евристичних – бесіда і акроматичний метод (пояснення, розповідь, інструктаж, подача команд) і далеко від досконалості використання практичних методів (розучування вправ по частинах, цілісно, де рідко виправляються помилки); недостатньо приділяється уваги ігровому змагальному методу (створює сприятливі умови для формування в учнів почуття колективізму, ініціативи, свідомої дисципліни); використання методів інтерактивного навчання) [4, 11, 20];

- не вміють студенти використовувати під час педагогічної практики методи стимулювання пізнавальної діяльності, контролю і самоконтролю, а також методів формування мотивів, які спонукають школярів до активної рухової діяльності [7, 19];

- відсутні чіткі розуміння сутності понять «форми занять», слабо орієнтуються в їх особливостях та різновидах (оздоровчі форми у режимі навчального дня; навчальні форми, форми позакласних занять), а також бажає

бути кращою обізнаність із засобами навчання. Спостерігається часте підмінення цих понять хоча у дидактиці вони мають конкретне визначення та виконують різні цілі [3, 7. 24].

Усе вище висвітлене, на нашу думку, зумовлено відсутністю ефективного механізму формування феномену дидактичної компетентності майбутніх вчителів фізичної культури. При цьому, цілком погоджуємося з позицією значної частини вчених, що у педагогічному ЗВО фундаментальною має бути педагогічна підготовка, спроможна забезпечити формування професійної культури майбутнього вчителя, враховуючи специфіку майбутньої професійної діяльності [11, 12, 30, 33, 35]. При цьому актуалізується потреба міжпредметної інтеграції з фаховими дисциплінами, що виступають засобами педагогічної діяльності, якими студент випускник повинен вміло користуватися [2, 20, 24].

9.2. Стан сформованості дидактичної компетентності майбутніх учителів фізичної культури

Виходячи з вище сказаного спробуємо з'ясувати чим наповнений зміст навчальної дисципліни «Педагогіка», та виявити до неї інтерес студентів. З цією метою проведено ґрунтовний аналіз та осмислення матеріалів наукових досліджень Н.В. Волкової(2001), Н. М. Білик (2004), Н. В. Гузій (2004). Вони дали підставу погодитись з думкою В. І. Бондаря (1999), В. А. Болотової (2001) про те, що знання з педагогічного курсу, які студенти здобувають у сучасному ЗВО носять інформаційний зміст, збагачують теоретичну обізнаність та розширюють їх пізнавальний кругозір. Однак ця проінформованість не розкриває шляхів її реалізації на практиці, а тому мало придатна для використання у професійній діяльності, а в нашому випадку, під час викладання шкільного курсу «Фізична культура».

Ця версія підтверджується у свідченнях студентів. З їх слів випливає, що у змісті сучасної навчальної дисципліни з педагогіки традиційно переважає теоретична складова, яка викладається нудно, не цікаво. При цьому часто використовується багатослівний стиль, має місце перенасиченість понятійним апаратом а також авторитарністю «так треба», «потрібно». Одночасно, за свідченням студентів, не пояснюється при яких умовах можна використовувати подану інформацію. Студенти відкрито признаються, що не

люблять педагогіку, бо не бачать можливості її використання у своїй професійній діяльності. На їх думку було б багато корисніше якби ця навчальна дисципліна викладалась на інтеграційних засадах, тобто з врахуванням специфіки професійної діяльності.

На думку значної частини вчених основна причина зниження інтересу до навчальної дисципліни «Педагогіка» полягає в тому, що на сьогоднішній день мають місце недоліки у змісті та характері викладання основних педагогічних положень, де спостерігаються дві крайності [7, 19, 29, 33, 35].

Так, в одних випадках викладачі прагнуть до використання суто науково-теоретичної подачі студентам основних педагогічних положень, в іншому випадку зводять педагогічні засади до рекомендаційного характеру , позбавляючи теоретичного обґрунтування [34].

На наш погляд, причиною такого стану є ізоляція педагогіки від профільних професійно-зорієнтованих дисциплін, а також нехтування парадигмальними змінами, що характерні для сучасної педагогіки які супроводжуються зародженням нових форм навчання: навчання дією, навчання на ситуаціях, на основі театральних, діяльнісно-ігрових технологій.

На жаль, на даний час вони не увійшли у практику педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Нерідко приходить спостерігати парадоксальну ситуацію, де викладачі будучи найбільш обізнаними в галузі різних дидактичних теорій та технологій, на практиці використовують найбільш примітивні форми та методи викладацької діяльності що підтверджують у своїх дослідженнях Л.Г.Карпов (2004) та Н. Кічук (1993). Разом з цим про це засвідчують дані проведення нами опитування серед студентів факультету фізичного виховання і спорту, які заявили, що найбільш популярними у роботі викладачів педагогіки є традиційні лекції (65,3%), рідше евристичні бесіди (22,3%), не набрали популярності у використанні ділові або імітаційні ігри, інтерактивні методики (8,3%), а також інформаційні технології з комп'ютерною підтримкою (4.7%).

9.3. Модель дидактичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури

Виходячи з вище сказаного та аналізу наукових праць К, Юр'єва (2004), В.Г.Вишневської (2006), Усїймбаєвої (2006), С.І. Якименко (2011) та ін. де компетентність розглядається як готовність до реалізації здобутих професійно-зорієнтованих знань, умінь, у професійній діяльності, було розроблено модель дидактичної компетентності майбутнього учителя фізичної культури, що складається з трьох компонентів: мотиваційно-інформаційний, пізнавально-змістовий, технологічний (рис. 1).

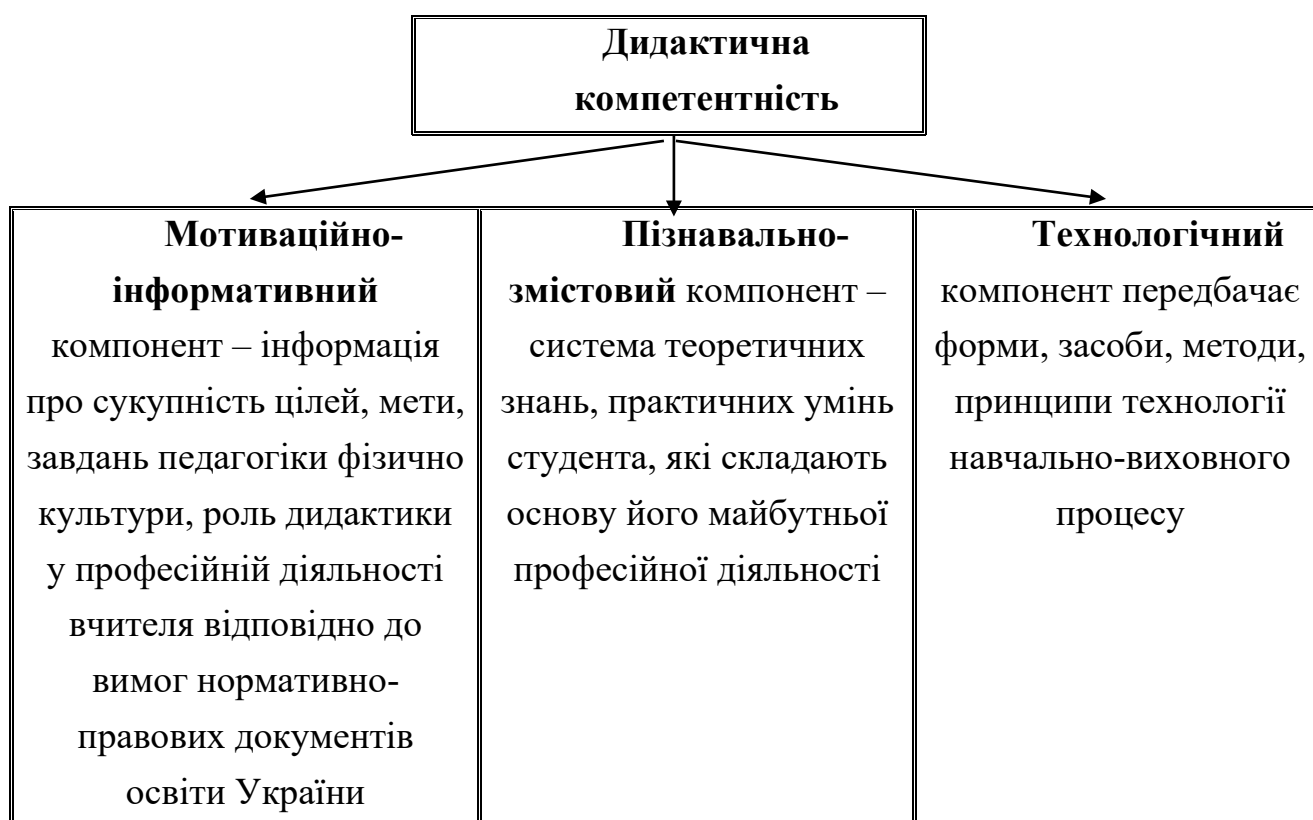

Рис. 1 - Модель дидактичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури

Розроблена модель дидактичної компетентності з її змістовим наповненням реалізується під час викладання навчальної дисципліни «Педагогіка фізичної культури з основами дидактики».

Висновки

Дидактична компетентність майбутнього учителя фізичної культури є важливою складовою його професійної готовності, що забезпечує на особистісному рівні його самоорганізацію відповідно до професійних вимог і дає можливість фахово здійснювати педагогічну діяльність у системі фізичного виховання навчального закладу.

Формування дидактичної діяльності можливе за умови реалізації структурних змістових компонентів (емоційно-інформаційний, пізнавально-змістовий, технологічний) на засадах між предметної інтеграції з професійно - зорієнтованими дисциплінами та широким використанням інноваційних методів навчання, що створюють сприятливе інформаційно-діяльнісне педагогічне середовище, в якому пробуджується інтерес до педагогічної дидактики та розвиваються рефлексивні здібності.

Перспективою з досліджуваного питання, на нашу думку, є подальша розробка дидактичних матеріалів у контексті змісту і структури дидактичної компетентності майбутнього учителя фізичної культури та сучасних корекційно-освітніх способів впливу на нього.

KAPITEL 10 / CHAPTER 10¹⁰

FORMATION OF PEDAGOGICAL KNOWLEDGE OF FUTURE TEACHERS USING LITERATURE

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-12-02-016

Вступ

Педагогічна реальність диктує зміну поглядів на зміст і особливості освіти та компетенції, якими повинен оволодіти майбутній учитель з урахуванням завдань школи в площині осмислення змістових характеристик навчання–виховання–розвитку школярів. Вивченню та упровадженню тенденцій розвитку педагогічних ідей і просвітницької діяльності українських письменників Західної України кінця XVIII – у 30-ті роки XX ст. можуть сприяти результати нашого дослідження, які вже пройшли певну апробацію в процесі організації навчальної роботи зі студентами педагогічних спеціальностей. Вивчення творчої спадщини українських письменників Західної України кінця XVIII ст. – першої третини XX століття сприяє активному становленню й самореалізації здобувача вищої освіти в сучасному світі; вихованню національно свідомого громадянина України; формуванню і утвердження гуманістичного світогляду особистості, національних і загальнолюдських цінностей; зацікавленню художнім твором як явищем мистецтва слова, специфічним інструментом пізнання світу і себе в ньому; підвищенню рівня загальної освіченості, ознайомленню українського студентства, учнівства, освітян з творчістю маловідомих постатей письменників-педагогів, чиї твори можуть посісти гідне місце в сучасних читанках, букварях, хрестоматіях та іншій навчальній та довідниковій літературі; формуванню читацької культури, розвитку естетичного смаку, умінню розрізняти явища справжньої класичної та масової культури; формуванню стійкого інтересу до української літератури як вагомого духовного спадку народу, повноцінного оригінального мистецтва, як важливого чинника формування національно-свідомої особистості, громадянина-державника; формуванню гуманістичного світогляду, духовно багатой особистості, з високими загальнолюдськими морально-етичними орієнтирами; вивченню української літератури в національному та світовому культурологічному контекстах, у міжпредметних зв'язках; розвитку творчих і комунікативних здібностей, самостійного і критичного мислення, уміння

¹⁰ *Authors: Bagriy Maria Antonivna, Skydanchuk Olena Mykhailivna*

аргументовано доводити власну думку; розвитку навичок самоосвіти, бажання і спроможності вчитися протягом життя.

10.1. Освітньо-виховна тематика в літературі

У західноукраїнській літературі першої третини ХХ ст. актуалізується освітньо-виховна та історична тематика: у такий спосіб літератори-педагоги прагнули показати нескореність українства, незборимість національного «Я», а також підняти дух нації, яка програла визвольні змагання 1918-1920 рр., так і не зумівши реалізувати віковічну мрію «злуки з Великою Україною». Закономірно з'являються в літературі культи героїв Крут, героїв Базару, Січових стрільців, героїв боїв за Маківку, українського козацтва, Івана Мазепи, Т. Шевченка, Лесі Українки, а також культи рідної освіти та рідної книжки, просвіти, українця, фізично здорового, духовного багатого, речника антиалкогольного руху, поступового сільського господаря та сільської господині, які не тільки дбають про раціональне господарювання, а сповідують принцип «свій до свого по своє», що приведе в майбутньому до економічної та політичної незалежності української держави, культ нової генерації освічених хліборобів, які, використовуючи новітні методи господарювання, на основі здобутих знань, загальної культури зможуть «поступово» (ефективно) господарювати, стати не тільки заможними людьми, а й активними громадськими діячами, що поведуть за собою інших, культ нової плеяди кооператорів, які, як і сільські господарі, дбатимуть не тільки про власний матеріальний добробут, бізнес, а й розбудовуватимуть національний економічний механізм, культ матері-жінки-патріотки, національно-свідомої, активної українки, яка дбає про належне національне виховання дітей, та ін. Цими темами західноукраїнська література й вирізнялася з-поміж європейських літератур «державних народів» та, безумовно, і від української радянської літератури.

Українські письменники, педагоги, священики, громадські діячі, просвітяни, лікарі, «поступові» сільські господарі, свідоме юнацтво за досліджуваного періоду активно друкували художні, публіцистичні, наукові твори, присвячені проблемам здоров'язбереження дітей та дорослих. Цим засвідчуємо появу такого оригінального явища в українському письменстві та українській педагогіці, як антиалкогольна художня та публіцистична

література, професійна та самодіяльна, коли все свідоме українство включилося в антиалкогольний рух. Українські письменники і педагоги створюють спеціальні твори, метою яких було сформувати навички здоров'язбереження в дітей та дорослих, антиалкогольне просвітництво тощо. За прикладом таких авторитетних авторів, як А.Волошин, К.Малицька, С.Парфанович, Марійка Підгірянка, Ю. Шкрумеляк, І. Франко, Ю.Федькович та десятків інших, пробують себе на літературній ниві в цій тематиці пересічні українці, менш чи більш обдаровані, відбуваються як самодіяльні поети та прозаїки, драматурги, автори «антиалкогольних сценек».

Золотим фондом української літератури здоров'язбережувального спрямування, зокрема гігієнічного, який особливо актуалізувався за сьогоденних умов, доби світової пандемії коронавірусу, коли тяжка недуга щодня забирає тисячі людських життів у всіх куточках земної кулі, і однією з причин цього є низький рівень гігієнічних знань і навичок дітей та дорослих, профілактики поширення інфекційних хвороб, запобігання таким недугам, неготовність сьогоденного суспільства до випробувань через низький рівень «гігієнічного освідомлення», є літературні твори для дітей та сімейного читання письменників Західної України, яких можемо назвати «гігієністами». Саме вони започаткували літературні твори на гігієнічно-просвітницьку тематику, що їх діти чули вже змалечку, у родині, їх легко запам'ятовувала малеча, відтак у школі діти зустрічали ці та інші твори подібного змісту на сторінках читанок, на шпальтах української дитячої періодици тощо. Отже, творилося відповідне родинне, шкільне та позашкільне здоров'язбережувальне середовище, провідне місце в якому посіла художня література для дітей. Іванна Блажкевич (збірка «Мила книжечка» та ін.), Марійка Підгірянка, Юрій Шкрумеляк (класичний твір «Юрза-Мурза»), Костянтина Малицька, Володимира Жуковецька, Антін Лотоцький, Ольга Дучимінська, Уляна Кравченко та ін. змалечку формували гігієнічну свідомість маленьких українців, а окремі твори, як, до прикладу, «Юрза-Мурза», «Чистенький і Юрзи-Мурзи», «Чистий котик», «Юрко, Жмурко і Хмурко», «Котик», «Наша хатка», «Чистенька Галя», «Дівчатам», «То не рожа, ой, то не калина», «Грайтеся, дівчатка», «Гагілка» та ін. стали настільки улюбленими в середовищі дітей та дорослих, що, як народна творчість, передавалися з уст в уста, формували в дітей та їхніх батьків гігієнічну свідомість: важливість набуття гігієнічних навичок (дотримання особистої гігієни, побутової гігієни (оселі), дотримання гігієни в докільлі, у школі, гігієни

харчування), важливість фізичного здоров'я, а також таких складників здоров'язбереження, як психічне та духовне здоров'я, неприпустимість шкідливих звичок (уживання алкоголю, тютюнопаління).

10.2. Література для дітей

Літературу для дітей розглядаємо як компонент української художньої літератури; окремий специфічний вияв західноукраїнського літературного процесу; ефективний художній засіб сприйняття дійсності; відносно окреме середовище, що створює умови для формування і становлення юної особистості на різних етапах її розвитку.

Саме в літературі для тісно поєднані принципи педагогіки і літературного мистецтва, урахування законів психології і педагогіки у формуванні художніх образів; ліризму, стильових ознак побудови творів, динамізму сюжетних ліній, характеру й емоційності мови. Важливою особливістю дитячої літератури стала її вікова й відповідно до неї жанрова, тематична градація, що було притаманно і літературному процесу досліджуваного періоду. Центральною постаттю творів є діти. Авторами творів для дітей кінця XIX – початку XX ст. здебільшого виступають не лише письменники, які займалися педагогічною діяльністю, а й учителі-практики [2]. Перші зразки дитячої літератури (в її сучасному трактуванні) пов'язуємо з появою читанки М. Шашкевича (укладена 1836 р., видана 1850 р.); букваря «Книжица читальная для начинающих» (1847) О. Духновича; укладеної ще одним закарпатським літератором і музикантом М. Нодем збірки дитячих пісень «Пам'ять із отпуста добрим дітям» (1851) та ін. [1]. Наприкінці XIX ст., окрім читанок, азбук, букварів, з'являються казки, вірші, оповідання, повісті, відтак художні нариси і науково-популярні праці.

Позаяк чимало письменників Західної України за фахом були вчителями, а питання українського шкільництва, національної освіти і виховання постійно актуалізувалися в культурному житті українства XIX – першої третини XX ст., їхні творчі напрацювання надзвичайно багатий на освітянську образосферу. Ключовою темою поруч з іншими дотичними до неї в їхній творчості є тема вчителя, його іміджу, вона бере початок від І. Франка, який стояв біля витоків процесу педагогічного образотворення в українській літературі. Плідними в цьому сенсі є творчі здобутки К. Малицької, О. Дучимінської, Уляни

Кравченко, Олени Пчілки, Лесі Українки, О. Кобилянської, М. Божук, Є. Ярошинської, К. Гриневичевої, Марійки Підгірянки, В. Жуковецької (Вільшанської) та ін., які стали найпродуктивнішими генераторами художнього осмислення іміджу вчителя, оскільки практично всі жінки-письменниці (за невеликим винятком) працювали в народних школах Галичини, Буковини, Закарпаття, добре знали освітні проблеми та відображали їх у своїх творах, помітний відсоток яких має автобіографічний характер.

На початку ХХ ст. основи виховання різними теоретиками трактувалися не тільки з позиції філософської чи культурознавчої думки. Передусім ураховувалося становище суспільства, а також різних галузей науки: біології, психології, соціології, філософії, культурології, релігієзнавства тощо. Ці теорії переконують, що тільки в пізнанні справжньої людської природи можна здобути основи для формування особистості та знайти найефективніші методи виховання. Саме тому важливою тенденцією розвитку педагогічної науки в цей період визначено її розвиток на фундаменті психології. Тому в більшості творів про дітей і для дітей західноукраїнські письменники простежують особливості характеру, акцентують на вчинках героїв, виокремлюють характерні риси, актуалізують культ народного героя, окреслюють ідеал, який слугуватиме взірцем для формування національного характеру юного українця (творчість М.Підгірянки, О.Цегельської, Ю.Шкрумеляка, А.Лотоцького, А.Волошина, В.Жуковецької, І.Блажкевич, К.Малицької, У.Кравченко, К.Гриневичевої, М.Божук та ін.).

10.3. Література як джерело історичних знань

Літературна спадщина письменників-педагогів досліджуваного періоду, які працювали у школах Галичини, Буковини, Волині та Закарпаття, є джерелом інформації про розвиток шкільництва та становище вчителя в зазначений історичний період. Розбудова освітньо-виховної справи досліджуваного періоду вимагало ініціативних, відданих своїй справі людей, які б узяли керівництво цим процесом до своїх рук, і засобів, що забезпечили б виконання поставлених завдань.

Мабуть, жоден інший пласт літератури не зазнав такого забуття, таврування в офіційній радянській літературі, як література українського

січового стрілецтва. Понад 100 поетичних творів, які в Західній Україні виконувалися і жили з-поміж народу і за доби тоталітарного режиму другої половини ХХ ст., були брутально викреслені з української літературної скарбниці, а її автори тавровані як буржуазні націоналісти та вороги народу. До прикладу, написаний ще 1914 р. вірш-пісня «Ой у лузі червона калина похилилася» С. Чарнецького [4] став поетичним символом національно-визвольної боротьби, швидко покинувши позастрілецьке середовище, умить набув широкого розголосу, з'явився на сторінках численних збірок пісень, ставши свого роду національним гімном українства, розлетівся Україною, позаматериковою/діаспорною Україною, увійшовши в духовне життя всього національно-свідомого українства.

У жодній іншій літературі, мабуть, не злилися воедино в одному творі високий героїзм, трагізм, тонкий ліризм, які торкають душу і серце кожного, не залишають байдужими жодного читача, кличуть до боротьби, будять національний дух, утверджують у думці про здобуття вільної соборної української держави, кличуть до самозречення в її ім'я («Кидай неньку стару, кидай любку свою, Бо настала велика потреба»). Творцями цих творів були неординарні, надзвичайно талановиті юнаки, які мали великий природний хист не тільки до письменства, а й до музики (до прикладу, С. Чарнецький, автор пісні «Ой у лузі червона калина похилилася», Левко Лепкий, Роман Купчинський та ін.), композиторської діяльності, тонко відчували мистецтво, тому їхня поезія наспівна, легка, яка сама лягає на музику. І навпаки, композитори-музиканти відбулися як поети (М. Гайворонський та ін.). Так, М.Гайворонський, Л.Лепкий, Р.Купчинський та інші безіменні талановиті юнаки стали поетами-піснярами («Йде січове військо», «Іхав козак на війноньку», «Ой, впав стрілець» Михайла Гайворонського; «Накрила нічка», «Човен хитається», «Як з Бережан до Кадри», «Боже Великий, Творче всесильний», «Мав я раз дівчиноньку чепурненьку», «Не сміє бути в нас страху», «Накрила нічка», «Пиймо, друзі», «Заквітчали дівчатонька», «Засумуй, трембіто», «Зашуміли верби при потоці» та ін. Романа Купчинського тощо [1; 3]). Їхні твори перетворилися в пісенні хіти, на яких у національному дусі виховувалися цілі покоління юнків та дівчат.

Таким чином в українській культурі постало таке унікальне явище, літературний феномен, як стрілецька пісня, якій судилося стати важливою зброєю за українську державність, чинником духовності українства, важливим

виховним засобом не одного покоління дітей та юнацтва.

Мабуть, з огляду на юний вік авторів стрілецьких творів література доби національно-визвольних змагань така різнопланова, різножанрова: від героїчної, маршово-бойові («Ой у лузі червона калина» С.Чарнецького), «Маршують вже повстанці», «Ми йдемо в бій, земля гуде», «Не сміє бути в нас страху Р. Купчинського, «Йде січове військо», «Чи то буря, чи то грім» Богдана Лепкого; «Бо війна війною», «Ой видно село, широке село під горою» Левка Лепкого та ін.), до ліричної (любовної («Ой нагнувся дуб високий» Миколи Голубця, «Синя чічка» Василя Бобинського, «Човен хитається серед води», «Як з Бережан до Кадри січовики манджали» Р. Купчинського; «І снилося з ночі дівчині, що маки в гаю процвітали...», «Колись дівчино мила...», «Ішов відважний гайовий» Левка Лепкого), коліскової («Маєва нічка» Левка Лепкого, «Накрила нічка» Р.Купчинського), «жальної» («Ой там при долині», «Заквітчали дівчатонька», «Ой впав стрілець» Р. Купчинського, «Коли ви вмирили» Михайла Кураха), жартівливої («Гей ви стрільці січовії» Кліма Гутковського, «Бо війна війною, вісьта, вйо!» Левка Лепкого та ін.) [4]. Отже пісенна творчість січових стрільців повинна увійти до скарбниці української класичної поезії, а також до шкільних та університетських хрестоматій з української літератури.

До просвітницької та історичної тематики зверталася Катря Гриневичева – письменниця, педагог, громадсько-просвітницький діяч, діячка жіночого руху (в минулому лідерка Союзу Українок у Львові), видавець, редактор. Так, у 1909 році за дорученням «Просвіти» вона почала редагувати дитячий журнал «Дзвінок», який став настільною книгою для сімейного читання, дітей та молоді не лише Західної України, а й Наддніпрянщини. Уже тоді на сторінках журналу молодий письменник друкує історичні повісті «Перед похороном князя Романа», «Ярослав Осмомисл», «Княжичі». Катря Гриневичева належить до когорти письменників, які писали для дітей і про дітей. Її перша збірка «Легенди та оповідання» (1906) присвячена тяжкому життю дітей бідняків. Проте авторка не обмежується описом безпросвітної буття дітей, а й з великим психологізмом аналізує їхні дії, вчинки, характери, з неприхованою симпатією до своїх маленьких героїв. Будучи народною вчителькою, маючи трьох дітей, походила з багатодітної родини (у батька Василя Банаха було семеро дітей [3]), письменниця добре знала душу дитини, чисту, добру, чуйну, її психологію. Учителька Катря Гриневичева усвідомлювала важливість вибору

літератури для читання, значення книги в житті дитини, тому дбала про розширення кола читання, прагнула зробити книгу пізнавальною. Тому тексти її творів для дітей написані так, щоб пробуджувати в душі патріотичні почуття, національну свідомість, плекати християнські чесноти.

Висновки

Необхідними умовами, що завжди визначали самобутність нації, є її історична пам'ять, мова, культура. Саме ці чинники насамперед рятували українство, яке багато сторіч було поневолене чужинцями, від повної асиміляції. Тому закономірно, що в Західній Україні кінця XVIII – у 30-ті рр. ХХ ст. українські громадські товариства, зокрема «Просвіта», УПТ «Рідна школа» очолили національний рух, узявши на себе місіонерську роль – нести просвітництво в народ, «національно освідомлювати» його. Провідну роль у цьому процесі виконали українські письменники, зокрема педагоги, які активною громадською діяльністю спричинилися до виховання патріотизму, підвищення національної свідомості українства, розбудови рідномовної освіти, поширення українського друкованого слова, поширення здоров'язбережувального руху тощо. Доба початку ХХ ст. – це час створення української дитячої літератури, біля витоків якої стояли Уляна Кравченко, Катря Гриневичева, Марійка Підгірянка, Володимира Жуковецька, Миколая Божук, Костянтина Малицька та інші письменники, які свою педагогічну діяльність тісно пов'язали з літературною творчістю. Вони – автори чудових літературних творів для дітей, що порушили актуальні тогочасні проблеми, які не втратили своєї ваги і за доби новочасної української освіти. Національна ідея, що червоною ниткою проходить через творчість десятків письменників Західної України кінця XIX – початку ХХ ст., увиразнює актуалізацію таких тем, як формування національної гідності, почуття патріотизму, любові до отчого дому, рідного краю, України, виховання любові до Бога, формування одвічних християнських чеснот (добра та милосердя, любові до ближнього), любові та поваги до батьків, старших, однолітків, пошанівок батькам та старшим, утвердження сімейних цінностей, дотримання народних традицій, любові до праці та формування ціннісного ставлення до праці, яка мислиться і як праця для власного народу, любов до природи та всього живого як до

Божого дару. Аналіз життя і діяльності, творчої спадщини письменників Західної України уможлиблює висновок, що громадянська свідомість, патріотизм, відданість інтересам народу властиві передовсім самим авторам. Через цікаві сюжети, яскраві художні образи, зокрема образи дітей-однолітків, автори доносили до читацької аудиторії дітей та дорослих ці ідеї. Таку літературу відносимо до категорії література виховання. Більшість творів письменників-педагогів за доби їхнього вчителювання були внесені до навчальної літератури народних шкіл – букварів та читанок. Значна частина представників генерації жінок-письменниць поєднували основу професійну педагогічну працю як учителі сільських шкіл, викладачі гімназій і університетів із активною літературною діяльністю, тому їхня життєтворчість, окрім іншого, сьогодні може слугувати для студентів – майбутніх учителів – джерелом знань про тенденції розвитку педагогічних ідей і просвітницької діяльності в Україні, проектує перспективний розвиток процесу формування особистості на сучасному етапі. Майбутні педагоги зможуть прилучатися через художню літературу до фундаментальних цінностей, української культури, розширити культурно-пізнавальні інтереси; всебічно духовно збагатитися тощо.

КАПИТЕЛ 11 / CHAPTER 11 ¹¹PSEUDONYMOUS DIACHRONY AND SERIAL DETECTIVE
SYNCHRONY: JOANNE ROWLING AND STEPHEN KING

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-12-02-005

Вступ

Всесвітньо відомі письменники Джоан Роулінг та Стівен Кінг одними з перших підтримали Україну в боротьбі зі світовим злом. Також майже синхронно "мати" Гаррі Поттера та "король жахів" кілька років тому видали свої перші детективи, що перетворилися в їх перші детективні серії, причому Роулінг робить це під псевдонімом Роберт Галбрейт.

Зазначимо, що Кінг теж використовував псевдонім Річард Бахман для окремих творів (з 1977) та навіть планував ним скористатися для першої книги серії.

Означенні процеси серійної детективної синхронії та псевдонімної діахронії тривають (анонсовано шості книги серій), тож дослідження цих процесів є особливо актуальним та необхідним.

Наразі ці серії мають наступний вигляд:

Роберт Галбрейт "Корморан Страйк":

- 1) Кувала зозуля (The Cuckoo's Calling, 2013)
- 2) Шовкопряд (The Silkworm, 2014)
- 3) Кар'єра лиходія (Career of Evil, 2015)
- 4) Убивчий білий (Lethal White, 2018)
- 5) Бентежна кров (Troubled Blood, 2020)
- 6) Чорнильне серце (The Ink Black Heart, початок продажу 30.08.2022).

Стівен Кінг "Білл Ходжес і Холлі Гібні":

- 1) Містер Мерседес (Mr. Mercedes, 2014)
- 2) Що впало, те пропало (Finders Keepers, 2015)
- 3) Кінець зміни (End of Watch, 2016)
- 4) Аутсайдер (The Outsider, 2018)
- 5) Якщо кров тече (If It Bleeds, 2020)
- 6) Холлі (Holly, робоча назва, анонсовано 18.09.2021).

¹¹ Authors: Mitina Lubov Sergiivna

11.1. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Розвідок означених серій наразі вкрай мало, вони стосуються тільки однієї з серій, переважно окремих романів з її складу [1-6]. Загальних досліджень синхронії серій та діакронії псевдонімів їх авторів виявити не вдалося.

З аналізу концептів серійності, синхронії та діакронії відзначимо наступне.

За Фердинандом де Соссюром, "синхронним є все, що стосується статичного аспекту науки; діакронним є все те, що стосується еволюції" [7, с.700]. У літературознавстві виокремлюють два типи історико-літературних систем: діакронні, які "характеризують динаміку літературного процесу в хронологічних масштабах" і синхронні, які "характеризують якість літературного процесу, його естетичну своєрідність" [8, с.4].

Діакронія буквально – наскрізний рух у часі, "еволюція, історичний розвиток системи, явища" [9, с.53], а у літературознавчому вимірі "йдеться про історичне осмислення руху художньої свідомості" [10, с.289]. Синхронія (одночасність), що протиставляється діакронії, розглядається як "збіг кількох процесів і явищ у певному часовому проміжку" [11, с.398].

Серійність слід розглядати, на думку Умберто Еко, як синонім "повторювального мистецтва" з "надзвичайно широким спектром значень", бо наш історичний період – це епоха повторення, в якій "відтворення та повторювання здаються домінуючими у всіх видах художньої творчості". Він бачить серію як "певну ситуацію з обмеженою кількістю незмінних персонажів, навколо яких обертаються другорядні варіюючі персонажі. Ці другорядні персонажі повинні створювати враження, що нова історія відмінна від попередньої, насправді ж наративна інтрига не змінюється" [12].

Наративна структура серії включає постійну (зразок, ядро, серійність, повторення, схема) та змінну (варіація, інновація) складові, причому "серійність та повторення не протистоять інновації". Характерною формою "повторювального мистецтва", або серійності є інтертекстуальний діалог як "феномен, при якому в даному тексті луною відгукуються попередні тексти" [12].

Еко виділяє такі типи серійних персонажів в залежності від їхньої еволюції в детективній серії [12]:

- статичні – "публіці завжди цікаві їх нові пригоди, але їй вже відомо все, що потрібно, про їх психологію, їх звички, їх здібності, їхні моральні

принципи";

- лінійні – персонажі постійно залучаються в "нові пригоди", які означають їх "неминучий рух до смерті";
- петльові – періодичне повернення до різних моментів життя персонажа, які "переглядаються ретельно, щоб знайти в них матеріал для нової оповіді". Тому "цей різновид серії може бути визначений як "петля";
- спіральні – "персонаж наполегливо продовжує грати свою звичайну роль", але з кожним епізодом його характер "стає все більш глибоким та різноманітним".

Розглядаючи естетику серійності Еко наголошує на зміщенні акценту досліджень з "традиційної діалектики зразка та інновації" на "нерозривний вузол "схема-варіація", де варіація становить набагато більший інтерес, ніж схема". При цьому "ми є свідками народження нової естетичної чутливості, одночасно архаїчної та пост-постмодерної". У своїй новій естетиці "серія перестає бути бідним родичем мистецтва, щоб стати художньою формою, здатною задовольнити нову естетичну чутливість", проте для цього "необхідно, щоб наївний адресат першого ступеня зник, поступившись місцем виключно критичному читачеві другого ступеня" [12].

11.2. Псевдонімна діяхронія

Стислі авторські версії етимології псевдонімів, причин їх створення тощо мають наступний вигляд.

Річард Бахман (Стівен Кінг [13-15]):

- 1) ім'я – від Річарда Старка, псевдоніму Дональда Вестлейка (Donald Edwin Westlake, 1933–2008, США, відомий автор детективів);
- 2) прізвище – з назви канадського гурту "Bachman Turner Overdrive";
- 3) роки творчості: 1977–1985;
- 4) причина смерті (1985) – "рак псевдоніму";
- 5) творчий доробок: 7 романів, з яких останні два – "посмертні" видання (1996 і 2007);
- 6) причини створення:
 - бажання присвятити близьким друзям чотири книги та залишити своє прізвище "лише у рядку авторського бланка, де вказується

- правовласник";
- підготовка до друку перших чотирьох романів молодого письменника, що пролежали в шухляді з десятків років;
 - намагання вийти з-під "юпітерів" та "зробити щось не як Стівен Кінг, а як хтось інший";
 - спроба відійти від "жахів", змінити жанр: коли "я пишу реалістичний роман під псевдонімом Річард Бахман, питань ніхто не задає", хоча "мало хто (ха-ха) читає ці книги";
 - пошук сенсу життя, можливості повторити досягнуте, "в моєму випадку, чи зможе Бахман повторити досягнуте мною";
 - створення романів з категорії "звичайних книг": Кінг не хотів, щоб Бахман "випинався", тож "бідоласі не поталанило з самого початку";
- 7) викриття: з моменту першої публікації "до мене надходили листи із запитанням: чи не я Річард Бахман?", на які я "просто брехав". Але після виходу п'ятої книги підозри перевірили у бібліотеці конгресу, де "на авторському бланку одного з романів Річарда Бахмана виявили моє прізвище". З'явилась викривальна стаття, і Бахман "раптово помер у лютому 1985";
- 8) наслідки викриття:
- "книги Річарда Бахмана розкуповувалися погано", поки автором останньої книги "був Бахман, магазини продали двадцять вісім тисяч екземплярів, коли ним став Кінг — обсяг продажів зріс удесятеро";
 - для Кінга "на самій ідеї псевдоніма поставлено тавро", хоча після "смерті" Бахмана його "дружина" випадково знайшла на горищі рукопис одного з невиданих романів, а ще одного — сам Кінг в бібліотечних архівах.

Окремо відзначимо детективні плани Бахмана — Кінга:

1984 — створити "детективний роман "Мізері", який "закине" автора "на орбіту бестселерів" [13]. Цей бестселер вийшов через три роки і мав наступні зміни:

- 1) у зв'язку зі "смертю" Бахмана автором став Кінг;
- 2) жанр роману — психологічний трилер.

2004 — переробити в детектив старий (1973) роман Бахмана, виконаний на "друкарській машинці Olivetti", причому Річард "потім передав машинку

Стівену Кінгу, який використав її для написання "Керрі" [15]. Через три роки вийшов "Блейз" – "посмертний" роман Бахмана, "відновлений" Кінгом, швидше, в жанрі психологічного трилеру, ніж кримінальної драми, хоча доречним можна вважати і "нетиповий детектив з елементами надприродного".

2011 – "я хотів би написати роман Бахмана" про "божевільного приватного детектива" з "безіменного американського міста", де відчувається "темний бік американського життя" [16]. Цей детективний бестселер ("Містер Мерседес") вийшов також через три роки з такими "бахманівськими" особливостями:

- 1) анонсована реінкарнація Бахмана з невідомих причин не відбулася, і автором знову став Кінг;
- 2) роман почав відповідну детективну серію, що триває;
- 3) перші романи серії за стилем є скоріше "бахманівськими", ніж "кінговськими";
- 4) сюжетна лінія другого роману серії є модифікацією структури "Мізері", а можливо, і реалізацією першого детективного задуму Кінга на такій структурі;
- 5) теж можна сказати про третій роман цієї серії і бахманівський "Блейз".

Роберт Галбрейт (Джоан Роулінг) [17-20]:

- 1) ім'я – Роберт:
 - "це одне з моїх улюблених чоловічих імен";
 - "Роберт Ф. Кеннеді – мій герой";
 - "я не використовувала його для жодного з персонажів серії про Гаррі Поттера або роману "Випадкова вакансія";
- 2) прізвище – Галбрейт: Роулінг з дитинства бажала, щоб її звали "Елла Галбрейт", але не знає, звідки воно взялося, бо не пам'ятає, "щоб коли-небудь зустрічала когось із ним";
- 3) стать – чоловіча. Всі публікації письменниці, крім серії про Страйка, виходять під псевдонімом Дж.К. Роулінг (J.K. Rowling). За вимогою першого видавця Гаррі Поттера ім'я авторки необхідно було замінити ініціалами, щоб воно виглядало "ніби чоловічим" та не відлякувало від покупки хлопців, які здебільшого не люблять книги жінок. Оскільки письменниця від народження не мала середнього імені, вона обрала для ініціалів ім'я своєї бабусі Кетлін, що призвело до створення "Дж.К.". А для детективної серії псевдонім став суто чоловічим, бо Роулінг "хотіла якомога далі віддалити від себе свою письменницьку особистість", тож

- "чоловічий псевдонім здався гарною ідеєю";
- 4) роки творчості: з 2013;
 - 5) творчий доробок – 6 романів (на 2022);
 - 6) причини створення – бажання:
 - "повернутися до початку письменницької кар'єри в цьому новому жанрі";
 - "працювати без ажіотажу чи очікувань";
 - "отримувати абсолютно неприкрашені відгуки";
 - займатися переважно роботою, "яка є моєю улюбленою частиною письменницької діяльності";
 - "побачити, наскільки успішним може стати твір досі нікому невідомого автора";
 - 7) викриття. Після дебюту Галбрейта привернули увагу майстерність початківця, надмірна для чоловіка обізнаність у світі жіночої моди, наявність тих же літературного агента, редактора і видавця, що й у Роулінг. Була навіть проведена лінгвістична експертиза, що вивила схожість дебютного роману за рядом ознак з романами "Випадкова вакансія" та "Гаррі Поттер і смертельні реліквії". Сама Роулінг бачила ще одну "підозру" – відомий економіст Дж.К. Галбрейт мав ті ж ініціали, що й її основний псевдонім, та, "на щастя, ніхто так глибоко не дивився на ім'я автора". Але головною причиною викриття став витік інформації з юридичної фірми письменниці до газети "The Sunday Times", де й з'явилась викривальна стаття;
 - 8) наслідки викриття:
 - вже за кілька годин після викриття продажі зросли вдесятеро;
 - період до викриття – "це був фантастичний досвід", але й після нього Роулінг продовжує "писати як Роберт, щоб не відрізнятися від інших авторів і тому, що мені подобається мати іншу особистість";
 - Кінг, шанувальник Роулінг, згадавши своє викриття, відзначив, що "в сучасний час Інтернету" неможливо "довго зберігати таку таємницю". Але "Джоан має рацію в одному – яке задоволення, яке благословення полегшення писати анонімно, просто заради радості. Тепер, коли я це знаю, я не можу дочекатися, щоб прочитати її книгу" [21]. Та Кінг не тільки читав, а й розпочав свою детективну серію.

Псевдоніми Роулінг і Кінга з'явилися майже з сорокарічним інтервалом, але

мають характерні корелюючі ознаки:

- 1) відомі автори спробували вийти з медійного простору та працювати в новому жанрі як початківці;
- 2) псевдоніми мають однакову стать, хоча їх автори – різну;
- 3) зміна жанру відбулась на детективний у Роулінг та у тому числі детективний – у Кінга;
- 4) творчий доробок псевдонімів наразі майже однаковий, відповідно шість та сім романів;
- 5) з моменту першої публікації виникли обґрунтовані підозри щодо справжніх авторів;
- 6) рівень продажів знаходився на дуже низькому рівні;
- 7) викриття справжніх авторів відбулося після відповідної публікації з "біографією" псевдоніма: перша книга Галбрейта та п'ята – Бахмана;
- 8) основною причиною цього розкриття стала інформація про правовласника псевдоніму;
- 9) після викриття рівень продажів зріс у десятки разів;
- 10) створення Галбрейта як автора детективної серії Роулінг майже співпало з наміром Кінга реінкарнувати Бахмана для відповідної детективної серії.

Серед численних відмінностей відзначимо еволюцію псевдонімів після їх розкриття. Бахман помер від "раку псевдоніму", що не завадило з'явитися як двом його "посмертним" романами, так і наміру його творця до реінкарнації. Галбрейт навіть не захворів і продовжує свій вдалий плідний творчий шлях у відкритому тандемі з Роулінг, яка планує для своєї другої особистості перевершити за кількістю творчий доробок Бахмана.

Тож динаміка розвитку розглянутих літературних псевдонімів має ознаки діахронії, а, за умови здійснення згаданих вище планів Кінга, могла набути і ознак синхронії при створенні поточних детективних серій означених авторів. Не випадково обидва псевдоніми пригортають до себе увагу, а Роберт Галбрейт слушно вважається "найкращим актом літературної містифікації з тих пір, як виявилось, що в 1980-х Стівен Кінг писав під псевдонімом Річард Бахман" [19].

11.3. Синхронія серій

Кінг планував розпочати свою детективну серію під псевдонімом Річард Бахман у 2011 [16], майже одночасно з Роулінг [22], хоча, за словами письменниці, "ідея цієї серії прийшла мені в голову ще тоді, коли я працювала над Гаррі Поттером" [23]. Розглянемо хронологію означених серій (табл.1).

Таблиця 1 – Хронологія серій

книга	автор	дата		інтервал (Кінг-Галбрейт), місяців		
		рукопис	першодрук	рукопис- рукопис	рукопис- першодрук	першодрук- першодрук
1	Галбрейт	06.2012	04.04.2013	14	5	14
	Кінг	14.09.2013	03.06.2014			
2	Галбрейт	17.02.2014	19.06.2014	5	1	12
	Кінг	26.07.2014	02.06.2015			
3	Галбрейт	24.04.2015	20.10.2015	4	-2	7
	Кінг	30.08.2015	07.06.2016			
4	Галбрейт	23.03.2018	18.09.2018	-8	-13	-4
	Кінг	07.08.2017	22.05.2018			
5	Галбрейт	03.2020	15.09.2020	-12	-18	-5
	Кінг	13.03.2019	21.04.2020			

Особливості серійної хронології:

- інтервал між датами закінчення рукописів, виходу першодруків і рукописом Кінга та першодруком Галбрейта від максимального випередження останнього на першій книзі серії поступово зменшується з виходом чергових книг та зростає до максимального випередження у Кінга на п'ятій книзі;
- інтервал між завершенням рукопису та першодруком у Галбрейта складає до півроку (за виключенням першої книги з вищезазначених причин), а у Кінга – до року, що збільшує випередження першодруків Галбрейта для перших трьох книг серії і зменшує випередження першодруків Кінга для четвертої і п'ятої книги;
- мінімальні інтервали у перших трьох книг – між рукописом Кінга і

першодруком Галбрейта, у четвертої і п'ятої книги – між першодруками.

Відзначимо локальні фабульно - персонажні кореляції (1 – відповідна книга Галбрейта, 2 – Кінга).

Книга 1:

- детектив знаходиться у стані депресії:
 - 1) приватний детектив, колишній військовий поліцейський;
 - 2) колишній детектив поліції на пенсії;
- злодій ініціює розслідування детективом свого минулого злочину, не розкритого поліцією:
 - 1) особисто;
 - 2) за допомогою листа;
- формується класична пара розслідувачів детектив – помічниця з класичним етапом "знайомство";
- в розслідуванні бере участь приятель детектива – діючий поліцейський детектив;
- детектив має додаткового помічника:
 - 1) друг дитинства з кримінального середовища;
 - 2) знайомий юнак, що мешкає поряд;
- фінальне затримання злодія стає серйозною проблемою для детектива, але помічниця:
 - 1) рятує злодія від вбивства пораненим детективом та викликає останньому швидку;
 - 2) переводить злодія влучним ударом "Веселого Ляпанця" у кому майже відразу після інфаркту в детектива.

Книга 2:

- розслідування пов'язане з вбивством відомого письменника та рукописом його нового роману, який отримує вбивця:
 - 1) злодій підроблює рукопис та розповсюджує його копії;
 - 2) вбивство відбувається 36 років тому; злодій – фанат письменника, який заховує рукопис і потрапляє до в'язниці за інший злочин. Рукопис вже у наш час знаходить школяр, який теж стає фанатом автора. Тож фактично розслідуються поточні злочини, пов'язані з пошуком рукопису першим фанатом після звільнення з в'язниці;
- помічниця стає напарницею приватного детектива:
 - 1) змінює статус з просто секретарки у агентстві;

- 2) детектив і помічниця відкривають детективне агентство;
- назва роману пов'язана з роботою його протагоністів та має кілька значень:
 - 1) в романі "Шовкопряд" детектив провадить слідство, немов шовкопряд плете нитку, а вбитий письменник створює роман з тією ж назвою латиною про своє літературне середовище, представник якого та вбивця цей роман перероблює. Тож у підсумку маємо три романи-шовкопряди та не меншу кількість шовкопрядів-людей;
 - 2) "Finders Keepers" (частина прислів'я "finders keepers, losers weepers") є назвою детективного агентства, створеного протагоністами, але більше асоціюється з рукописом, втраченим одним фанатом автора та знайденим другим. Цілком слушною є назва українського перекладу: "Що впало, то пропало" (або польського "Знайдене не вкрадене"), яка використовується і для назви агентства, хоча за змістом для останнього доречніше виглядає буквально "Шукачі - зберігачі", або "Знаходимо й зберігаємо".

Книга 3:

- антагоніст – серійний вбивця з поліцейського минулого детектива:
 - 1) військовий, якого затримав детектив 15 років тому і який звільнився після 10 років ув'язнення;
 - 2) злодій з першої книги серії, який знаходився в комі п'ять років та якого детектив відвідував у другій книзі, приходить до тями;
- злодій погрожує напарниці та нападає на неї;
- злодія вдається знешкодити за участю означеного вище додаткового помічника;
- фінальний розпад детективного тандему:
 - 1) детектив звільнює напарницю з роботи в агентстві;
 - 2) детектив помирає у лікарні, куди потрапляє після ліквідації злодія;
- у детективному агентстві залишається один робітник – його керівник.

Книга 4:

- відродження детективного тандему у новій конфігурації:
 - 1) приватний детектив і його напарниця у якості молодшого партнера;
 - 2) приватний детектив і діючий поліцейський детектив, які спочатку провадять паралельне слідство, а після етапу "знайомство" – спільне;
- розширення функціоналу детективної роботи:

- 1) збільшення складу агентства, ведення кількох другорядних справ одночасно з основною, робота партнерки під прикриттям;
 - 2) збільшення кількості розслідувачів і утворення групи з додатковим поліцейським, адвокатом і приватним детективом;
- знешкодження злодія в кульмінації твору безпосередньо детективним тандемом:
 - 1) затримання злодія з передачею поліції;
 - 2) знищення злодія напарницею влучним ударом "Веселого Ляпанця" (майже за першою книгою).

Книга 5:

- чергова зміна конфігурації детективного тандему:
 - 1) обидва детективи стають партнерами у своєму агентстві;
 - 2) розслідуванням займається тільки керівниця приватного агентства, а тандем є віртуальним: Гібні кожної доби готує аудіо звіти для поліцейського детектива (на кшталт Ватсона з "Собаки Баскервілів"), які будуть відправлені у критичний момент на випадок її загибелі;
- розслідування злочинів з найбільшим заглибленням в минуле серед усіх книг серії:
 - 1) детектив приймається за вбивство з року свого народження (1974);
 - 2) сучасні криваві теракти організує істота, злочини якої відстежено з 1960;
- одна з сюжетних ліній пов'язана з будинком для людей похилого віку;
- пошуком інформації з минулого займаються двоє помічників, що раніше працювали в поліції:
 - 1) позаштатні працівники агентства;
 - 2) колишній поліцейський художник та його онук, колишній патрульний.

Характерні корелюючі особливості ядра наративної структури серій:

- детективна складова як зовнішня частина наративної структури, що має соціальні, психологічні, ліричні, топологічні та інші варіаційні шари;
- тандем детективів у якості головних героїв:
- тандем чоловіка та жінки;
- еволюція пари детектив – помічниця до тандему партнер – партнерка;
- детектив, окрім подвійного ім'я, має прізвище (Кінг) або декілька (Галбрейт);

- напарниця відстоює своє право займатися улюбленою справою у родинних відносинах;
- лінійна персонажна еволюція детектива та спіральна – його партнерки;
- проблеми зі здоров'ям у детектива та серйозні психологічні проблеми у напарниці (схожі епізоди в минулому, панічні атаки тощо);
- напарниця – улюблений персонаж обох авторів за їх власними словами;
- детективне агентство та його лінійна еволюція (хоча у Галбрейта воно створено незадовго до початку першої книги, а у Кінга – фактично тільки в другій);
- схожі деякі другорядні персонажі (помічник, представники родини тощо);
- своєрідне змагання з існуючою поліцейською системою, зазвичай, за участю її представників;
- окремі аспекти соціальної проблематики, наприклад, ставлення до людей з фізичними вадами або психічними розладами;
- постійний фабульний топос – столиця (Лондон) у Галбрейта та провінційне американське місто – у Кінга;
- фінальна перемога над злом, здебільшого, серійним маніяком.

Характерними для означених серій є петльові сюжетні схеми, бо, за формулюванням Еко, "герої мають маленьке майбутнє і величезне минуле, але, як би там не було, ніщо з цього минулого ніколи не зруйнує міфологію сьогодення, яка була запропонована читачеві на самому початку" [12]. Зміщення у часі притаманні кожній з книг серій, але автори не завжди позначають їх хронологію. Наведемо деякі з таких схем за зменшенням глибини часового інтервалу:

- 60 років (2020-1960): Кінг, книга 5;
- 39 років (2013-1974): Галбрейт, книга 5;
- 36 років (2014-1978): Кінг, книга 2;
- 15 років (2011-1996): Галбрейт, книга 3;
- 6 років (2015-2009): Кінг, книга 3;
- 1 рік (2010-2009): Кінг, книга 1.

Інтертекстуальний діалог означених серій реалізується, переважно, у вигляді цитування, асоціацій, алюзій та посилань на інші твори або їх медійні проекції та має наступні типи:

- зовнішній – з творами інших авторів. Обидва письменники широко

використовують усі інтертекстуальні форми, але за їх кількістю попереду Кінг. Цікаву схему епіграфів до книг та їх частин застосовує Роулінг, цитуючи як кількох авторів (Вергілій, Шекспір, Томас Кід та ін., книги 1, 2) так і одного (Blue Öyster Cult – американський рок-гурт, книга 3), і, навіть, одного твору (Генрік Ібсен "Росмерсгольм", книга 4; Едмунд Спенсер "Королева фей", книга 5);

- особистий, або метатекстуальний – з власними творами автора, який має два види:
 - внутрішньосерійний – з іншими творами серії. Має вигляд коротких посилок на події або персонажів попередніх книг серії та притаманний обом авторам. Окремо відзначимо наявність розлогих "переказів" у Кінга (четверта книга) та, навіть, спойлерів (перша і друга книги);
 - зовнішньосерійний – з творами поза серією. У Роулінг маємо асоціацію з її попередньою серією. Детектив, як Гаррі Поттер, має спеціальну відзнаку (скалічена нога замість шраму на чолі), що нагадує про себе болем при наближенні зла. А його правильна напарниця, як Герміона, завжди допоможе у скрутну годину. У Кінга цей діалог значно ширший, бо включає запозичення та переробку тем і сюжетів, та має навіть прямі посилення. Тільки серед романів відзначимо "Мертву зону" (1979), "Крістіну" (1983), "Воно" (1986), "Мізері" (1987), "Доктор Сон" (2013) тощо;
- родинний – з творами членів родини автора. Цей вид діалогу можна вважати похідною від кожного з означених вище, але притаманний він тільки серії Кінга. Саме тут ми знаходимо явні асоціації або посилення на твори власних дітей Джозефа (Джо Гіл "Коробка в формі серця", 2007), Овена ("Сплячі красуні", 2017, у співавторстві з батьком) та дружини останнього Келлі Бреффет ("Бережи себе", 2014). Зазначимо, що в авторських нотатках до окремих книг вказано на конкретну допомогу синів і невістки при його роботі над серією.

11.4. Синхронія перекладів

Галбрейт українською вийшов у київському видавництві "КМ-Букс" за перекладом Наталії Ференц, серію Кінга в перекладах Олександра Красюка, Віталія Михайлюка, Ганни Яновської, Анастасії Рогової і Віталія Ракулєнка опубліковано в харківському "Клубі сімейного дозвілля". Хронологія цих перекладів наведена у табл.2.

Таблиця 2 – Хронологія українських перекладів

книга	автор	дата першодруку		інтервал, місяців	
		оригінал	переклад	переклад-оригінал	переклад(Кінг)-переклад(Галбрейт)
1	Галбрейт	04.04.2013	12.2018	68	-52
	Кінг	03.06.2014	12.08.2014	2	
2	Галбрейт	19.06.2014	05.2019	58	-44
	Кінг	02.06.2015	04.09.2015	3	
3	Галбрейт	20.10.2015	09.2019	46	-36
	Кінг	07.06.2016	02.09.2016	3	
4	Галбрейт	18.09.2018	02.2020	16	-10
	Кінг	22.05.2018	18.04.2019	10	
5	Галбрейт	15.09.2020	01.2021	3	1
	Кінг	21.04.2020	10.02.2021	10	

Українське видання Галбрейта розпочалось майже через шість років після виходу оригіналу, і, ймовірно, було пов'язано з закінченням третього сезону відповідної екранізації ВВС. Враховуючи те, що українські видання Кінга мали затримку до оригіналу у 2-3 місяці, маємо розрив між українськими виданнями перших трьох книг серій у 3-4 роки. Причому, на відміну від оригіналу, Кінг випереджає Роулінг.

Зсув у часі перекладів останніх двох книг серії Кінга склав вже 10 місяців, і цей зріст може бути пов'язаний зі зменшенням очікувань видавця від продовження серії без Біла Ходжеса. При цьому відповідний інтервал у перекладах Галбрейта різко зменшується спочатку до року, а потім - до 3 місяців. В результаті переклади четвертих книг серій зміщені у часі вже на 10 місяців,

що тільки на 6 місяців більше оригіналу. А переклади п'ятих книг вийшли майже одночасно, навіть більш синхронно, ніж оригінали.

Тож українські переклади подолали початкову часову асинхронність, пов'язану з затримкою видань Галбрейта, і вже на п'ятій книзі ліквідували затримку між виданнями.

Польське видання Галбрейта здійснило Нижньосілезьке видавництво (Wydawnictwo Dolnośląskie), а серію Кінга – видавництва Альбатрос (Albatros, перші три книги) та Прошинського (Prószyński Media, останні дві книги). Хронологія цих видань наведена у табл.3.

Таблиця 3 – Хронологія польських перекладів

книга	автор	дата першодруку		інтервал, місяців	
		оригінал	переклад	переклад-оригінал	переклад(Кінг)-переклад(Галбрейт)
1	Галбрейт	04.04.2013	04.12.2013	8	6
	Кінг	03.06.2014	04.06.2014	0	
2	Галбрейт	19.06.2014	24.09.2014	3	8
	Кінг	02.06.2015	10.06.2015	0	
3	Галбрейт	20.10.2015	13.01.2016	3	5
	Кінг	07.06.2016	08.06.2016	0	
4	Галбрейт	18.09.2018	28.11.2018	2	- 6
	Кінг	22.05.2018	05.06.2018	0	
5	Галбрейт	15.09.2020	25.11.2020	2	- 7
	Кінг	21.04.2020	28.04.2020	0	

Польське видання Галбрейта, як і українське, також розпочалось з затримкою, але тільки у вісім місяців для першої книги. Далі справжнє ім'я автора і рівень серії зменшили інтервал до трьох, а потім, і до двох місяців. Відносно Кінга у польських видавців сумнівів не має, тож переклади виходять синхронно з оригіналом.

У підсумку для перших трьох книг інтервал між відповідними перекладами зменшився відносно оригіналів, а для останніх двох книг дещо зріс. Але ці коливання є незначними та симетричними, а синхронія польських перекладів майже ідентична оригінальним серіям.

Тож розглянуті локальні проекції серій Галбрейта і Кінга мають характерні національні особливості, але зберігають у різному ступені синхронію оригінальних детективних серій.

11.5. Синхронія екранізацій

Серію Галбрейта екранізовано компанією BBC – серіал "Страйк" за сценарієм Бена Річардса (Ben Richards) і Тома Еджа (Tom Edge).

Екранізацію серії Кінга здійснено двома серіалами:

- "Містер Мерседес" Девіда Келлі (David E. Kelley) – три сезони за першими трьома книгами серії;
- "Аутсайдер" Річарда Прайса (Richard Price) – два сезони за останніми двома книгами (другий сезон заплановано).

Хронологія означених екранізацій наведена у табл.4.

Таблиця 4 – Хронологія екранізацій

книга	автор	дата		інтервал (Кінг-Галбрейт), місяців		Кількість серій (епізодів)
		початок зйомок	прем'єра	початок-початок	прем'єра-прем'єра	
1	Галбрейт	14.11.2016	27.08.2017	2	0	3
	Кінг	02.2017	09.08.2017			10
2	Галбрейт	14.11.2016	10.09.2017	26	24	2
	Кінг	02.2019	10.09.2019			10
3	Галбрейт	14.11.2016	25.02.2018	14	6	2
	Кінг	02.2018	22.08.2018			10
4	Галбрейт	16.09.2019	30.08.2020	-9	-7	4
	Кінг	12.2018	12.01.2020			10
5	Галбрейт	01.2022				4
	Кінг					

Відзначимо наступні хронологічні особливості:

- екранізації обох серіалів почалися майже одночасно (незначне випередження у "Страйка"), а їх прем'єри відбулися практично одночасно (неістотне випередження у "Містера Мерседеса");
- відхилення в датах екранізацій другої та третьої книг пов'язані з особливостями процесу зйомок (три сезони "Страйка" знімалися одночасно та непослідовно) та зміною хронології екранізації ("Містер Мерседес"). При цьому відхилення в датах прем'єр екранізацій третьої книги мінімальне;
- екранізація четвертої книги Кінга випереджає екранізацію відповідної книги Галбрейта та здійснена у вигляді окремого серіалу з іншим виробництвом;
- екранізація п'ятої книги Галбрейта вже почалася. Відомостей про екранізацію відповідної книги Кінга на разі не має.

Обидва письменники прийняли участь у створенні серіалів в якості виконавчих продюсерів (Кінг – тільки у "Містері Мерседесі"). Кінг навіть з'явився у ролі вбитого кухара в шостому епізоді першого сезону "Містера Мерседеса", а ця сцена демонструвалася на початку кожного епізоду третього сезону цього серіалу.

Не зважаючи на деякі відхилення від оригіналу, серіал "Страйк" можна вважати його майже буквальною медійною проекцією. Натомість "Містер Мерседес" отримав істотні зміни у структурі і хронології сюжету, життєписі і характері персонажів, як основних, так і другорядних, тощо. Додалися навіть нові образи та сюжетні лінії, а деякі, навпаки, зникли. Але автору екранізація сподобалась, хоча він зазначив, що "це не дослівне відтворення тексту, але серіал досить близький до нього, незважаючи на те, що вони справді дещо додали від себе" [24].

Серіал "Аутсайдер" теж отримав певні зміни, зокрема, найбільша увага сконцентрована на другій частині четвертої книги. Але в порівнянні з попереднім його можна вважати майже буквальною екранізацією. Характерною рисою серіалу стало забезпечення його повної автономії від першої частини, всі зв'язки з якою було видалено, а біографію Гібні було перероблено, її расу змінено тощо. Автор серіалу намагався навіть перейменувати Холлі та повністю розділити оригінальну серію на дві незалежні, та Кінг наполіг на збереженні імені.

Виділимо корелюючі ознаки екранізацій:

- екранізація кожної книги оригінальної серії у вигляді окремого серіалу або його сезону;
- участь обох авторів в процесі екранізації їх творів у якості виконавчих продюсерів;
- синхронізація у часі показів відповідних серіалів (з урахуванням особливостей виробництва);
- високий ступень відповідності мультимедійних проєкцій оригінальним серіям;
- блокування спроб розділити екранізацію на незалежні серіали (серія Кінга);
- планування процесу створення чергового сезону серіалу з моменту виходу чергової книги відповідної серії.

Висновки

Розглянутий дискурс детективних серій Джоан Роулінг і Стівена Кінга відзначається дихотомією "синхронія – діяхронія" і має два відповідних рівні відносин: історичний, або діяхронний, та статичний, або синхронний.

На діяхронному рівні відбувається взаємодія псевдонімів авторів, відповідно, Роберта Галбрейта та Річарда Бахмана. Обидва мають як численні корелюючі ознаки, так й істотні відмінності, означені вище. При цьому Кінг тільки мав намір використати свій псевдонім при створенні серії, але з невідомих причин не здійснив його – в цьому випадку взаємодія псевдонімів мала б і ознаки синхронії.

На синхронному рівні відтворюється безпосередньо серійність (як синонім "повторювального мистецтва"), для якої визначено наступні форми:

- особливості серійної хронології стосовно рукописів та першодруків;
- фабульно - персонажні кореляції варіативної структури;
- характерні корелюючі особливості ядра наративної структури серій;
- специфічні петльові сюжетні схеми;
- інтертекстуальний діалог означених серій.

Похідною від серійної синхронії є синхронія перекладів та екранізацій:

- розглянуті українські та польські переклади мають характерні національні особливості, але зберігають у різному ступені синхронію оригінальних серій;
- досліджені екранізації, окрім синхронної хронології, мають наведені корелюючі ознаки.

Наразі "детективні перегони" Роулінг і Кінга знаходяться на шостому етапі, а Джоан має намір ще мінімум на чотири, тож їх продовження залежить від намірів Стівена. Основою означених детективних серій є повторюваність і варіативність, що підкреслюють і відстоюють універсальні людські цінності в боротьбі з усіма формами зла, в тому числі і надприродними. Хоча, як уточнює Міністерство оборони України, в сучасному світі, "Стівене, росіяни гірші за будь-якого монстра з Ваших романів" [25].

Verweise / References

Chapter 1.

1. Гайдученко Т.М. Досягнення і перспективи пенсійного забезпечення в Україні. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації: матеріали 73-ї наук.-практ. студ. конф. (Київ, 27 листопада 2019 р.). Київ: НУБІП України, 2019. С. 20-21.

2. Гайдученко Т.М. Солідарна система: проблемні аспекти та перспективи реформування. Проблеми та перспективи сучасного розвитку фінансів, обліку та банківської діяльності: матеріали III Міжнародн. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю кафедри міжнародних фінансів, обліку та оподаткування (Дніпро, 23 березня 2020 р.). Дніпро: ун-т ім. Альфреда Нобеля, 2020. С. 26-28.

3. Годун В. М. Про рівність прав і пенсій перед Законом Режим доступу: <https://petition.president.gov.ua/petition/163578>

4. Калюга Є.В., Гайдученко Т.М. Оцінка дієздатності солідарного рівня пенсійної системи України. Молодий вчений. 2020. №12 (88). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/ua/archive/88/>

5. Калюга Є.В., Гайдученко Т.М. Оцінка системи пенсійного забезпечення. Молодий вчений. 2020. №8 (84). С. 268-273. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/ua/archive/84/>

6. Kaliuha Y. V., Haiduchenko T.M. The profession of accountant in conditions of globalization of economy. imperatives of civil society development in promoting national COMPETITIVENESS: materials International Scient. and Pract. Conf., December 13- 14, 2018. Batumi, Georgia: Batumi Navigation Teaching University, 2018. Vol. 1. p. 145-148.

7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 19 (МСБО 19). Виплати працівникам. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_011 (дата звернення: 19.01.2021 р.).

8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 26 (МСБО 26). Облік та звітність щодо програм пенсійного забезпечення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_044 (дата звернення: 14.01.2021 р.).

9. Міністр соцполітики Лазебна: «Без накопичувальних пенсій доведеться підвищувати податки». URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19463.html?PrintVersion>

10. Мировая и региональная статистика, национальные данные, карты и рейтинги. URL: <https://knoema.ru/atlas>
11. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: оцінка та рекомендації. Липень 2019. Київ, Україна. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/07/Voluntary_Private_Pensions_in_Ukraine-Assessment_jul2019_ua.pdf
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.01.2022 р.).
13. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 08.01.2022 р.).
14. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/> (дата звернення: 09.01.2022 р.).
15. Павловський А. Ризики накопичувальної системи в Україні. Режим доступу <https://hvylya.net/uk/analytics/259720-riziki-nakopichuvalnoji-pensiynoji-sistemi-v-ukrajini>
16. Пенсійні фонди у світі. Режим доступу: https://knpf.bank.gov.ua/uchasnykam/baza_znan/pensiini_fondy_u_sviti.html
17. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09 липня 2003 р. №1058 – IV (зі змінами та доповненнями) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 15.01.2022 р.).
18. Про недержавне пенсійне забезпечення. Закон України від 09.07.2003р. за № 1057-IV:Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>
19. Про затвердження пропорцій розподілу єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. №675 (зі змінами та доповненнями) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-2014-%D0%BF> (дата звернення: 08.01.2021 р.).

Chapter 2.

1. Баранова О. Віддалена робота: 5 умов від центру зайнятості, Liga Zakon, 2022, URL.: https://biz.ligazakon.net/news/200927_vddalena-robota-5-umov-vd-tsentru-zaynyatost

2. Беззуб І. Дистанційна форма зайнятості: українські та зарубіжні реалії. *Громадська думка про правотворення*, 2020, Вип. № 16 (201), С. 4–11.

3. Ємельяненко Л.М. Формування та регулювання новітніх форм зайнятості в Україні., *Український соціум*, 2015, Вип. №1 (52), С.82-91.

4. Минюк О.Ю., Минюк Д.І. Дистанційна зайнятість в Україні: поняття та проблеми правового регулювання, *Порівняльно-аналітичне право*, 2018. № 1. С. 162–165.

5. Офіційний сайт Краматорської міської ради, Масштаби незадекларованої праці в Україні, 2021 <https://krm.gov.ua/masshtaby-nezadeklarovanoyi-pratsi-v-ukrayiny/>

6. Офіційний сайт державної служби статистики. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012-2021 роках, URL.: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Юровська В.В., Острогляд Д.А., Чернявська Д.С., Целиковська О.А. Дистанційна зайнятість: сучасний стан та перспективи розвитку, *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021, Вип. № 4, С. 346–349. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/87.pdf

Chapter 3.

1. Подання фінансових звітів : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 1 : Постанова РМСБО від 01.01.2012р. № 929-013 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_013 (дата звернення: 18.08.2022).

2. Непоточні активи утримувані для продажу, та припинена діяльність : Міжнародний стандарт фінансової звітності №5 : : Постанова РМСБО від 01.01.2012р. № 929-023. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_023#Text (дата звернення: 18.08.2022).

3. Зобов'язання : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11: наказ Міністерства України від 31.01.2000р. № 20. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> (дата звернення: 20.08.2022).

4. Національний банк України : офіційний web-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 18.08.2022).

5. Про розмір облікової ставки Національного банку України: рішення Правління Національного банку України від 09 грудня 2021 року № 608-рш.

URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-pidvischiv-oblikovu-stavku-do-9> (дата звернення: 18.08.2022).

6. Бондаренко В.В. Облік і фінанси АПК. Освітній портал. URL. <https://magazine.faaf.org.ua/ocinka-vartosti-kapitalu.html#:~:text> (дата звернення: 18.08.2022).

7. Фінансові інвестиції : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 : наказ Мінфіну України від 26.04.2000 р. № 91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00#Text> (дата звернення: 18.08.2022).

8. Фінансові інструменти : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 : наказ Мінфіну України від 30.11.2001р. № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01#Text> (дата звернення: 08.04.2022).

9. Дебіторська заборгованість: Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 : наказ Міністерства Фінансів України від 08.10.1999 р. № 237 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (дата звернення: 08.04.2022).

10. Нематеріальні активи : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8: наказ Мінфіну України від 18.10.1999 р. № 242. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (дата звернення: 19.08.2022).

11. Основні засоби: Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 : Наказ Мінфіну України від 27.04.2000 р. № 92. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (дата звернення: 18.08.2022).

12. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АІФРУ) або Stock market infrastructure development agency of Ukraine (SMIDA). Офіційний web-сайт. URL. <https://www.smida.gov.ua/about> (дата звернення: 18.08.2022).

Chapter 4.

1. Abegg, B. (1996). Klimaänderung und Tourismus: Klimafolgenforschung am Beispiel des Wintertourismus in den Schweizer Alpen. Zürich: vdf Hochschulverlag AG an der ETH Zürich.

2. Agenda 2030. URL: <https://unric.org/de/17ziele/>

3. Austrian Spatial development Concept ÖREK 2030 in Brief. Need for Transformation, 2021. URL: https://www.oerok.gv.at/fileadmin/user_upload/OEREK_2030-in_brief.pdf
4. Becken, S. (2013). A review of tourism and climate change as an evolving knowledge domain. *Tourism Management Perspectives*, 6, P. 53–62.
5. Bio Vital Hotel Sommerau. URL: <https://www.biohotel-sommerau.at/>
6. Biohotels Rupertus. URL: <https://www.rupertus.at/>
7. Biohotel und Biobauerhof Schliesentobel. URL: <https://www.schiessentobel.at/>
8. Bio-Pension Vorderlengau. URL: <http://www.vorderlengau.com/>
9. Biohotel Kastello. URL: <https://www.castello-koenigsleiten.at/>
10. Bio-Berggasthof Bachrain. URL: <https://www.bachrain.at/>
11. Das Retter Bio-Natur Resort. URL: <https://www.retter.at/klimaneutral-nachhaltig-urlauben>
12. Das grüne Hotel zur Post. URL: <https://www.hotelzurpost.info/>
13. Dominik Siegrist, Susanne Gessner. (2011). Klimawandel: Anpassungsstrategien im Alpentourismus. Ergebnisse einer alpenweiten Delphi-Befragung. *Zeitschrift für Tourismuswissenschaft* (Lucius & Lucius), Heft 2, S. 179–194.
14. Europäischer Grüner Deal. Erster klimaneutraler Kontinent werden. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_de
15. „Fit for 55“ – Maßnahmenpaket der EU zur Umsetzung des Green Deal. URL: https://www2.deloitte.com/de/de/pages/audit/articles/fit-for-55-massnahmenpaket-details.html?id=de:2ps:3gl:4fit-for-55::6audit:20220218:&gclid=Cj0KCQjwof6WBhD4ARIsAOi65aj1vtF5oqL-t7TSUbsAcLQTW0MPExHP0GxlbIeaj643dbQ9ZAtPO54aAvhSEALw_wcB
16. GartenHotel Theresia. URL: <https://www.hotel-theresia.com/resi-neu/fr/leben-etre/wellness-et-spa>
17. Hotel Hammerschmiede. URL: <https://www.hammerschmiede.at/hotel-salzburg-umgebung.htm>
18. Hotel Auersperg Salzburg. URL: <https://www.auersperg.at/de/>
19. Holzhotel Forsthofalm. URL: <https://www.forsthofalm.com/de>
20. Klimaneutrale Hotels. URL: <https://biohotels.de/Klimaneutrale-Hotels>
21. Landhotel Blasimiert. URL: <https://www.blasiwirt.at/>
22. Landhotel Gut Sonnberg. URL: <https://www.sonnberghof.at/>

23. Messung der Nachhaltigkeit von Tourismus in Bergdestinationen in der Alpen. URL: <https://www.alpconv.org/de/startseite/themen/tourismus/>
24. Michael, Bischof; Jürgen, Schmude; Manuela, Bauer. (2017). Tourismus und Klimawandel – Eine nachfrageseitige Analyse zu Wahrnehmung und Reaktion am Beispiel der Alpen. Zeitschrift für Tourismuswissenschaft Nr. 2, S. 221-247.
25. Müller, Hansruedi; Lehmann Friedli, Therese. (2011). Tourismus im Klimawandel: Herausforderungen für die Tourismusforschung. Zeitschrift für Tourismuswissenschaft, Heft 2, S. 125-138.
26. Naturhotel Forsthofgut. URL: <https://www.forsthofgut.at/>
27. Nele Marisa von Bergner. (2013) Tourismus 2020: Globale Herausforderungen auf lokaler Ebene – Implikationen für die Wettbewerbsfähigkeit touristischer Destinationen. Zeitschrift für Tourismuswissenschaft (Lucius & Lucius) tw Jg. 5. Heft 1, S. 75–88.
28. Patek: Bewusstsein für Nachhaltigkeit im Tourismus stärken. URL: https://www.tourismuspresse.at/presseaussendung/TPT_20190917_TPT0001/patek-bewusstsein-fuer-nachhaltigkeit-im-tourismus-staerken
29. Plan T – Masterplan für Tourismus (2019). URL: <https://info.bmlrt.gv.at/themen/tourismus/masterplan-tourismus-plan-t.html>
30. Groß, Sven. (2019). Umweltfreundliche Verkehrsmittelwahl in der Urlaubsregion. Determinanten der ÖPNV- und Fahrrad-Nutzung in deutschen Destinationen. Zeitschrift für Tourismuswissenschaft, Heft 1, S. 109-148.
31. Strategieplan Tourismus 2020. URL: [strategieplan_2020_-_internetversion.pdf](https://www.salzburg.gv.at/strategieplan_2020_internetversion.pdf) (salzburg.gv.at)
32. Schmücker, Dirk J. (2011). Freiwillige Kompensation von Flugreisenmissionen als nachfragerinduzierte Anpassungsstrategie – ein empirischer Anbietervergleich. Zeitschrift für Tourismuswissenschaft, Heft 2, S. 139-149.
33. Steiger, Robert, Trawöger, Lisa. (2011). Klimawandel und Wintertourismus – Ein Vulnerabilitätsprofil für die Region Tirol. Zeitschrift für Tourismuswissenschaft, Heft 2, S. 151-164.
34. Strobl, Andreas; Peters, Mike; Märk, Stefan. (2011). Die Wahrnehmung des Klimawandels in Destinationen: Eine explorative Analyse. Zeitschrift für Tourismuswissenschaft, Heft 2, S. 165-177.
35. The Bio-Resi. URL: <https://www.the-resi.com/de>
36. The Paris Agreement. URL: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>

37. Tourismus und die SDGs. URL: <https://info.bml.gv.at/themen/tourismus/tourismus-und-die-sdgs.html>
38. UNFCCC Sites and platforms. URL: <https://unfccc.int/>.
39. UN-Generalsekretär warnt: Mit dem derzeitigen Kurs Klimaziele nicht erreichbar. URL: <https://unric.org/de/un-generalsekretaer-warnt-mit-dem-derzeitigen-k11-03-2020urs-klimaziele-nicht-erreichbar/>
40. Zweiter Fortschrittsbereich zur österreichischen Strategien zur Anpassung an den Klimawandel, 2020. URL: https://www.bmk.gv.at/themen/klima_umwelt/klimaschutz/anpassungsstrategie/publikationen/oe_strategie.html
41. Нинішнє десятиліття стане найгарнішим в історії. URL: <https://suspilne.media/2815-ce-desatilitta-stane-najspekotnisim---oon/>

Chapter 5.

1. Кліматична дипломатія в ЄС: висновки та рекомендації для України. Аналітичний документ. Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика». Вересень 2017. URL: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/371/files/climate-diplomacy.pdf> (дата звернення: 14.049.2022).
2. Довкілля і клімат: інформаційно-аналітичний огляд екологічної та кліматичної політики і права ЄС за липень-серпень 2017 року. URL: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/368/files/eupdatesaugust2017.pdf> (дата звернення: 14.049.2022).
3. Довкілля і клімат: інформаційно-аналітичний огляд екологічної та кліматичної політики і права ЄС за лютий 2018 року. URL: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/421/files/eupdatesfebruary2018.pdf> (дата звернення: 14.049.2022).
4. Global challenges in the Arctic region: sovereignty, environment and geopolitical balance / edited by Elena Conde and Sara Iglesias Sánchez. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2017. ix, 464 p.
5. Jamieson D. Reason in a dark time: why the struggle against climate change failed and what it means for our future. Oxford; New York: Oxford University Press, 2014. xvi, 266 p.
6. Media diplomacy and its evolving role in the current geopolitical climate / edited by Swati Jaywant Rao Bute. Hershey, PA: IGI Global, 2018. xviii, 211 p.

7. The European Union in international climate change politics: still taking a lead? / edited by Rüdiger K. W. Wurzel, James Connelly and Duncan Liefferink. London; New York, NY: Routledge, 2017. 311 p.
8. Water, security and U. S. foreign policy / edited by David Reed. New York, NY: Routledge, 2017. xviii, 422 p.
9. Cooper, A. F., Heine, J., Thakur, R. (2013). Introduction: The Challenges of 21st- Century Diplomacy. The Oxford Handbook of Modern Diplomacy / Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur. Oxford: Oxford University Press, 1-28. URL: <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199588862.001.0001/oxfordhb-9780199588862-e-1>. (дата звернення: 10.09.2022).
10. Adriázola P., Carius A., Ruthner L., Tänzler D., Thwaites J., Wolters S. Climate diplomacy. New approaches for foreign policy. Berlin: Adelphi, 2013. 58 p.
11. Good practice in climate diplomacy: approaches for a climate-resilient, low-carbon future. URL: <https://www.adelphi.de/en/news/good-practice-climate-diplomacy-approaches-climate-resilient-low-carbon-future> (дата звернення: 14.09.2022).
12. Протидія глобальній зміні клімату у контексті Кіотських домовленостей: український вимір. Київ: НІСД, Нацєкоінвестагентство України, Фонд цільових екологічних інвестицій, 2010. 28 с.
13. The introduction to the book: Diamond L., McDonald J. Multi-Track Diplomacy: A System Approach to Peace. Washington, 1996. 182 p. URL: <http://imtd.org/about/what-is-multi-track-diplomacy/>
14. Elliott L. Climate Diplomacy. The Oxford Handbook of Modern Diplomacy / Andrew F. Cooper, Jorge Heine and Ramesh Thakur (ed.). Oxford: Oxford University Press, 2013. P. 840–856.
15. Mabey N., Gallagher L., Born C. Understanding Climate Diplomacy, Building diplomatic capacity and systems to avoid dangerous climate change. URL: https://www.e3g.org/docs/E3G_-_Understanding_Climate_Diplomacy.pdf (дата звернення: 18.09.2022).
16. PROJECT: Understanding climate diplomacy. URL: https://cdkn.org/project/understanding-climate-diplomacy/?loclang=en_gb (дата звернення: 18.09.2022).
17. Bremberg N. European Union steps up its efforts to become the global leader on addressing climate-related security risks / Niklas Bremberg and Malin

Mobjörk. URL: <https://www.sipri.org/commentary/essay/2018/european-union-steps-its-efforts-become-global-leader-addressing-climate-related-security-risks>. (дата звернення: 18.09.2022).

18. Reimer N. Schlusskonferenzen: Geschichte und Zukunft der Klimadiplomatie. München: Oekom Verlag, 2015. 208 s.

19. Требін М. П. Україна перед викликами XXI століття. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. 2017. № 4 (35). С. 141–156.

20. Smith D., Vivekananda J. A climate of conflict. The links between climate change, peace and war. URL: http://www.international-alert.org/sites/default/files/ClimateChange_ClimateOfConflict_EN_2007_0.pdf (дата звернення: 23.09.2022).

21. Цит. за: Thakur Ramesh, Mediation, Independent Actors, and New Diplomacy (Raymond Aron, Peace and War. A Theory of International Relations, translated from the French by Richard Howard and Annette Baker Fox (New York: Frederick A. Praeger, 1967), p. 5; URL: [Thakur_Mediation_Independent_Actors.pdf](#) (дата звернення: 23.09.2022).

22. Протидія глобальній зміні клімату у контексті Кіотських домовленостей: український вимір. Київ: НІСД, Нацеконвєстагентство України, Фонд цільових екологічних інвестицій, 2010. 28 с.

23. About Climate Diplomacy. URL: <https://www.climate-diplomacy.org/about-climate-diplomacy>. (дата звернення: 23.09.2022).

24. International environmental organization 350.org. URL: <https://350.org/>. (дата звернення: 23.09.2022).

25. Клімкін П. Українська дипломатія на перехресті епох. Дзеркало тижня, №1173, 16 - 27 грудня, 2017. URL: https://dt.ua/article/print/internal/ukrayinska-diplomatiya-na-perehresti-epoch-263587_.html. (дата звернення: 03.09.2022).

26. 6 steps for successful project communication – . URL: <https://www.culturepartnership.eu/en/article/nurzhinska-6-steps> (дата звернення: 23.09.2022).

27. Climate Change Communication Strategy presented. URL: <https://balkangreenenergynews.com/climate-change-communication-strategy-presented> (дата звернення: 23.09.2022).

28. Climate diplomacy. Foreign Policy Responses to Climate Change. Adelphi, 2017. URL: <https://www.climate->

diplomacy.org/file/3144/download?token=Re6bOQWS (дата звернення: 23.09.2022).

29. Горбань Ю. С. Імплементційні інструменти ЄС у сфері зміни клімату: досвід Німеччини / Державне управління: удосконалення та розвиток, 2014, №10. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=770>. (дата звернення: 23.09.2022).

30. Climate Change Communication Strategy A West Sussex Case Study. URL: <http://www.espace-project.org/part1/>

publications/reading/WSCCClimateCommunications%20Strategy. pdf, (дата звернення: 23.09.2022).

31. National Environment and Climate Change Communication Strategy 2012 – 2016. August 2012. URL: <https://cepa.rmportal.net/Library/governmentpublications/National%20Environment%20and%20Climate%20Change%20Communication%20Strategy%202012-2016.pdf>. (дата звернення: 23.09.2022).

32. Communications strategy. Decisions taken with respect to the review of IPCC processes and procedures. IPCC 33rd SESSION, 10-13 May 2011, ABU DHABI, UAE. URL: https://www.ipcc.ch/pdf/tor/TOR_ExComm.pdf. (дата звернення: 23.09.2022).

33. Ray S. Communicating Climate Change / Sharon. URL: <https://web.archive.org/web/20130216131416/http://climatesciences.jpl.nasa.gov/news-release/2011-05-communicating-climate>. (дата звернення: 24.09.2022)

34. Recommendations on Climate Change-Related Statistics, December 2014. URL <http://www.unece.org/index.php?id=37166>. (дата звернення: 24.09.2022)

35. Підсумки переговорів COP23. Українська Кліматична Мережа. URL: <http://climategroup.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/PidsumkyCOP23.pdf>. (дата звернення: 24.09.2022)

36. Climate Solutions: The WWF Vision for 2050. Paper by K. Mallon, G. Bourne, R. Mott. – Switzerland, WWF International, 2007. 102 с. URL: http://assets.wwf.org.br/downloads/climate_solutions___wwf_s_vision_for_2050.pdf (дата звернення: 24.09.2022)

37. The Climate Change Performance Index 2018. URL: <https://www.climate-change-performance-index.org/the-climate-change-performance-index-2018>. (дата звернення: 24.09.2022)

38. Countries with the highest achievements in climate protection based on Climate Change Performance Index 2022. URL: <https://www.statista.com/statistics/266138/climate-change-the-countries-with-the-highest-achievements>. (дата звернення: 24.09.2022)

39. European climate diplomacy after COP21 (Council conclusions (15 February 2016). URL: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6061-2016-INIT/en/pdf>. (дата звернення: 24.09.2022)

Chapter 6.

1.Болл Т. Власть. Полис. 1993. № 5. С. 36-42.

2.Власть: Очерки современной политической философии Запада / В. В.Мшвениерадзе, И.И.Кравченко, Е.В.Осипова и др. Москва:Наука, 1989. 328 с.

3.Гнатенко П.И. Национальная психология. Днепропетровск : ДГУ, 2000. 213 с.

4.Гнатенко П.И., Павленко В.Н. Идентичность : философский и психологический анализ. Киев, 1999. 466 с.

5. Ентоні Сміт. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 224 с.

6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис/ пер. с англ.; общ. ред. и предисл. А.В.Толстых. Москва : Прогресс, 1996. 341 с.

7.Муляр В.І. Політологія : Навчальний посібник. 4-е вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДТУ, 2014. 335 с.

8.Платон. Государство. Сочинения. В 3-х т. / пер.с древнегреческого; под общей ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса. Москва: Мысль, 1971.

9. Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В.П.Горбатенко; за ред. Ю.С.Шемчушенка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка. 2-ге вид, доп. і перероб. Київ : Генеза, 2004. 736 с.

10 .Психология. Словарь / под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.

11.Тофтул – Правиленко М.Г. Словник логічних термінів: Словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. 204 с.

12.Філософський словник/ за ред. В.І.Шинкарука. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Голов.ред.УРЕ,1986. 800 с.

13.Філософський словник соціальних термінів. Харків: Корвін, 2002. 672 с.

14. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С.С.Аверинцев, Э.А.Араб-Оглы, Л.Ф.Ильичев и др. 2-е изд. Москва: Сов.энциклопедия, 1989. 840 с.

Chapter 7.

1. Amelina, S. M. (2007). Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia kultury profesiinoho spilkuvannia u studentiv vyshchykh ahrarnykh navchalnykh zakladiv: teoriia i praktyka [Theoretical and methodological foundations of the formation of a culture of professional communication among students of higher agricultural educational institutions: theory and practice]. *Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

2. Bezklubenko, S. (2011). Aspekty morfolohii kultury Ukrainy: henezys, typolohiia [Aspects of morphology of culture of Ukraine: genesis, typology]. Kyiv: Institute for Cultural Research of the National Academy of Arts of Ukraine [in Ukrainian].

3. Bilonozhko, A. V. (2008). Sotsialno-psykholohichni chynnyky stanovlennia komunikatyvnoi kultury maibutnoho yurysta v protsesi profesiinoi pidhotovky [Socio-psychological factors of the formation of communicative culture of the future lawyer in the process of professional training]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

4. Boryshevsky, M. Y. (2012). Sotsialno-psykholohichna sutnist ta rozvytok dukhovnosti osobystosti. Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini [Social and psychological essence and development of personality spirituality. Pedagogical and psychological sciences in Ukraine]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

5. Burluka, O. V. (2005). Samoosvita osobystosti yak sotsiokulturne yavyshe [Self-education of personality as a socio-cultural phenomenon]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

6. Vasylieva, S. O. (2015). Rozvytok profesiinoho statusu vchytelia: teoriia ta istoriia [Development of professional status of teacher: theory and history]. Kharkiv: Planeta-Prynt [in Ukrainian].

7. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Big Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]. (2009). Irpin: Perun [in Ukrainian].

8. Volkova, N. P. (2005). Profesiino-pedahohichna komunikatsiia : teoriia, tekhnolohiia, praktyka [Professional and pedagogical communication: theory, technology, practice]. Dnipropetrovsk: Vydavnytstvo DNU [in Ukrainian].

9. Havrylyuk, O. O. (2001). Formuvannia komunikatyvnoi kultury studentiv vyshchychk pedahohichnykh zakladiv zasobamy pozaaudytornoj roboty [Formation of communicative culture of students of higher pedagogical institutions by means of extracurricular work]. *Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky – Creative personality of a teacher: problems of theory and practice*, 5, 115–160. [in Ukrainian].
10. Halatsyn, K. O. (2013). Modeliuvannia protsesu formuvannia komunikatyvnoi kultury maibutnikh inzheneriv [Modeling the process of forming the communicative culture of future engineers]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury – Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*, 41, 257–261. [in Ukrainian].
11. Halatsyn, K. O. (2013). Umovy efektyvnoho formuvannia komunikatyvnoi kultury maibutnikh inzheneriv u pozaaudytornii roboti [Conditions of effective formation of communicative culture of future engineers in extracurricular work]. *Naukovyi visnyk SNU im. Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka National University of Lviv*, 7 (256), 133–138. [in Ukrainian].
12. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
13. Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education] (2008). V.G. Kremen (Ed). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
14. Zarubinska, I. (2001). Moderatsiia yak forma rozvytku komunikatyvnoi kultury studentiv vyshchychk navchalnykh zakladiv [Moderation as a form of development of communicative culture of students of higher educational institutions]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodological problems of education of children and pupils*, 14, 586–596. [in Ukrainian].
15. Zborovsky, G. E. (1997). Samoobrazovanie kak sociologicheskaja problema [Self-education as a sociological problem]. *Sociologicheskie issdedovanija – Sociological studies*, 10, 78–87. [in Russian].
16. Zyazyun, I. A. (2012). Ekzystentsialni osoblyvosti pedahohichnoi dii [Existential features of pedagogical action]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of Cherkasy University*, 1 (214), 3–7. [in Ukrainian].
17. Ivanchenko, L. M. (2011). Formuvannia komunikatyvnoi kultury suchasnoho inzhenera u studentiv natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «KPI» [Formation of communicative culture of modern engineer in students of the

National Technical University of Ukraine “KPI”]. *Suchasni metody vykladannia inozemnoi movy profesiinoho spriamuvannia u vyshchii shkoli* – Modern methods of teaching a foreign language for professional purposes in higher education: proceedings of the III All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv, 23–25. [in Ukrainian].

18. Kaverina, O. G. (2009). Profesiina pidhotovka maibutnikh inzheneriv u protsesi formuvannia profesiinoi komunikatsii [Professional training of future engineers in the process of forming professional communication]. *Pedahohichni protses: teoriia i praktyka – Pedagogical process: theory and practice*, 1, 229–236. [in Ukrainian].

19. Klochko, A. A. (2005). Samoosvitnia diialnist vchytelia yak pedahohichna problema [Teacher’s self-educational activity as a pedagogical problem]. *Pedahohika i psykholohiia formuvannia tvorchoi osobystosti: problemy i poshuky – Pedagogy and psychology of creative personality formation: problems and searches*, 36, 266–273. [in Ukrainian].

20. Korniyaka, O. M. (2011). Porivnialnyi analiz rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti fakhivtsia u period yoho pervynnoi i vtorynnoi profesionalizatsii [Comparative analysis of the development of communicative competence of a specialist during his primary and secondary professionalization]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, 31–40. [in Ukrainian].

21. Korostil, L. A. (2009). Samoosvita yak umova profilnoho navchannia ta adaptatsii do zhyttia [Self-education as a condition of specialized training and adaptation to life]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences*, 1, 95–105. [in Ukrainian].

22. Lozhkin, G. V. (2002). Prakticheskaja psihologija konflikta [Practical Psychology of Conflict]. Kyiv: MAUP [in Russian].

23. Ponomarenko, L. A. (2009). Osnovni strukturni komponenty komunikatyvnoi kultury maibutnoho psykholoha [The main structural components of the communicative culture of the future psychologist]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii – Theoretical and applied problems of psychology*, 2 (22), 112–118. [in Ukrainian].

24. Sadova, V. V. (2000). Formuvannia komunikatyvnoi kultury vchyteliv pochatkovykh klasiv u protsesi metodychnoi roboty [Formation of communicative culture of primary school teachers in the process of methodological work]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

25. Sydorenko, I. I. (2006). Problemy samoosvity u vitchyzniani pedahohichnii presi druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia [Problems of self-education in the domestic pedagogical press of the second half of the XIX - early XX century]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
26. Sohan, L.V. (2005). Zhyttievyi potentsial – innovatsiinyi resurs osobystosti yak sub'iekta zhyttia [Life potential - innovative resource of personality as a subject of life]. *Dynamika sotsialnykh zmin – Dynamics of social changes*, 322–331. [in Ukrainian].
27. Tymchenko, I. I. (2001). Formuvannia komunikatyvnoi kultury studentiv u protsesi vyvchennia predmetiv humanitarnoho tsyklu [Formation of communicative culture of students in the process of studying the subjects of the humanitarian cycle]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
28. Shyshkina, L. M. (2013). Samoosvita pedahoha – neobkhdnist suchasnoho suspilstva [Self-education of a teacher is a necessity of modern society]. Alchevsk: VPU-40 [in Ukrainian].
29. Erikson, E. (1996). Identichnost': junost' i krizis. per. s angl [Identity: Youth and Crisis. translated from English]. A.V. Tolstykh (Ed.). Moscow: Progress [in Russian].
30. Yashchenko, E. M. (2006). Vplyv pedahohichnoi komunikatsii na systemu tsinnosti studenta ekonomichnoho vuzu [Influence of pedagogical communication on the system of values of the student of economic university]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu – Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, 287, 208–221. [in Ukrainian].

Chapter 8.

1. Бальоха, А. (2017). Природознавча компетентність як складова професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. *Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі: матеріали III Міжнар. конгресу*, Одеса, 138–141.
2. Борис, У. З. (2021). Формування ентомологічних уявлень і понять у молодших школярів на уроках «Я досліджую світ». *Молодь і ринок*, 11–12 (197–198), 79–83. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.252841>
3. Волохата, К. М. (2018). Формування природничонаукової компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової

підготовки : автореф. дисертація на здобуття наукового ступеня з педагогіки. Вінниця.

4. Державний стандарт початкової освіти. 2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>

5. Філімонова, Т. (2022). Формування природничонаукової компетентності майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема. *German International Journal of Modern Science*, 27, 16–20.

6. Черненко, Г. (2012). Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування у молодших школярів природничо-наукових уявлень. *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. Сковороди*, 28, 304–308.

7. Borys, U. (2021). Formation of junior schoolchildren's elemental mycological representations and concept it at the lessons "I explore he world". *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, 25, 111–115. <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/article/view/5813>

Chapter 9.

1. Ареф'єв В.Г. Фізична культура в школі (молодому спеціалісту) Кам'янець-Подільський ВНЗ, 2007. 248с.

2. Ареф'єв В. Г. Основи теорії та методики фізичного виховання. Кам'янець-Подільський ВНЗ, 2011. 368с.

3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз. К., 2004. С. 47-52.

4. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. К., 1999. 129с.

5. Болотов В. А. Педагогічна освіта в умовах соціальних перемін: монографія. В., 2001. 358с.

6. Випасняк І. П., Ковальчук Г.А., Презлята В.Г. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури. Івано-Франківськ. , 2001. 318с.

7. Вишинська В. Г. Міжпредметна взаємодія як дидактична умова формування інформаційної культури особистості. К., 2006. С. 30-38.

8. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич, 2003. 526с.

9. Волкова Н.П. Педагогіка. К., 2001. С. 234-370.

10. Глазирін І. Д. Основи диференційованого фізичного виховання: монографія. Черкаси, 2003, 2003.
11. Гузій Н, В. Педагогічний професіоналізм. К., 2004. 243с.
12. Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу. Запоріжжя., 2006. 331с.
13. Дудтчак М.В. Спорт для всіх в Україні: теорія та методика: монографія. 2009. 279с.
14. Зазюн І.А. Педагогічна майстерність. К., 2004. 422с.
15. Закон України про вищу освіту. Освіта України. 2002. № 17. С. 2-8.
16. Заброцький М.М. Комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування. Волинь, 2000. 112с.
17. Зарецька І. Комунікативна культура як компонент педагогічної культури. *Директор школи*. 2005. С. 149-157; 2005. № 6-7. С.90-101.
18. Земська Н.О. Особистісна компетентність студентів до здорового способу життя та її корекція засобами фізичної культури: автореф. дис. К., 2012. 20с.
19. Карпов Л.Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: автореф. дис.. Харків, 2004. 20с.
20. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя у процесі вузівської професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук: 13. 00. 01. К., 1993. 31с.
21. Круцевич Т. Ю. Основні напрями вдосконалення програм фізичного виховання школярів. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2006. №4. С. 20-27.
22. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. Освіта України. 2001. №9. С.4-9.
23. Ничкало Н. Професійна освіта України у світовому контексті. *Рідна школа*, 1996. № 9. С.58-60.
24. Омеляненко В. Л., Кузьмінський А. І. , Вовк Л.П. Педагогіка: завдання і ситуації: практикум. К, 2003. С.60-127.
25. Остафійчук Я.В. Формування валеологічних компетенцій у студентів медичних коледжів у процесі фізичного виховання : автореф. дисертації. Івано-Франківськ, 2014. 20с.
26. Ткачівська І.М., Презлята Г.В. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури. Івано-Франківськ, 2018. 351с.

27. Присяжнюк С. І., В.П. Краснов та ін.. Фізичне виховання. К., 2007. 159с.
28. Ткачівська І.М., Презлята Г.В. Професійна компетентність учителя фізичної культури, Івано-Франківськ, 2017. С. 138-157.
29. Усімбаєва Н. Розвиток професійної компетентності як шлях до підготовки висококваліфікованих фахівців. *Рідна школа*, 2006, №6. С.17-19.
30. Фурман А. В. Модульно-розвивальна система: принципи, умови, забезпечення: монографія. К., 2001. 657с.
31. Худолій О.М. Загальні основи теорії та методики фізичного виховання Харків, 2007. С. 73-94.
32. Шиян Б. М., Папуша В.Г. Тематика викладання спортивно-педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах. Харків, 2005. 206с.
33. Щедролосєва К. Формування професіоналізму майбутнього вчителя у культурно-освітньому середовищі вищого навчального закладу: Педагогіка і психологія професійної освіти , 2003. №3. с. 72-76.
34. Юрєва К. Зміст і шляхи формування полікультурної компетентності педагогів. *Управління школою*, 2004. №33. С. 10-11.
35. Якименко С.І. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу. Науковий посібник. К., 2011. 464с.

Chapter 10.

1. Багрій М.А. (2020). Педагогічна ідеї і просвітницька діяльність українських письменників Західної України (кінець XVIII 30-ті роки XX сторіччя): монографія / за заг. ред. д. п. н., проф. Г. Білавич. Івано-Франківськ: НАІР, 578 с.
2. Білавич Г. Товариство «Рідна школа» (1881-1939 рр.). *Лілея-НВ* : Івано-Франківськ, 1999. 203 с.
3. Дорошенко В. Катря Гриневичева. *Гриневич Я. Катря Гриневичева: Біографічний нарис*. Торонто, 1968. С. 56-76.
4. Стрілецька Голгофа. Антологія. Львів: Каменяр, 1992. 399 с.

Chapter 11.

1. Nolan Tom. Mysteries: A Cold Case for Cormoran Strike [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.wsj.com/articles/mysteries-a-cold-case-for-cormoran-strike-11599836097> (дата звернення 17.08.2022).
2. Бондаренко Я.О. Емотивний аспект вербалізації когнітивної діяльності персонажа в детективних романах Р. Гелбрейта. // Наукові записки. – Випуск 187. – Сер.: Філологічні науки. – Кропивницький : КОД, 2020. – С.441-445.
3. Моргунова О.О. Поняття маргінальності в романах Роберта Гелбрайта (ака Дж. К. Роулінг) // Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XXIII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ. – Маріуполь: МДУ, 2021. – С.187-188.
4. Flood Alison. End of Watch by Stephen King review – a gory climax to the Mercedes trilogy [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.theguardian.com/books/2016/jun/08/end-of-watch-by-stephen-king-review> (дата звернення 17.08.2022).
5. Lavalley Victor. Stephen King's Reign of Terror Continues in a New Novel [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.nytimes.com/2018/05/22/books/review/outsider-stephen-king.html> (дата звернення 17.08.2022).
6. Барановська Л.М., Альбота С.М. Реалії у романі Стівена Кінга "Аутсайдер": перекладацький аспект // Нова філологія. – 2021. – № 81, Т.1. – С.13-18.
7. Загнітко А.П. Сучасний лінгвістичний словник. – Вінниця : Твори, 2020. – 920 с.
8. Біличенко О.Л. Особливості української художньої літератури в культурі сучасного інформаційного суспільства // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – 2015. – № 15, Т.1. – С.4-6.
9. Герчанівська П.Е. Культурологія: термінологічний словник. – К. : НАКККиМ, 2015. – 439 с.
10. Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія : Т.1. – К. : Академія, 2007. – 608 с.
11. Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія : Т.2. – К. : Академія, 2007. – 624 с.
12. Эко У. Инновация и повторение. Между эстетикой модерна и постмодерна [Електронний ресурс]. – Режим доступу

https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Eko/Inn_Povt.php (дата звернення 17.08.2022).

13. King Stephen. Why I Was Bachman [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://booksonline.com.ua/view.php?book=133931> (дата звернення 17.08.2022).

14. King Stephen. Why did you write books as Richard Bachman? [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://stephenking.com/faq/> (дата звернення 17.08.2022).

15. King Stephen. Blaze [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://stephenking.com/works/novel/blaze.html> (дата звернення 17.08.2022).

16. Exclusive interview: Stephen King – the best-selling author speaks about his life, career and Scottish weather [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.scotsman.com/arts-and-culture/exclusive-interview-stephen-king-best-selling-author-speaks-about-his-life-career-and-scottish-weather-1655084> (дата звернення 17.08.2022).

17. Robert Galbraith. The Cormoran Strike novels [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://robert-galbraith.com/> (дата звернення 17.08.2022).

18. Британські ЗМІ: Роулінг таємно опублікувала детектив [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://www.bbc.com/ukrainian/press_review/2013/07/130715_foreign_press_15july_hk (дата звернення 17.08.2022).

19. "Найкраща літературна містифікація", або як упізнали Джоан Роулінг [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/07/130716_rowling_cuckoo_sx (дата звернення 17.08.2022).

20. Стало відомо, хто розсекретив Джоан Роулінг [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://litakcent.com/2013/07/22/stalo-vidomo-hto-rozsekretyv-dzhoan-rouling/> (дата звернення 17.08.2022).

21. Minzesheimer Bob. Stephen King cheers J.K. Rowling's try for 'anonymity' [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://eu.usatoday.com/story/life/books/2013/07/15/jk-rowling-stephen-king-pseudonym/2519133/> (дата звернення 17.08.2022).

22. Flood Alison. JK Rowling's new book: clues suggest a turn to crime fiction [Електронний ресурс]. – Режим доступу

<https://www.theguardian.com/books/booksblog/2012/feb/24/jk-rowling-crime-fiction-clues> (дата звернення 17.08.2022).

23. Джоан Роулінг: "Кар'єра зла" – "моя найстрашніша книга" [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/11/151104_rowling_bbc_int_vs (дата звернення 17.08.2022).

24. Stephen King on 'Mr. Mercedes,' How to Adapt His Novels and What Scares Him [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://variety.com/2017/tv/news/stephen-king-mr-mercedes-it-movie-what-scares-him-1202518482/> (дата звернення 17.08.2022).

25. Стівен Кінг і Міністерство оборони України разом покритикували росіян у Твіттері [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://volyn.tabloyid.com/zhittia/stiven-king-i-minoboroni-ukrayini-razom-pokritikuvalirosiian-u-twitteri> (дата звернення 17.08.2022).

SCIENTIFIC EDITION

**MONOGRAPH
INNOVATION IN DER MODERNEN WISSENSCHAFT
WIRTSCHAFT, MANAGEMENT, TOURISMUS, JURISPRUDENZ, PÄDAGOGIK,
PHILOLOGIE**

*INNOVATION IN MODERN SCIENCE
ECONOMICS, MANAGEMENT, TOURISM, JURISPRUDENCE, EDUCATION, PHILOLOGY
MONOGRAPHIC SERIES «EUROPEAN SCIENCE»
BOOK 12. PART 2*

Authors:

Kaliuha Y.V. (1), Pabat V.O. (1), Krimkova A.S. (2), Manachynska Y. (3),
Lukashenko A. (4), Tykhomyrova Y.B. (5), Muliar V.I. (6), Halatsyn K.O. (7),
Borys U.Z. (8), Tkachivska I.M. (9), Bagriy M.A. (10), Skydanchuk O.M. (10),
Mitina L.S. (11)

The scientific achievements of the authors of the monograph were also reviewed and recommended for
publication at the international scientific symposium
«Innovation in der modernen Wissenschaft '2022 / Innovation in modern science '2022»
(September 30, 2022)

Monograph published in the author's edition

The monograph is included in
International scientometric databases

500 copies
September, 2022

Published:
ScientificWorld-NetAkhatAV
Lußstr 13,
Karlsruhe, Germany

e-mail: editor@promonograph.org
<https://desymp.promonograph.org>

ISBN 978-3-949059-60-5

<https://desymp.promonograph.org>

e-mail: editor@promonograph.org

